

MEMÒRIES D'UN APRENT DE NINOTAIRE

Em dic Jordi Longaron i Llopart. Vaig néixer el 29 de desembre del 1933 al número 5, 2º 2ª del carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call de Barcelona. Sóc, per tant, de la generació dels infants que visqueren la guerra i la immediata postguerra. Puc fàcilment imaginar, doncs, que les meves primeres vivències foren més o menys semblants -dins dels naturals particularismes- a les de qualsevol altre vailet nascut a la llar d'una família treballadora de classe mitja tirant a baixa. Les incidències d'aquells anys, serien, en tot cas, una altra història que tindria poc a veure amb el propòsit d'aquest escrit, que és el d'explicar uns quants records relacionats amb els primers anys d'aprenentatge d'una professió molt particular.

No sóc conscient del moment que es féu aparent la meva dèria per dibuixar. És segur que era molt petit, perquè, des que tinc memòria, recordo haver emprat llàpissos provant de representar figures i objectes sobre tots els papers que podia aconseguir. Més endavant em van comprar una capseta d'aquarel·les i així, els ninots que dibuixava es van emplenar de coloraines. Aquelles primeres temptatives -de les que malauradament no conservo cap exemple- deurien tenir la ingenuïtat pròpia dels gargots que solen fer les criatures.

De vegades m'he fet cabòries demanant-me d'on vindria la meva afecció pel dibuix i la pintura. No em consta que a la família hi hagués algun antecedent de vel·leitats artístiques. El meu pare: Manuel Longaron Francés, nasqué a Barcelona el 1898. Era fill d'immigrants aragonesos que venien del camp. Mai demostrà cap interès especial per l'Art, com no fos una particular afecció per les "sarsueles". La meva mare: Filomena Llopart Ralat, tampoc hi mostrà cap inclinació. Era també d'extracció pagesa. Havia nascut a Lloret de Mar, però tenia arrels familiars a Fogars de la Selva. No crec que als seus avantpassats ni tan sols

se'ls hi hagués ocorregut mai de pensar en d'altres ocupacions que no fossin les tasques lligades amb la terra.

Vaig ésser un infant extremadament nerviós i hipersensible. Potser aquesta circumstància podria explicar la meja projecció vers el món de l'Art. O potser no, perquè al llarg dels anys he conegut marrecs nerviosos i excitables que no dibuixaven ni pintaven, ni els hi donava per fer cap altra activitat artística. Així doncs, serà millor no voler esbrinar el que -de moment- no té resposta i acceptar les coses tal com les hem trobat.

No feia gaire que havíem acabat de dinar, però, la meva mare, amb el seu habitual i potser fins i tot una mica exagerat delit per l'ordre i la netedat, ja havia desparat la taula i des de la cuina ens arribaven els inconfusibles sorolls indicant que estava enfeinada rentant plats i coberts. El senyor Font, -el nostre dispeser de tants anys, que era per això mateix, com un membre més de la família- seguint un hàbit molt arrelat, se'n havia anat al bar del senyor Massip, (a la cantonada del carrer de la Boqueria amb el dels Banys Nous) per prendre el café i fer una estona tertúlia amb els clients de l'establiment, mentre esperava que es fes l'hora d'aixecar la porta de la seva botiga especialitzada en la venda de mantons de Manilla i mantellines, del nº 5 del carrer del Call. Sobre la taula del menjador, ara hi havia una estesa de papers plens de dibuixos, que jo mateix hi havia col·locat, amb la idea de triar els més passables per ensenyar al senyor Cozzi.

El cas era que hagués volgut fer una bona impressió, però em vaig trobar que, de cop i volta, tots els dibuixos em semblaven molt dolents i descoratjaven. Totalment incapacitat per a jutjar la pròpia feina, la tria se'm feia molt difícil. Finalment, no gaire convençut, em vaig decidir per

mitja dotzena i els vaig ficar en una carpeta. El meu pare, que fins llavors havia estat llegint “La Vanguardia”, assegut al balacó, al costat del balcó, (aquesta era una imatge que, invariablement, es repetia cada dia després del dinar i és la primera que em vé a la memòria quan penso en ell) conscient - segurament- dels meus dubtes, però, prou discret per a no deixar-ho notar, s’aixecà disposat a acompanyar-me en la important -per a mi- entrevista que tindria dins d’una estona i, en acabat, marxar cap el taller.

Era un dissabte, l’únic dia de la setmana (a part de la festa dominical) que no tenia escola per a la tarda, així que per a nosaltres resultava molt convenient que aquell senyor, a més d’haver accedit a rebre’ns, ho fes precisament el dia que , m’anava millor. Faria el possible per a no oblidar-me d’agrair-li-ho.

Cal explicar que l’afer que m’ocupava s’havia iniciat unes poques setmanes abans, quan un amic del meu pare, (repartidor de “La Vanguardia”, com ell mateix) li esmentà casualment, que tenia vivint a casa seva un dispeser molt especial: un il·lustrador italià que es deia Athos Cozzi. Aquest senyor, (mai vaig tenir coneixement dels motius que l’impulsaren a fer-ho) s’havia traslladat a Barcelona a principis dels anys quaranta, i ja feia temps que vivia i treballava al pis dels amics del meu pare. Val a dir que tan el seu nom com la seva feina no m’eren desconeguts, donat que llavors solia comprar el setmanari “Chicos”, on es publicava una historieta de vaixells baleners –remotament inspirada en “Moby Dick”- dibuixada per ell. (La revista “Chicos”, pensada per a un públic entre infantil i juvenil, m’agradava força perquè també hi apareixien les aventures de “Cuto”, de Jesús Blasco, -durant molt de temps, el meu dibuixant preferit- a més del “Capitán Misterio”, d’Emilio Freixas i

d'altres historietes il·lustrades per Eduardo Coelho, Angel Puigmiquel, etc..., que per a mi, eren lo bo i millor de l'època.)

Imagino que a aquelles alçades, el meu pare deuria estar més que tip de veure'm assegut a la taula del menjador, -fora de les hores d'àpats- dibuixant ninots (després d'haver fet els deures de l'escola) i, segurament, també deuria estar ben cansat de sentir-me repetir una vegada i una altra la mateixa cançoneta: que volia ésser dibuixant de tebeos. El cas fou que quan es va assabentar de l'existència del senyor Cozzi, se li ocorregué que un cop d'ull del professional als meus ninots, potser serviria –si més no- per aclarir una mica si el seu fill podia tenir algun avenir dins d'aquell estrany ofici. Fou, doncs, amb aquesta idea, que, per mitjà del seu amic de “La Vanguardia”, es demanà permís a l'il·lustrador per anar-lo a veure i ensenyar-li els meus dibuixos.

La meva inseguretats ben aviat s'esvaïria, curiosament no pas lluny de casa, donat que el company de feina del meu pare (m'he esforçat per recordar el seu cognom, però, no hi ha hagut manera) vivia al carrer del Vidre, -que no està a més de cinc minuts del carrer del Call, on vivíem nosaltres- a tocar de la Plaça Reial. (Algun balcó del seu pis donava a la mateixa plaça, la qual cosa volia dir que la casa havia estat construïda pels voltants del 1848, com a part de la plaça, on abans hi hagué el convent i hort dels caputxins.)

L'entrada de l'edifici i l'ampla escala amb graons de marbre, em van semblar de més categoria que les de les cases de veïns del nostre carrer, una impressió magnificada –potser- per el meu estat d'ànim, tendent, per l'excitació del moment, a inflar tot el que es relacionava amb el personatge que estava a punt de conèixer.

Ens rebé –molt amablement- la mestressa de la casa, una dona acabada d'entrar a la maduresa, alta i rossenca (qui sap si artificial) de faccions anguloses i ossada important, sense que se li pogués escatimar un punt d'atractiu vagament rústic. De seguida ens féu passar al menjador, espaiós i ben moblat, on hi havia dues taules: la dels àpats i una altra de dibuix, -al costat d'un finestral que rebia la claror d'un ampli i lluminós celobert- a la que estava assegut, el mateix senyor Cozzi. Al veure'ns entrar s'aixecà per a saludar-nos. Era un home molt alt i prim que no aparentava gaire més de quaranta anys. Tenia el coll llarg i la nou pronunciada, nas ganxut cavalcat per unes ulleres de vidres gruixuts i cabells foscos pentinats cap enrere, enganxats al crani. En aquell moment em féu pensar en un gran ocellot una mica espellofat.

Es feren les naturals presentacions i en un castellà molt correcte, traït només per un lleuger accent italià, em preguntà les habituals obvietats: si m'agradava molt dibuixar, si quan fos gran volia ésser dibuixant professional, etc... Tot seguit em demanà que li ensenyés els ninots que portava. Jo estava tan atabalat que quan vaig obrir la carpeta, els papers no em caigueren pel terra de pur miracle.

Després de tants anys, de vegades encara penso en el senyor Cozzi i el compromís en el que deuriem posar-lo. Es clar que tingué prou habilitat per a sortir-se'n sense comprometre's, però, en qualsevol cas, no deixava d'ésser una papereta. (com que, -molt més endavant- vaig viure situacions semblants, sé per experiència que és molt difícil, per no dir impossible de predir -davant d'uns dibuixos maldestres, obra i gràcia d'un vailet de dotze anys- el gir que prendrà aquesta afecció en el decurs del temps) Sigui com sigui, l'il·lustrador es mirà els meus ninots amb prou atenció per donar a entendre que li despertaven algun interès i, finalment va donar la seva opinió, que, -malgrat haver oblidat completament- no deuria ésser pas negativa del tot, perquè, quan el meu pare l'escoltà, perdé una

part de les seves reticències i potser començà a pensar que d'aquella dèria meva, tal vegada se'n arribaria a treure quelcom de profit.

Complert l'objectiu principal de la nostra visita i ja dins d'un ambient més relaxat, l'il·lustrador em mostrà l'original en el que estava treballant. Resultà ésser una pàgina de la historieta de baleners que es publicava a la revista "Chicos". Sense que en aquell acte tan senzill s'hi amagués cap intenció professoral, significà, de fet, la primera lliçó pràctica relacionada amb la tècnica de la historieta, rebuda en la meva vida, i també un descobriment: estava passant la pàgina a tinta i no ho feia amb plomilla, com jo –que llavors només tenia una idea empírica de l'ofici- imaginava que s'havia de fer, sinò amb un pinzell de punta fina amb el que controlava el gruix de la linia i emplenava les parts negres. El resultat gràfic era molt atractiu, perquè el traç podia ésser dolç o enèrgic, sense caure mai, però en la duresa de la ploma. Vaig pensar que em calia aprendre aquella tècnica tan aviat com em fos possible, la qual cosa era una mostra més de la meva ingenuïtat, perquè llavors ni tan sols podia imaginar els anys que costa arribar a dominar-la encara que només sigui de manera superficial.

El temps passà ràpidament i tocava acomiadar-nos. Ho férem agraïnt al senyor Cozzi la deferència que havia tingut amb nosaltres. Abans que marxéssim s'oferí a examinar –i si convenia- criticar els meus dibuixos, quan en tingués de nous per a mostrar-li. Em donava, doncs, un bon pretext per tornar a visitar-lo més endavant, una porta oberta que vaig aprofitar, malgrat que no ho hagués fet tan sovint com m'hauria agradat, per por de molestar.

El meu pare i jo vam sortir de la casa del carrer del Vidre amb sensacions segurament ben diferents. Vull pensar que, per la seva part, una mica alleugerit, en quant a mi, donava voltes al que acabava de veure, amb

l'imperiós delit d'aconseguir un pinzell més o menys adequat i provar de passar a tinta algun dibuix amb la tècnica recent descoberta.

El que acabo d'explicar succeí en el decurs del 1946. Llavors jo tenia dotze anys i tot just havia començat el segon curs de “comerç” a les “Escuelas Guimerà”, al nº 28 del carrer de la Boqueria (aquestes escoles ja fa bastants anys que no existeixen). Durant la resta de l'any i el següent, vaig fer alguna –escadussera- visita al senyor Cozzi. Així, vaig poder examinar de prop uns quants dels treballs que féu en aquella època. Recordo haver vist originals fets amb “gouache”, per il·lustrar una col·lecció de novel·letes d'ambient rus que es deia “Kossae”. També vaig poder veure il·lustracions en colors per postals i nadales. En una ocasió, fins i tot em mostrà una gran aquarel·la de la Plaça Reial, pintada des d'un balcó del pis, que em sembla una obra fantàstica. En una altra visita, - potser perquè ja em tenia una certa confiança- va treure una carpeta i posà sobre la taula els tresors que hi guardava: eren uns grans originals pintats a l'aquarel·la i reforçats amb llàpis Paris, conservats amb molta cura. Representaven escenes de la guerra que feren els italians a Abissínia entre 1935 i 1936. Havien estat publicades a “La Domenica del Corriere” i, amb un estil típicament italià, que em recordava el dels “posters” de pel·lícules d'aventures, mostraven generalment heroics “bersaglieri” lluitant aferrissadament contra una colla de negres d'aspecte ferotge. Deixant de banda que les il·lustracions eren un pur enaltiment de l'imperialisme polític de la Italia feixista, (un aspecte de la història, llavors encara molt recent, però, per a mi força desconegut en aquells moments) haig de confessar que el moviment i la força que tenien, em deixaren bocabadat i com a conseqüència, la meva admiració per al senyor Cozzi s'incrementà en uns quants enters.

Aquell any encara es produïren d'altres novetats. Un vespre el meu pare em féu saber que havia parlat de mi amb un conegut, (¡quants coneguts que tenia el meu pare!) i ves per on, que l'home era amic d'un professor de dibuix que donava classes a la sucursal de l'Escola d'Arts i Oficis, ("Llotja") del carrer del Carme. Ben assebat de la meua afecció per dibuixar, va aconseguir que el professor m'acceptés a la seva classe, malgrat que fes un parell de mesos que el curs ja havia començat. Jo seria, doncs, una mena "d'infiltrat", que freqüentaria l'escola sense haver-me matriculat. Aquesta irregularitat significava que no tindria opció a nota de fi de curs. M'era ben igual, no podia deixar passar l'oportunitat d'aprendre amb algun mètode i la consegüent disciplina, la qual cosa, fins llavors encara no havia pogut fer.

Vaig assabentar-me que el dilluns següent ja podia començar a anar a l'Escola. Les classes eren diàries, de dilluns a divendres i l'horari, de les set de la tarda a les nou del vespre, de manera que no interferia amb el de les "Escuelas Guimerà". La sucursal de "Llotja" del carrer del Carme, ocupava un casalot d'una certa presència, amb bon vestíbul i una escala ampla amb barana de ferro. Arribats al principal ens trobàvem la porta del pis oberta i el conserge assegut darrera d'una taula. Més enllà, una gran porta de fusta de dues fulles, donava accés a la classe. Dintre hi havia un bon nombre de senzills cavallets, on es recolzaven les carpetes i els taulers que servien de suport al full de paper Ingres sobre el que dibuixàvem. Disposaven també de tamborets i, a la paret, al damunt de sòlides prestatgeries de fusta, s'arregleraven un munt d'escultures de guix, còpies d'obres de l'antiguitat clàssica que s'empraven com a models.

El professor, -una persona relativament jove- m'indicà un cavallet i un tamboret, que serien els meus mentre freqüentés aquella institució. La classe ocupava una gran sala allargassada, il·luminada per bombetes penjades del sostre. Una colla de nois més o menys de la meua

edat, asseguts precàriament als incòmodes, durs tamborets, -alguns amb les cames entortolligades, la punta de la llengua sortint per entremig dels llavis en una evident manifestació de concentrada tensió- s'esforçaven en representar de manera molt realista, gairebé fotogràfica, el model que se'ls hi havia assignat.

El fragment d'escultura que em proposà el professor com a primera feina, no era gaire gran ni tampoc massa complicat de copiar. Davant d'això, se m'acudí que l'home potser havia triat aquell model en concret, per a no posar-m'ho d'entrada excessivament difícil i que, com a conseqüència, em descoratgés tot just acabat de començar les classes. Vaig pensar –encertadament- que la progressió vers les dificultats, vindria confome anessin passant els mesos. La tècnica emprada era el dibuix amb carbonet i difumí. El professor insistia continuament en la correcció de les proporcions i, sobre tot, que ens esforcéssim en definir acuradament el joc de llums i ombres, és a dir: que tinguéssim molt en compte la interpretació dels volums. En aquella classe hi havia alumnes de diferent nivell. Alguns es preparaven seriosament per fer Belles Arts, altres potser es decantarien per opcions ben diferents. Tots, però, és segur que compartien la mateixa afecció pel dibuix. De seguida em vaig adonar que un bon nombre d'aquells nois eren uns excel·lents dibuixants i que, a més, sabien treure molt de partit de les peculiaritats de la tècnica del carbonet, arribant a resultats que, llavors, em semblaren espectaculars. Reconec que em feren força enveja. Val a dir (ho escric amb una mica de vergonya) que la meua ignorància envers aquella forma de treballar era absoluta. Mai abans havia emprat un carbonet i, durant uns quants dies em vaig sentir el més maldestre de la colla. Calia –si no volia quedar com un enze- que m'espavilés ben aviat i així ho vaig fer. Espiant dissimuladament els companys que tenia més a prop, vaig copsar tot el procés. D'aquesta manera s'anà compensant la meua ignorància.

De tant en tant, el professor passava per darrera nostre, per tal de controlar la marxa dels dibuixos. Quan veia que la cosa no anava prou bé, s'aturava per indicar els defectes i explicar com calia corregir-los. En aquestes ocasions, tots l'escoltàvem amb la màxima atenció.

Si la classe tenia quelcom d'especial, era que el professor no calia que s'esforcés ni gens ni mica per que hi hagués silenci. I és que els alumnes tenien sempre l'atenció tan concentrada amb el que estaven fent, que allí dins no xerrava ningú. En tot cas, durant dues hores, el soroll més audible era el produït pel carbonet al fregar el paper. El que passava era que cadascun de nosaltres tenia prou feina mirant d'aconseguir que el propi dibuix quedés el màxim de presentable a l'esguard del professor, dels altres companys i d'un mateix.

Podria ser que anés errat, però, gairebé asseguraria que les pràctiques de dibuix al carbonet (amb el principal objectiu d'aconseguir dominar l'ofici en base a la representació d'escultures de guix), s'allargaven cinc anys, ara, per circumstàncies que explicaré més endavant, jo només vaig freqüentar la sucursal de "Llotja" al voltant de vuit mesos, fins que s'acabà aquell curs i ja no hi vaig tornar. Amb tot, l'experiència va resultar positiva, perquè el meu dibuix millorà lleugerament i a més vaig aprendre a emblocar, que no és poca cosa.

No recordo que durant el temps que durà la meva estada al centre fés amics, degut, sobretot, a que l'única possibilitat que hi havia de xerrar amb els companys era al sortir de classe i a aquella hora, tots teniem pressa per estar a casa i sopar. Així, les coneixences que vaig fer foren temporals i no van prosperar.

Al camí de tornada a casa li feia prendre un caire una mica particular. Baixant pel carrer del Carme, trencava a la dreta pel de Jerusalem i anava a sortir a "la Gardunya", la part del Mercat de la Boqueria reservada a les pageses que, procedents dels pobles -encara

agrícoles- dels voltants de Barcelona, portaven per vendre, hortalisses, verdures i fruita fresca. Després travessava el Mercat i em trobava a la Rambla de Sant Josep. Em deia a mi mateix que si feia precisament aquest camí i no un altre, era per fer dreuera, però, aquesta no era exactament la raó. La veritat és que m'agradava caminar per dins del Mercat -a aquella hora del vespre buit i silenciós- per entremig de les parades tancades. Només algún minúscul bar, orfe de clients, encara mantenia la persiana metàl·lica amunt, mentre l'encarregat acabava de fer la neteja o de repassar els comptes de la jornada. L'animació i el color del dia: les pageses oferint els productes de l'horta, la cridòria -de vegades procaç- de carnisseres i peixeteres, la munió de dones amb el cistell o la bossa de la compra (entre les que hi havia la meva mare) voltant per trobar una parada amb els preus més ajustats, tot aquell pintoresc i vital espectacle, inexistent a quarts de deu del vespre, tornaria a repetir-se passades només unes quantes hores. Els passadissos buits amplificaven l'eco de les meves pròpies passes, mentre unes escadusseres llums grogues projectaven ombres denses que dibuixaven un decorat irreal apte per a una pel·licula policiaca. En el fons potser era això el que m'agradava, perquè disparava les meves fantasies, alimentades per les imatges visionades cada setmana a les sales fosques dels cinemes de barri.

La Rambla i la gent que hi transitava, em traslladava a un món que em semblava més real que el que acabava de deixar. Aquest, al menys, era l'efecte que em feia. Abans de ser a casa, encara em restava una darrera oportunitat d'evasió: el quiosc del davant de can "Bruno Cuadros", on sempre m'aturava un minut per contemplar embadalit els temptadors tebeos que hi havia exposats. Una altra fantasia abastable només quan s'aconseguia estalviar els cèntims per a comprar-ne un.

El curs de “Llotja”, s’acabà quan va ser el moment i si no hi vaig tornar al començar el següent, fou principalment perquè les classes no em deixaven prou temps per practicar el dibuix d’historietes, que, a fi de comptes era el meu objectiu. No ho vaig trobar a faltar. La perspectiva de seguir copiant guixos amb carbonet durant quatre o cinc anys més, havia deixat de resultar-me engrescadora.

Molts anys més endavant -arrel de treballar al mateix estudi- vaig tenir amistat amb el dibuixant Manolo Brea. Durant una conversa en que parlàvem dels respectius primers anys d’aprenentatge, em digué que havia fet els cinc cursos complets a la mateixa sucursal de “Llotja” i que recordava perfectament el meu pas per aquell centre. Em vaig avergonyir perquè em fou totalment impossible de correspondre’l. D’aquells mesos havia oblidat completament noms i fesomies. Reflexionant a propòsit d’aquesta circumstància, em resulta si més no curiós que així como hom recorda determinades persones i situacions amb pels i senyals, d’altres es mantenen dins d’una espesa boira que, per molts esforços que es facin, no hi ha manera de travessar.

L’inici de la meua estada temporal a “Llotja”, gairebé coincidí amb la coneixença de l’il·lustrador Athos Cozzi. Les dues experiències foren profitoses, cadascuna a la seva manera. Si del senyor Cozzi vaig

aprendre que les tècniques per dibuixar historietes podien ésser molt diverses, a l'escola del carrer del Carme, (els estudis artístics que hi vaig fer, foren els únics que –d'una manera seriosa i ordenada- hagi fet en el decurs de la meva vida) em vaig haver d'adaptar a la disciplina del treball planificat amb un mètode establert, un hàbit que, un cop adquirit, em seria de molta utilitat en el desenvolupament del meu futur professional. Ara bé, també em vaig adonar que, malgrat haver guanyat solidesa en el dibuix, copiar guixos no era una activitat que em fes precisament feliç.

Quan el mes de juny del 1947 acabà el curs de “Llotja”, jo tenia tretze anys i mig i només em quedava fer i aprovar el tercer i darrer curs de “comerç”, per deixar definitivament l'escola i buscar-me una col·locació. (La idea d'estudiar una carrera era totalment impensable perquè, a casa no hi havia diners i, per aquesta mateixa raó, el que desitjava era contribuir a l'economia familiar el més aviat possible). Com que, -per sobre de tot- volia guanyar-me la vida dibuixant, era plenament conscient que, per poder tirar endavant aquests propòsits, els mesos a venir serien decisius. Així, vaig intensificar les pràctiques de dibuix d'il·lustració, aprofitant totes les hores que no havia de dedicar obligatòriament a l'escola i deures corresponents, àdhuc treballant dissabtes per la tarda i diumenges. Per aquella època havia adoptat un sistema de treball consistent en la tria a l'atzar, d'algun fragment de qualsevol de les novel·les d'aventures que corrien per casa, que il·lustrava, inventant l'ambient, l'acció i els personatges, amb el resultat que es podia esperar de l'inexpert afeccionat que jo era llavors.

Amb aquesta rutina anaren passant les setmanes i els mesos, sense que els progressos es notessin amb la rapidesa que –amb la meva ingenuïtat- esperava que es produïssin. El procés d'aprenentatge –gairebé autodidacta- era desesperadament lent (o potser era que l'interfecte no donava per a més) i, de vegades tenia la sensació que, en aquella frenètica

carrera vers la superació, en comptes d'anar endavant, estava estancat o anava cap endarrere, i és que en aquest endimoniat ofici, la més petita millora exigeix un esforç quasi desmesurat. Malgrat que llavors, la meua fita fos molt modesta i es limités a fer el possible per aconseguir que els meus dibuixos fossin mitjanament presentables per poder ésser mostrats a algun editor, sense que em caigués la cara de vergonya. Fins i tot assolir aquest petit nivell, se m'estava fent una muntanya.

Amb això, arribàrem al desembre.

Durant les estones del “recreo” de l'escola, molts cops, en comptes de sortir al pati com els altres nois, solia quedar-me a la classe fent dibuixos que no eren altra cosa que vinyetes d'una historieta que m'inventava dia a dia. Que els companys vinguessin cada dos per tres a interessar-se per les peripècies d'un “guió” que s'anava desenvolupant a mesura que se m'acudien les idees i les dibuixava, havia esdevingut quelcom habitual, tolerat en aquells moments de lleure per un professor comprensiu.

Entre el grup de fidels més “enganxats” hi havia en Joan Mestres, amb qui tenia una bona amistat de feia anys, per haver coincidit ambdós a la mateixa classe en diferents cursos. En Mestres, que era de la meua edat, estava perfectament enterat dels meus projectes pel futur, (a aquelles alçades tampoc era cap secret per a la resta de companys) i, més que sovint es cansava d'escoltar les meves confidències, per la única raó d'ésser un dels meus amics propers. Una vegada que –per a no variar– parlava amb ell del tema de sempre, o sigui: de les meves il·lusions de treballar algun dia en el món del dibuix d'il·lustració, en Mestres em va sorprendre amb una notícia inesperada. Resultava –em va dir– que coneixia un editor i, si jo volia, estava disposat a presentar-me'l. ¡És clar que volia! ¡Com més aviat possible! ¿I, per qué no m'ho havia dit abans? Doncs

perquè feia poc que l'havia conegut, tot i que –segons ell- s'havien fet molt amics.

La història d'aquella “amistat” em fou explicada tot seguit, d'una tirada, i no m'he pogut resistir a transcriure-la, tal com en Mestres - que es moria de ganes de fer-ho- me'n féu partícip amb tot luxe de detalls. El cas és que el noi col·leccionava els tebeos de “El Capitán Coraje”, una historieta de pirates dibuixada per genial Juan G. Iranzo i publicada per “Ediciones Toray”. Com que li mancaven uns quants exemplars endarrerits i no els trobava als quioscs, se li ocorregué de provar sort arribant-se directament a la mateixa editorial, que llavors tenia les oficines i taller amb impremta al carrer d'en Gignàs, una travesia del carrer d'Avinyó. L'editorial estava, doncs, dins del nostre mateix barri i trobar-la no representà cap problema per en Mestres, que vivia a dues passes del Mercat de la Boqueria. Un cop allí, donà la casualitat que fos atés pel propi editor, el senyor Antoni Ayné Arnau, que era una persona de molt bon tracte. Sortosament pel meu amic, tenia existències dels tebeos que li mancaven i els hi vengué, d'aquesta manera la col·lecció pogué ésser completada.

Val a dir que l'editor no deixà d'aprofitar la presència del vailet per assabentar-se de la seva opinió a propòsit de les publicacions de la casa. (A fi de comptes, tenia al seu davant un autèntic representant del públic al que anàven dirigides.)

Fins aquí arribava tota la relació d'en Mestres amb l'editor; ara bé, als tretze anys la imaginació sol desfermar-se amb molta facilitat, i no ha d'estranyar que el meu amic transformés el breuencontre en una mena d'amistat de tota la vida. Reconec que, per la meua part, aquestes reflexions, fetes des de la distància que dóna el pas dels anys, llavors ni tan sols se'm van ocòrrer i vaig acceptar amb l'entusiasme que ja ha quedat palés, l'oportunitat –que em semblava caiguda del cel- de conèixer un editor a que mostrar la meua feina.

La conseqüència de tot plegat fou que abans d'acabar-se el mes, un dia, en Mestres i jo estàvem asseguts a l'incòmode seient de fusta d'un tramvia de la línia 37, que es dirigia –trontollant amb soroll de ferralla- vers la Plaça Maragall, on tenia el final de trajecte. La circumstància de trobar-nos precisament dalt d'aquell esbalandrat vehicle, venia donada pel fet que l'oficina i tallers d'”Ediciones Toray”, havien estat traslladats del carrer d'en Gignàs, al de Puerto Príncipe nº 23, que començava a la mateixa plaça.

Aquell havia d'ésser el gran dia. El que per primer cop ensenyaria els meus ninots a un editor. (Si teniem la sort de trobar-lo i que en rebés, perquè estàvem fent el viatge sense cita prèvia i ens arriscàvem a perdre el temps en va. Es clar que tampoc haguéssim pogut fer cap altra cosa, per la senzilla raó que l'editorial no disposava de telèfon al que trucar, així que, per contactar-hi, calia de totes passades, emprendre el llarg trajecte fins aquell indret tan allunyat del nostre barri.

El meu estat d'ànim era ambivalent. Per una banda, la perspectiva de conèixer l'editor em mantenia en una permanent excitació. Per l'altra, m'amoïnava un preocupant sentiment d'inseguretat, produïda per la manca de confiança en les mostres que duia a la carpeta, similar a l'experimentada el dia que –amb el meu pare- vàrem visitar per primera vegada al senyor Cozzi. (Aquest mateix sentiment, amb molt poques variants, s'ha anat repetint al llarg de la meua vida professional, cada cop que he hagut d'ensenyar la pròpia feina.

Seixanta anys enrere, la Plaça Maragall i el seus entorns, tenien l'aspecte suburbial de barri a mig definir, presentant una barreja de cases baixes d'un o dos pisos, solars sense edificar i uns quants, solitaris edificis d'apartaments, que s'alçaven com bolets sorgits del no res. La plaça era esventada i com la resta de l'entorn no estava urbanitzada del tot; gairebé es podria dir que encara no passava d'ésser un projecte per acabar. El carrer

de Puerto Príncipe, que comença a l'extrem nord-est de la plaça, quedava interromput per un seguit de camps de conreu que, amb alguna casa entremig, s'estenien fins a Sant Andreu.

L'editorial ocupava els baixos d'un dels nous, escadussers edificis d'apartaments. El local, dividit en dos espais irregulars, acullia en el més gran la impremta i el taller d'enquadernació, mentre que el més petit era el destinat a oficines, tancat per la part que donava al carrer, per portes de vidres glaçats. Vam trucar i al cap d'uns moments, una noia baixeta, morena de cabells, cara rodona i ulleres, obrí la porta i ens preguntà qué volíem. En Mestres, amb la confiada seguretat atorgada per la més pura inconsciència, demanà pel senyor Ayné, de part –digué- d'un seu amic. La noia ens mirà no massa convençuda i desaparegué cap a l'interior. Allí estàvem, palplantats, sense passar de la porta, -jo amb la carpeta sota el braç- quan aparegué la noia, aquest cop amb l'editor, que, quan ens va veure, se li posà cara de no entendre res. Com és lògic, no recordava gens al noi que, temps enrere li havia comprat els exemplars del “Capitán Coraje” i calgué donar les pertinents explicacions fins que tot quedà aclarit.

Aquell senyor em féu de seguida una molt bona impressió. Era una persona jove que deuria tenir poc més de trenta anys, prim i més aviat baix. Usava ulleres de montura gruixuda i exhibia una prematura calbesa. Era un home agradable que donava, però, la sensació de saber molt bé el que es feia. Assabentat del propòsit de la nostra visita i advertit que veníem de lluny, acceptà amablement de perdre uns quants minuts mirant els meus dibuixos.

Les mostres fetes amb tant d'esforç, foren examinades detingudament per l'editor, amb l'ull expert de qui, en aquestes qüestions no es pot permetre judicis erronis perquè li pot anar el negoci; tot seguit em va fer les crítiques naturals: els dibuixos –digué- eren inexperts, ingenus, les figures desproporcionades i, per acabar-ho d'arrodonir, el passat a tinta

era deficient. Ara bé, segurament pensaria que a un noi que estava a punt de fer catorze anys, (em preguntà l'edat) tampoc se li podien demanar miracles i potser la seva bonhomia l'inclinà a ésser comprensiu. El cas és que em donà uns quants consells de tipus pràctic que li vaig agrair, però, per sobre de tot, el més important foren les màgiques paraules que vingueren tot seguit: -Practica molt i mira de recordar tot el que t'he dit. Si vols pots anar venint i ensenyar-me els dibuixos que vagis fent. M'agradaria seguir els teus progressos.”

Dintre meu s'encengué una llumeta. Aquell bon senyor havia trobat els meus ninots carregats de defectes que els feien impublicables. Era natural que fos així, ara, al dir-me que podia anar passant per l'editorial, no m'havia tancat la porta i això em portà a pensar que hi havia vist quelcom d'aportable. Així, doncs, no es podia dir que el meu primer contacte amb un editor hagués estat totalment negatiu.

La tornada se'm féu curta, malgrat el viatge en tramvia i l'inesgotable xerrameca d'en Mestres, per qui tot l'afer havia esdevingut una excitant aventura. Jo, en canvi, tenia el cap molt lluny i gairebé no el sentia. El cert era que ja estava pensant en un munt de noves idees per a dibuixar i només volia ésser a casa ben aviat per posar-me treballar seguint els consells rebuts. Després començaria a comptar els dies fins que hagués completat uns quants ninots prou “potables” per a ésser mostrats a l'editor.

El 29 de desembre vaig fer catorze anys, però, com que a casa només celebrèvem el dia del Sant, el meu aniversari passà com una obvietat natural que no el féu diferent de qualsevol altre. Malgrat tot, per a mi fou una data important. Tenia l'acusada impressió d'estar vivint les darreres escorialles de la infantesa i estava ben segur que no trigarien a presentar-se les responsabilitats que van lligades amb l'entrada al món del

adults. En d'altres paraules: s'acabava una etapa i en començava una altra que seria completament diferent.

Gener del 1948. A l'escola els estudis s'anaven desenvolupant amb tota normalitat i no preveia que hagués d'haver-hi cap dificultat per poder concloure el darrer curs de “comerç” amb bona nota. Els vespres continuava dibuixant un parell d'hores –amb una remarcable diferència, de com ho feia abans, perquè ara tenia un objectiu definit i noves dades que em senyalaven el bon camí-. Amb el pas dels dies, els papers farcits de ninots d'amuntegaven. Me'ls vaig remirar sense complaença i en vaig esquinçar uns quants, els que em semblava que feien més mal als ulls. Amb la resta dins d'una carpeta, més o menys un mes després de la primera visita, vaig tornar a “Ediciones Toray”, aquesta vegada sense l'amic Mestres i el seu contagiós engrescament, que, d'alguna manera vaig trobar a faltar.

El senyor Ayné, em va rebre amb cordialitat i, un cop vistos els dibuixos m'assegurà que hi notava una mica de progrés, però, que encara estava massa verd per publicar i va insistir (la mateixa cançó es repetiria cada vegada que l'anés a veure) que tenia d'esforçar-me en netejar el traç -referint-se al passat a tinta-, la qual cosa seria la meva principal obsessió durant els mesos a venir. No puc deixar de recalcar, però, que m'animà seguir practicant, insistint que passés per l'editorial quan tingués nous dibuixos per ensenyar-li.

Vaig tornar a casa sense l'eufòria que acompanyà la visita del mes anterior. Aquest cop era conscient que les coses anirien per llarg. Només l'optimisme pròpi de la joventut i aquella dèria que no m'ha abandonat mai, em xiuxiuejaven que posant-hi el coll, més tard o més d'hora arribaria a ser un membre de ple dret en el grup dels admirats creadors de fantasioses vinyetes i esplèndides il·lustracions en color.

Els darrers dies de gener, una novetat vingué a interrompre la rutina de les pràctiques diaries. Havia rebut l'avís que un impressor amb taller al carrer dels Templers, volia parlar amb mi per qüestions de feina, i cap allí me'n vaig anar, amb la carpeta de dibuixos sota el braç pel que pogués ser (segurament, algun conegut de la família que en aquest moment no puc precisar, hauria esmentat a aquell senyor que jo dibuixava historietes, quan, atenint-nos a la més estricta realitat, no passava d'ésser un voluntariós aprenent de l'ofici). Arribat al lloc, em vaig trobar en un modest taller d'impremta on hi havia una d'aquelles arcaiques, entranyables màquines planes, una "Minerva", que durant molts anys donaren bon rendiment. Em vaig donar a conèixer a l'impressor, un home prim, de mitja edat, que em féu la impressió de pertànyer a la categoria – abans tan estesa al nostre país- de bons artesans, honrats i treballadors, que mai es fan rics amb la pròpia feina.

Un cop més vaig haver de sotmetre els meus dibuixos a una rigorosa evaluació, que, aquesta vegada semblaren passar, al menys amb un aprovat, perquè, en acabar d'examinar-los, l'impressor em confià que volia provar sort en el món de l'edició de tebeos i em proposà que li'n dibuixés un de vuit pàgines, més la portada acolorida. Volia que la història fos força moguda i estés ambientada a l'Oest americà. (En aquells anys, les pel·lícules, tebeos i novel·les de butxaca d'aquesta temàtica, gaudien d'un considerable èxit popular. Les novel·les de "El Coyote", que es publicaven llavors, eren les més venudes a tot l'estat). M'oferí dues centes pessetes per tota la feina, -guió i rotulat inclosos- que vaig acceptar immediatament.

Al fons del taller, una porta de vidres donava a lo que vaig suposar que era la llar familiar, una d'aquelles vivendes interiors, -molt corrents a la Barcelona vella- fosques i mal ventilades, que obliguen a tenir la llum elèctrica encesa tot el sant dia, perquè l'única tristona claror natural que reben sol ser la que arriba –per la part del darrera- a través d'un estret

celobert. Una dona que deuria ser la muller de l'impressor, treié el cap per la porta i se'ns quedà mirant uns instants com si ni l'afer, el marit i jo li inspiréssim gaire confiança. No va dir cap paraula, com si fos una ànima en pena, desaparegué dins la gola de llop.

Vaig marxar amb alguna recança, pensant en la dona i l'impressor, que, amb relació a l'aventura en que s'anava a ficar, potser era més nòofit que jo amb el dibuix. En aquell moment se'm presentaren uns dubtes que em feren comprendre la inquieta mirada de la muller. Ara bé, perquè jo no era més que un vailet que s'escarrassava per ser un dibuixant, i que, justament per aquesta circumstància, li resultava molt més econòmic que un veritable professional. Les divagacions, però només es poden fer quan hom no té res més amb el que perdre el temps i jo, ara tenia una comanda: la primera. Calia, doncs, que deixés de banda altres consideracions i em concentrés en la manera d'enfocar la feina.

Així, vaig començar fent un repàs a l'escassa documentació gràfica de que disposava llavors, imprescindible per orientar-me en 'ambientació dels dibuixos, mentre anava prenent forma una senzilla història d'heroi clàssic, imbatible amb el revòlver, enfrontat al també clàssic terratinent sense escrúpols. Per sort, conservava curiosament els exemplar de la revista "Chicos", on es publicava "Cuto entre los sioux", de Jesús Blasco. Aquestes pàgines, uns quants programes de pel·licules de l'Oest i molta imaginació, serien la base sobre la que es recolzaria la futura historieta.

Convertir la història en un tebeo no fou precisament fàcil. Fins aleshores, generalment havia fet dibuixos o vinyetes independents i, com a màxim, alguna pàgina de vuit o nou vinyetes, sense continuació. Ara, però, em trobava amb que havia de solucionar el problema de la continuïtat i a més el de la planificació. Ho vaig fer estudiant els tebeos que tenia a l'abast i emprant una mica de sentit comú; d'aquesta manera vaig aprendre on

calia dibuixar un pla general, un pla mig o un primer pla. Fou llavors que vaig adonar-me que la tècnica de la historieta deu molt a la planificació cinematogràfica i que, en endavant, pagaria la pena de visionar les pel·lícules amb una altre interès que simplement passar una estona entretingut.

La feina m'ocupà tots els vespres, dissabtes per la tarda i diumenges del mes de febrer. (Treballar en diumenge és un mal hàbit que es repetí massa al llarg de la meva vida professional). Finalment, les vuit pàgines i la portada quedaren enllestides i passaren a les mans de l'aspirant a editor, que semblà força satisfet del resultat. Les dues centes pessetes convingudes em foren pagades al mateix moment de l'entrega, esdevenint així els primers diners que algú em donava a canvi dels meus dibuixos. El curt camí de tornada a casa el vaig fer amb la ma ficada a la butxaca, sobre els diners –no fos cas que els perdés-. Més que excitat, caminava amb tal estat d'exaltació, que em semblava impossible que les persones amb les que em creuava no m'ho notessin a la cara.

Durant els pocs minuts que vaig trigar per anar de la impremta a casa, se'm féu palesa la importància de la feina que havia fet –i cobrat-, perquè demostrava que la meva dèria no era un pur caprici i se li podia treure un rendiment econòmic com a qualsevol altre treball. Els diners els vaig donar íntegres als meus pares, cofoi de poder contribuir –jo també- a l'economia familiar.

No vaig arribar a saber mai si aquell tebeo es va publicar o no. En qualsevol cas, l'impressor no me'n encarregà cap més. Em donà una prova de gravat de la portada, que vaig conservar molt de temps, fins que es féu fonedissa junt amb d'altres vells papers, víctima, probablement, de l'accentuat delit per l'ordre, tan característic de la meva mare.

Com es pot perfectament suposar, aquell mes no vaig fer el corresponent viatge a “Ediciones Toray”, perquè, aquesta vegada no tenia

cap dibuix nou per ensenyar. Tinguent en compte la feina que havia fet, la veritat és que no ho vaig trobar a faltar.

El mes de març també fou benèvol amb mi, oferint-me una nova oportunitat. Aquesta vegada, la bona notícia la portà el meu pare. Resultava que un –segurament el principal- dels seus proveïdors de gènere: (pells i cuirs petit taller de sabates que muntà junt amb tres antics treballadors de “Curtits Durall”, com ell mateix, tot just acabada la guerra) el senyor Andreu Bresca, amb establiment comercial al carrer del l’Hospital, conexia de retruc l’editor Joaquin de Haro. Com que el meu pare li havia parlat un munt de vegades de la meva fal·lera per dibuixar, el senyor Bresca, que, a més d’èsser una persona de les d’abans, -vull dir, educat i d’una gran discreció- també era generós i volgué donar-me un cop de ma. Amb aquesta intenció m’aconseguí una entrevista amb l’editor. Com és lògic, la notícia m’engrescà i de seguida vaig posar-me a preparar dibuixos per ensenyar-li.

Curiosament, el senyor de Haro també estava prop de casa, vaig saber que disposava d’un petit despatx a l’edifici de la Biblioteca Central del carrer del Carme, que coneixia prou bé en haver-hi passat pel davant cada cop que anava o tornava de la classe de “Llotja”. També havia estat un parell de vegades a la gran nau d’estil gòtic que acollia la biblioteca, amb el fill del sobrerer Ubach del meu carrer, que n’era soci. El monumental conjunt de nobles edificis dels segles XVI i XVII, seu de l’antic Hospital de la Santa Creu i de Sant Pau, airejats pel gran pati interior ajardinat, sempre m’ha produït una gran efecte, augmentat potser per la impressió que despren d’estar més enllà del temps.

Per accedir al despatx de Joaquin de Haro calia pujar per una imponent escala de pedra que em féu sentir com un humil vasall, un xic atemorit per la imminent trobada amb el senyor del castell. En aquest cas, el senyor del castell-editor, resultà ser una persona jove i vital, d’edat

aproximada –em semblà- a la del senyor Ayné d'”Ediciones Toray”. D'alçada normal, tirant a alt, em seria molt difícil de descriure amb precisió els trets més particulars del personatge, donat el temps transcorregut des que es produïren aquells encontres. La rebuda fou cordial i les mostres que duïa, examinades amb atenció d'expert. Lògicament, hi hagueren algunes crítiques –constructives-, però, en conjunt, els dibuixos li van semblar acceptables. Explicà que estava preparant unes revistes on publicaria historietes curtes de diferents temàtiques, algunes còmiques i altres realistes, dibuixades per professionals d'etils molt diversos. Es tractava de la revista “El Globo” i el seu germà petit: “El Globito”, que, malauradament tindrien una vida més aviat limitada. El més positiu –per a mi- fou que m'oferí una feineta per ser publicada en una de les dues. Tot plegat, el que m'hauria de fer no depassava la mitja pàgina. Seria un acudit explicat en tres o quatre vinyetes i una història que no en tindria més de sis, ambientada... no dirieu pas a on?. Doncs sí, a l'Oest americà!... Per aquesta feina em pagaria quaranta pessetes, quantitat que vaig trobar més que acceptable, sobretot comparada a les dues centes pessetes cobrades de l'impressor pel conjunt de guió, vuit pàgines retolades i portada acolorida.

Abans que marxés em donà una pàgina mecanografiada amb els guions corresponents a les dues historietes, que m'assegurà haver escrit ell mateix.

Aquest cop em vaig prendre el meu temps i no fou fins passats quinze dies que vaig tornar a presentar-me en aquell despatx tan particular amb els dibuixos acabats. L'editor de Haro els acceptà sense trobar-hi defectes remarcables i em foren pagades les quaranta pessetes.

Després d'aquell no hi hagueren més encàrrecs, perquè, -segons em digué- abans de donar-me una altra feina, volia saber si les vendes de la revista on sortien publicades les meves historietes, podien assegurar-ne la continuïtat. Se m'acudí que era una forma molt diplomàtica de

desempellegar-se de mi. Ara, per altra banda, Joaquin de Haro fou un editor que continuament caminà per la corda fluixa i no tinc coneixement que aconseguís mai cap èxit de vendes, prou important per a fer possible la seva sortida d'una situació econòmica que sempre fou més aviat inestable. A més, jo em sentia bastant satisfet perquè era la segona ocasió que portava diners a casa.

Passarien uns quants anys fins que tornés a veure de Haro. Aquest cop fou en un estudi que tingué llogat al Passeig de Gràcia. Llavors jo –malgrat que encara faltés molt per assolir el nivell desitjat- ja estava ficat de ple en el món del dibuix professional. Recordo que fou en ocasió d'haver-me contactat per parlar d'algun projecte de feina... que es quedà en això: en projecte. Després d'un temps em vaig assabentar que havia plegat l'activitat editorial a Barcelona per emigrar a Veneçuela. No estic segur que mai hagués arribat a tenir un veritable sentit del que significa el negoci. Tenia de l'edició, un concepte que quasi gosaria a qualificar de “romàntic”. Ajudà en llurs primers passos a un bon nombre de dibuixants novells, entre els quals hi hagueren Josep Toutain y en Tunet Vila, que, si no vaig errat, començaren llur vida professional treballant per a ell.

La petita feina que havia fet per en Joaquin de Haro, sortí publicada quan jo encara freqüentava la classe de “comerç” a les “Escuelas Guimerà”. No cal dir que, quan me'n vaig assabentar, vaig córrer a comprar el tebeo. Contemplar la mitja pàgina que emplenaven els meus ninots, fou tot un aconteixement per a mi, al ser la primera vegada que veia imprés un treball meu. Haig de confessar, però, que la sensació experimentada fou més aviat agredolça. Per una banda, m'envaí una mena d'orgull i per l'altra, un punt de vergonya i la recança de pensar que hagués pogut fer-ho molt millor i que, un cop impresa la feina, ja era massa tard per a remeiar-ho.

L'endemà al matí, no vaig poder estar-me de portar el tebeo a l'escola i, aprofitant l'estona del "recreo", d'exhibir-lo molt cofoi, als companys de classe. Immediatament s'organitzà un considerable enrenou en el que, fins i tot acabà participant –encuriosit- el comprensiu i bon mestre que fou el senyor Ramon.

Mentrestant, una bona part de la meva activitat diària es desenvolupava al marge del gairebé obsessiu protagonisme del dibuix: les hores de classe a l'escola, que eren l'eix al voltant del qual girava la vida dels vailets de la meva edat. Sis hores al dia a les que calia afegir les estones destinades als deures que se'ns donàven perquè els féssim a casa, era prou de temps per estar entretingut. Com ja ha quedat explicat, llavors feia el darrer curs de "comerç", que, a més d'èsser la classe dels "grans", era mixta, o sigui, que també hi venien noies. (En aquells anys dominats per la repressió i l'asfixiant influència de l'església catòlica, la separació de sexes a l'escola primària –i si no estic errat, també a la secundària- era obligada per decret). Cal precisar, però, que els nois teniem les taules en un extrem de la classe i les noies a l'oposat, amb el professor al mig, vetllant des de l'alçada de la seva tarima per la bona marxa dels estudis i, sobretot, perquè tots ens comportéssim amb la deguda correcció i no se li acudís a ningú de fer bromes fora de tó.

Tot aquell control, però, no fou obstacle perquè un dia que el senyor Ramon sortí uns instants per satisfer una urgent necessitat corporal, en Ventura, que era molt entramaliat, (en una ocasió trencà el vidre de la porta de la classe i es féu un tall al braç que calgué cosir a la casa de socors més propera) es posés davant de les taules de les noies i –amb un gest teatral- es baixés pantalons i calçotets, oferint –en mig de rialletes i exclamacions falsament escandalitzades- el trist espectacle d'una minga blanca i esquifida, necessitada d'una operació de fimosi. Per sort, la malifeta no arribà mai a coneixement del mestre ni del director i així, en

Ventura es lliurà d'una més que segura expulsió. En qualsevol cas, l'acte no arribà ni tan sols a ésser procaç, per vist i no vist.

Ben mirat, tots nosaltres –nois i noies- ens trobàvem en plena adolescència i patiem els habituals neguits que van lligats amb aquesta etapa de la vida suspesa entre l'infantesa i l'edat adulta. Ara, a part d'una lleugera efervescència que, d'alguna manera servia per augmentar l'interès del curs, no es produí mai cap situació que no estés dins de la més absoluta normalitat i l'entremaliadura d'en Ventura quedà com l'excepció que confirma la regla. Potser en el fons érem més criatures del que nosatres ens pensàvem.

Aquell any l'arribada del bon temps va venir acompanyada d'una agradable sorpresa. No vam saber si la idea havia sortit del senyor Camprubí, que llavors era el director de l'escola o del mateix senyor Ramon, però, el que no es pot negar és que fou molt benvinguda. El cas és que una tarda ens van treure a prendre l'aire, naturalment tutelats pel bon senyor Ramon, que segons com, em recordava una lloca vigilant els seus pollets. Va ésser gairebé una petita excursió amb berenar inclòs (cadascú duia el seu), als jardins que envolten el Palau de Montjuic, on ara hi ha el MNAC. En aquell paisatge domesticat, que malgrat tot era molt millor que estar tancats entre quatre parets, vam passar un parell d'hores d'esbarjo. Els nois vam jugar a pilota, amb la consqüent suada produïda per l'exercici, mentre les noies –potser més llestes- es distreien amb entreteniments força més descansats. Abans de marxar vam donar una classe allí mateix, que encara que només fos per la novetat de fer-la voltats d'arbres, va ésser ben acceptada per tots.

En una altra ocasió vam anar tota la classe a la Fira de Mostres. Ens vam cansar de veure tot tipus de maquinària que no excitava precisament la nostra imaginació, més pendent de la possibilitat de prendre algun refresc a qualsevol dels quioscs muntats a la Plaça de l'Univers,

expressament per a aquest propòsit, i és que la calor –aquell dia d'estiu- era aclaparadora. Un nombrós grup de persones que semblaven estar molt interessades per alguna cosa que no arribàvem a veure, cridà la nostra atenció i ens atançarem per saber el que estaven mirant. El motiu de l'expectació era una mena de suport, sobre el qual – a l'alçada de la vista- hi havia un aparell en forma de caixa no gaire gran que tenia una pantalla lluminosa al davant, on apareixien –com si fos un cinema en petit- dues persones assegudes en sengles sillons, que en aquell moment semblaven estar immersos en alguna trascendental conversa. De l'aparell sorgia una veu que vam identificar de seguida per ésser la d'un conegut locutor de ràdio. L'altra persona era una petita celebritat local sense altres mèrits que una momentània popularitat, a la que el locutor entrevistava amb un entusiasme més aviat relatiu. La imatge –en blanc i negre- estava essent retransmesa des d'un poc atractiu “plató” muntat a la mateixa Fira, no gaire lluny del lloc on érem.

No tinc prou dades per assegurar-ho amb exactitud, però gairebé gosaria a dir que aquells foren els primers assaigs públics de retransmissió televisiva que es feren a Barcelona. A nosaltres –acostumats al cinema com estàvem- les imatges que es veien a la petita pantalla no ens impressionaren gaire. En canvi, vam tenir una bona decepció al comprovar que el locutor, del que, fins llavors, només coneixiem la veu, era una persona de més edat i bastant més insignificant que la imatge –idealitzada- que ens havíem fet quan l'escoltàvem a la ràdio.

El que llavors no podíem imaginar de cap de les maneres, era que el giny que estàvem contemplant (naturalment amb la infinitat de millores tècniques que, amb el temps, el transformarien de cap a peus) acabaria essent un element habitual a totes les llars, del que –enguany- molt poca gent sabia ni voldria prescindir. Per que aquest fet es produís, però, encara haurien de transcòrrer un munt d'anys.

Al nostre país, la dècada que va del 1940 al 50 veié l'eclosió del cinema com a principal mitjà d'evasió de grans i petits. La circumstància de que a tots els barris hi haguessin sales de cinema amb un preu d'admissió relativament econòmic, afegida a la imperiosa necessitat de fugir – ni que fos per unes hores- de la gris rutina quotidiana, afavorí la popularitat de l'espectacle. Així, el cinema esdevingué el millor escapisme possible a l'abast de les classes treballadores; a fi de comptes, que podia superar les emocions viscudes dins de la sala fosca?, visionant embadalits aquelles imatges en moviment que ens atrapaven l'atenció amb històries de “cowboys”, detectius de barret i gavardina, Franksteins i homes llop, o els episodis de “Fu Manchu” i el “Capitán Maravillas”, tan allunyades de les nostres avorrides existències.

Hi havia –com és lògic- d'altres amenitats. La ciutat també comptava amb un elevat nombre de teatres, (enguany gairebé tots desapareguts) com corresponia a l'acceptació del gènere a nivell popular. Llavors l'activitat teatral –tan li feia que es tractés d'obres dramàtiques com comèdies o revistes musicals, fins i tot “sarsueles”- gaudia de molt bona salut i res feia pensar que passats uns quants anys, de tot allò, només en quedarien escurrialles. Per altra banda, la majoria de barriades disposaven de centres culturals, on grups d'afezionats muntaven i representaven les obres més conegudes amb diversos graus d'encert, però comptant sempre amb l'adhesió d'un públic fidel i ben predisposat. (un bon exemple podria ser el barri del “Clot”, que per aquella época tenia tres

penyes funcionant a l'hora: “La Formiga Martinenca”, el “Foment Martinenc” i la penya “Marcos Redondo”).

Es clar que també hi havia les distraccions de temporada: l'arròs a la cassola cuinat als fogons d'un “merendero” de Les Planes, qualsevol calorós diumenge d'estiu, els banys a la platja de la Barceloneta o l'excursió als “Tres Pins” de la muntanya de Montjuic... Ara bé, totes aquestes amenitats només es podien fer durant el bon temps. En canvi, al teatre i al cinema s'hi podia anar tot l'any –malgrat la climatologia del moment- amb decidit avantatge d'èxit i parroquians pel cinema.

Llavors no solíem tenir tant en compte les pel·lícules que anàvem a veure, com els artistes que les interpretàven. Una expressió molt habitual aquells anys, era: -“Anem a veure una pel·lícula de Gary Cooper, o Clark Gable, o Errol Flynn, o, una de Greer Garson, Bette Davis o Loretta Young...”. Per a nosaltres, que, sense saber-ho resultava que érem uns empedreïts mitòmans, era més important l'artista que la pel·lícula on actuava. Ens els coneixíem tan bé, -sobretot els actors i actrius nord-americans- que, quan ens referíem a ells, ho féiem amb la mateixa familiaritat amb que haguéssim parlat d'un parent proper.

Em penso que fou el 1947, que al cinema Coliseum de la nostra ciutat, s'estrenà la pel·lícula “Gilda”, interpretada per Rita Hayworth i Glenn Ford. Mesos després arribà als cinemes de barri i tothom pogué veure-la. L'estrena havia estat tot un aconteixement i, sense que es sabés d'on havien sortit, començaren a circular rumors a propòsit d'escenes escandaloses que a la pel·lícula no apareixien per enlloc. Com que hi estàvem tan avesats, de seguida s'atribuí aquesta absència a les tisorades de la censura.(En aquell temps, tret –potser- d'algun expert en la matèria, ningú havia sentit a parlar del Codi Hays i la seva puritana vetlla per la moral de l'honest americà mig. Havent-hi, doncs, censura als Estats Units,

era impossible que la pel·licula hagués contingut mai les escenes que la gent imaginava.)

Segurament foren les nostres escasses possibilitats d'expansió eròtica, el que féu pujar la temperatura de la pròpia fantasia, que transformà la coneguda escena en la que Rita Hayworth (Gilda), es treu un guant negre, en un sensual strip-tease. A la classe de “comerç”, que també passà el corresponent xarmpió, la pel·licula porduí reaccions oposades, determinades –com és lògic- pel sexe dels qui en feien la valoració: els nois ens vam enamorar sobtadament de Rita Hayworth i les noies tingueren prou feina en defensar-se de la inesperada competidora vinguda de lluny.

Amb tot això, els mesos havien anat passant. El curs estava a punt d'acabar i la meva aspiració d'ésser un dibuixant professional es mantenia tan arrelada com sempre. A part de les periòdiques visites a “Ediciones Toray” –sense que fins llavors s'hagués produït cap indicatiu que pogués fer pensar en algun resultat pràctic a curt termini- vaig començar l'obligat pelegrinatge per les editorials de Barcelona, del que mai s'ha pogut escapar cap dibuixant novell... Ametller, Marco i T.B.O., foren algunes de les visitades. A totes vaig haver d'escoltar una resposta més o menys similar: que encara estava massa verd, que practiqué més, etc... Semblava tanmateix que des de la trobada amb Joaquin de Haro hagués romàs parat a mitja pujada, sense possibilitat d'anar més amunt.

A l'editorial T.B.O., mentre era atès pel mateix editor, em vaig adonar que al fons del despatx hi havia assegut un senyor més aviat corpulent, esperant –segurament- que l'editor acabés d'atendre'm. Amb veu baixa, com si em fes una confidència molt especial, vaig ésser informat que aquell senyor era el famós dibuixant Muntanyola, la categoria artística del qual –m'assegurà- jo no arribaria mai assolir, per molts plats de sopa que mengés, raó per la qual m'aconsellava –amb la millor intenció- que em dedicés a qualsevol altra activitat que no fos el dibuix d'historietes

humorístiques. (ben mirat, aquell home sabia el que es deia, perquè les meves aptituds per aquest tipus de dibuix són poc menys que inexistents).

Segurament pensareu que tantes temptatives fallades em descoratjaven. Doncs, de moment si, però no massa. Es cert que cada vegada que els meus ninots eren rebutjats, la moral em queia pel terra. Ara, el pessimisme només durava unes poques hores. Potser era la inconsciència pròpia de l'adolescència, el que em donava una irracional confiança en les meves possibilitats, o potser la coneguda tossuderia dels nascuts sota el signe de Capricorn, o, potser les dues coses a la vegada. Tant se val; a fi de comptes, qué importava el que digués el saberut editor del T.B.O., si jo estava ben convençut que acabaria sortint-me amb la meva?.

Només em restaven tres setmanes d'escola. A l'última tindriem els exàmens de fi de curs i després s'haurien acabat per a sempre els meus dies escolars. En aquest curt espai de temps hauria de quedar determinat el futur de la meva activitat professional, que segons quina fos, també afectaria el de la meva vida. L'única qüestió es reduïa a trobar feina de dibuixant, la qual cosa –tal como havien anat les darreres temptatives– no semblava, de moment, gaire factible, o ja podia començar a preparar-me a ésser un pixatinters a qualsevol avorrida oficina, per la resta de la meva vida, una –per a mi– trista expectativa, que no em feia cap il·lusió.

La urgència amb que vaig viure aquells dies, estava directament relacionada amb els avatars econòmics de l'època en que transcorregué la meva adolescència i joventut. En el més de mig segle que s'ha escolat des d'aquells anys, un d'entre els molts aspectes socials que han canviat, ha estat la duració de l'estapa escolar, en el pitjor dels casos, gairebé doblada respecte al temps que es solia dedicar als estudis durant la dècada dels quaranta del segle passat, quan, fins i tot el batxillerat estava reservat a uns quants privilegiats. A la majoria de llars, sobretot les de

famílies treballadores, -que llavors eren la majoria- s'esperava amb candeletes la incorporació dels fills al món laboral, perquè colaboressin a l'economia familiar, que –per regla general- solia ésser bastant precària. Aquesta era una realitat perfectament assumida per a tots els joves de la meua edat, junt amb la necessitat que hi anava aparellada, de trobar una feina –un cop acabats els estudis- el més ràpid possible. D'aquí venia, doncs, que el que portàvem de juliol, visqués dominat per una desagradable sensació d'incertesa.

A mitjans de mes vaig ficar nous dibuixos a la carpeta, disposat a fer una altra visita –una més!- a “Ediciones Toray”, sense esperar, però, que es produís cap miracle. El senyor Ayné em va atendre amb la seva habitual amabilitat, tan allunyat de la indiferència amb la que havia estat rebut a les altres editorials. Segurament fou la calidesa del seu tarannà, el que m'animà a exposar-li amb tota franquesa, la urgència en que em trobava. M'escoltà amb molt d'interés i, després de reflexionar uns instants, em va dir justament les paraules que necessitava sentir en aquells moments, que, més o menys foren aquestes: -“Em manca un noi per fer feines de meritori d'oficina, però, que, al mateix temps, sàpiga alguna cosa de dibuix, perquè, també hauria de muntar pàgines d'acudits i passatemps per la revista “Chispa”, i, si cal, algun rotulat. El treball seria només pels matins i el sou, cinquanta pessetes a la setmana. Si la feina t'interessa, començaries a primers d'agost”... El miracle s'havia produït.

La inesperada oferta de feina féu néixer en el meu ànim una barreja d'alleugeriment i eufòria. La resposta només podia ésser afirmativa. Vaig dir al senyor Ayné que estava d'acord amb la seva proposta, però, que no obstant volia comptar amb l'aprovació del meu pare, la qual cosa li va semblar molt bé. Abans d'acomiar-me amb expressions d'agraïment, que, de cap manera podien reflexar la mesura dels meus sentiments, vàrem acordar que tornaria a passar per l'editorial després dels exàmens, per

donar-li l'acceptació definitiva. (havien passat set mesos des de la primera visita, però, el problema de la manca de telèfon, encara no s'havia sol·lucionat, així que, per parlar amb l'editor, l'excursió al carrer de Puerto Príncipe continuava essent obligada)

Aquest cop no estava segur de viatjar en un 37 o flotant dins d'un núvol. Encara no acabava de creure'm l'inesperat cop de sort. Després de mesos de trucar-hi, la porta s'havia obert per fi, al mateix temps que un munt d'expectatives fins llavors impensables. El primer que vaig pensar, fou que, treballant a l'editorial, era més que probable que tingués l'ocasió de conèixer els dibuixants de la casa: Iranzo, Giralt Ferrando. Boixcar, del que llavors col·leccionava els exemplars de la primera sèrie d'"Hazañas Bélicas"... Segurament veuria i, -amb una mica de sort- podria estudiar els originals d'aquells artistes. Arribat aquí, la imaginació se'm desfermà imparable... ¡Quantes coses podria aprendre per poc m'hi fixés!. No vaig poder estar-me d'especular amb la possibilitat que, de tant en tant, arribessin a publicar algun dels meus ninots. Somniar no costa gaire.

Al vespre, tan bon punt el meu pare va tornar del taller, el vaig agafar pel meu compte i, sense quasi donar-li temps de rentar-se les mans, en quatre paraules ja li havia explicat la proposta del senyor Ayné. Va estar uns moments -que a mi em semblaren eters- en silenci, considerant el que acabava de sentir i, finalment em digué que trobava les condicions de la feina, prou raonables i em donà el seu permís per acceptar-la. L'excitació produïda per la certesa de saber que ja tenia un treball estable, quan encara em quedava una setmana d'escola, fou la causa que, durante el sopar, avorrís els meus pares i el senyor Font amb la meua continua xerrameca, de la que es lliurà el meu germà Lluís, perquè, -com cada vespre, estava de festeig a casa de la novia-. Els presents, però, comprenien -i fins i tot participaven- de la joia del moment i em deixaren

esbravar amb un somriure comprensiu. Una jornada que havia començat com qualsevol altra, havia acabat essent un gran dia.

Els exàmens foren passats amb bona nota. Ara només quedava recollir el diploma. Des que es fundà l'escola, la festa de fi de curs es celebrava el matí del 25 de juliol (Sant Jaume) al Teatre Romea del carrer de l'Hospital, de tanta significació per l'escena catalana. Es possible que l'origen de la tradició es degués a dos motius, primer, que el dia resultava convenient, per ser l'últim festiu del mes, abans de començar els quinze dies de vacances que es feien llavors; segon, perquè es corresponia amb el Sant fundador, propietari i primer director de l'escola, el notari Jaume Verdura Pera.

La festa es feia amb la participació dels alumnes, davant d'un públic format per familiars i amics. Cada classe havia assajat previament, un curt, senzill número musical, sota la direcció del mestre Font-Palmarola, (professor de música que donava classes particulars al seu pis de la Plaça del Pí, als alumnes de l'escola que tenien diners per a pagar-les) per ésser representat al teatre. També hi havia recitats de poesies i, fins i tot, algun agosarat amb pretencions de "vocalista", que en solitari, cantava una cançoneta popular. Per concloure, es feia l'entrega de diplomes.

Quan vaig sortir del teatre –acabada la festa-, amb el meu a la mà, em sentia feliç. No em sabia gens de greu deixar l'escola, perquè, el que volia per sobre de tot, era començar a treballar. En tenia tantes ganes com les que havia tingut al seu moment, de deixar enrere d'una vegada els pantalons curts i portar-ne de llargs, com els grans, malgrat les lamentacions de la meva mare, que, -desitjosa d'allargar la infantesa del seu fill- deixava anar cada dos per tres la mateixa cantarella: -"No cal que vulguis córrer, que prou te'n cansaràs dels pantalons llargs. Tindràs tota una vida per dur-ne."

L'endemà de la festa de fi de curs vaig tornar a "Ediciones Toray", per confirmar al senyor Ayné que acceptava la feina, i, ves per on que em sortí amb un altre possible treball. M'explicà que tenia un cosí germà dibuixant: Antony Ayné Esbert, conegut sobretot pels tebeos "Rabanito y Cebollita", pàgines per a revistes humorístiques i contes de fades en historieta. (I llavors, les historietes inspirades en contes de fades, eren força apreciades per un públic preferentment infantil). Casualment, l'Ayné dibuixant (l'anomenaré d'aquesta manera per diferenciar-lo de l'editor) cercava un aprenent prou adelantat per ajudar-lo en la feina. El senyor Ayné pensava que la tasca podria ser beneficiosa per el meu desenvolupament com a dibuixant i, fou en aquest sentit que em suggerí d'anar-lo a veure. Vaig assegurar-li que ho faria aquella mateixa tarda.

Fou així que, havent dinat, vaig canviar el tramvia 37 pel 62, que em deixaria al barri del Clot, a tocar del domicili del dibuixant, que, segons constava a l'adreça facilitada per senyor Ayné, vivia en una casa del carrer Dos de Maig, entre els de València i Enamorats, molt a prop dels Encants Vells. L'eterna carpeta amb una selecció de mostres, reposava sobre els meus genolls.

* * * *

EL DIBUIXANT ANTONI AYNÉ ESBERT

La tarda era xafogosa, feia la calor humida, enganxosa, que els dies d'estiu sense vent, ens aclapara com si estéssim fatigats per algun esforç que no hem arribat a fer. Dins del tramvia, però, amb totes les finestres obertes, circulava una mica d'aire, que poc o molt, ajudava a trobar el trajecte més suportable. Vaig baixar a Mallorca, Dos de Maig. La

travessia i mitja fins a la meva destinació, feta en un moment, em vaig trobar davant d'un edifici de pisos, construït –segons totes les aparences– abans de la guerra, perfectament conservat. Un cop dalt, em va obrir la muller de l'Ayné, una dona jove, morena, no pas especialment agraciada, en evident estat de bona esperança. No vaig passar més enllà de la porta fins haver explicat el motiu de la meva presència, llavors, la desconfiança amb la que m'havia fet la impressió d'haver estat rebut s'esvaí de cop i vaig ésser invitat a entrar. El pis era de sostre alt i per contrast amb la calor del carrer, hi feia una temperatura agradable. Una criatura de quatre o cinc anys, treié el cap per una porta entreoberta i em mirà amb curiositat. Vaig sentir veus i sorolls que em feren pensar que a la casa hi havia d'altres infants. Arribats al menjador, la senyora obrí una porta corredera i em féu entrar a l'estança que el dibuixant emprava com a estudi.

L'Ayné estava treballant, però s'aixecà expectant tan bon punt ens veié entrar. Em vaig adonar que era un home prim, d'estatura mitjana i cabells castanys. Ostentava un impertinent bigoti molt ben retallat. La seva fesomia em recordà immediatament la del actor anglès Rex Harrison en temporada de rebaixes. Més endavant vaig assabentar-me que tenia vin-i-vuit anys i era pare de tres fills, als que aviat s'afegiria el que estava en camí. La cambra-estudi, força espaiosa, disposava d'una taula per treballar, consistent en un llarg tauler de fusta, muntat sobre cavallets, en el que dues persones podien dibuixar perfectament sense destorbar-se. Una prestatgeria arrambada a la paret, guardava carpetes que contenien documentació gràfica sobre els temes més habituals. (El clàssic “arxiu”, imprescindible per a qualsevol dibuixant). L'estudi estava ben il·luminat per la llum que entrava a través d'un balcó que s'obria al carrer Dos de Maig.

Li vaig fer al dibuixant Ayné, un resum de la conversa mantinguda aquell mateix matí amb el seu cosí-editor, i, tot seguit vaig

obrir la carpeta, (ja havia esdevingut quelcom habitual) per mostrar-li els meus ninots. Aquesta vegada foren examinats més detingudament que de costum, amb ull i criteri de professional interessat, i el resultat fou que m'acceptà com a aprenent-ajudant. Em proposà cinquanta pessetes a la setmana per quatre hores diàries de feina, i vàrem acordar que començaria l'endemà pel matí i que, mentre no iniciés la tasca a l'editorial, treballaria tot el dia a casa seva. Fou així, que uns dies abans d'estrenar-me a "Ediciones Toray", ja m'havia convertit en ajudant del dibuixant Antoni Ayné Esbert.

Passat algun temps, quan ja gaudia de la confiança del dibuixant, em vaig assabentar per ell mateix que sempre havia tingut aprenents, nois frisosos com jo, per avançar en l'ofici i esdevenir uns professionals, que l'ajudaven en la feina; be preparant els dibuixos a llapis, be passant-los a tinta. També vaig saber que jo era el tercer que havia tingut. Els meus predecessors havien estat l'Àngel Nadal, que sobresortí en l'especialitat del dibuix humorístic, treballant primer per "Editorial Bruguera", i, més endavant, incorporat al mercat europeu. El segon: José Luis Sagasti, -a qui coneixeria uns anys després- fou -penso- un noi de grans condicions, que, no sé exactament per quina raó, desaparegué del món del dibuix i la il·lustració i mai vaig saber que se'n havia fet. Després de mi vindria Josep Vilaseca. (En Vilaseca era fill dels amos d'una bodega que hi hagué al costat mateix de l'escala on vivia l'Ayné. Al cap de poc temps de treballar amb el dibuixant, trobà que la professió no feia per a ell i preferí dedicar-se al negoci familiar).

N'hi havia per estar content i, aquest era exactament el meu estat d'ànim al sortir de la casa de l'Ayné dibuixant. En pocs dies havia aconseguit dues feines que em tindrien ocupat tota la jornada laboral, i, al mateix temps, semblaven encarrilar el meu futur professional. Quan el meu pare s'assabentà que treballaria pel dibuixant, em féu l'efecte que també

n'estigué. Ben segur que si encara li quedava alguna resta de les preocupacions que sempre l'havien amoïnats pel que feia al meu avenir, aquells dies va esvaïr-se del tot. L'endemà començaria una nova vida: de l'escola passaria directament al món del treball.

Vaig sortir de casa a les vuit del matí. No volia pas –sobretot el primer dia de feina- arribar tard o donar una mala impressió. El cas fou que em sobrà temps, i, -com que tampoc volia presentar-me abans de l'hora- vaig optar per passejar pel carrer mentre esperava que fessin les nou. Com la tarda anterior, m'obrí la mestressa de la casa, que, aquest cop, em féu passar directament al menjador, on, el dibuixant i dos dels seus fills, -un nen i una nena- estaven asseguts en una taula parada, acabant d'esmorzar. L'Ayné m'indicà que l'esperés a l'estudi, assegurant que vindria en un moment. El nen –el mateix del dia abans- em preguntà com em deia, -“Em dic Jordi, i tú?.- “Em dic Toni”... “com el meu pare”, respongué molt cofoi.

Se m'acudí que el més correcte seria esperar dempeu, familiaritzant-me amb l'habitació on treballaria, mentre l'Ayné enllestia el primer àpat del dia. Tal como havia dit, vingué en un parell de minuts, tancant la porta corredera darrera seu. Agafà d'un dels prestatges un guió mecanografiat i me'l donà, perquè el dibuixés a llapis –va dir- de la millor manera que sabés. D'instruccions sobre como enfocar la feina, pràcticament no n'hi van haver. En comptes d'això, -per facilitar-me la tasca- em va proporcionar uns quants contes de fades il·lustrats per ell, (la idea bàsica consistia en que fes tot el possible per imitar el seu estil) i uns quants retalls amb dibuixos d'altres artistes. Ben mirat, poca cosa, donat que, per aquella temàtica en concret, amb prou feines emprava documentació.

L'Ayné va asseure's en un dels tamborets i em va dir que fes el mateix. Ja estava. Ara sí que començava el moment de la veritat, com

se sol dir –si no vaig errat- a les curses de braus. Primer de tot, vaig llegir el guió, que resultà tan innocent com es podia esperar d'un tebeo destinat als més petits, i que, curiosament, era un encàrrec del cosí-editor. Proveït de paper i llapis, vaig posar-me a dibuixar, començant pel principi, o sigui: requadrant les pàgines. Després vingué la distribució de vinyetes i l'abocetat. Va passar el matí sense deixar ni un moment de fer anar el llapis, esforçant-me de valent per demostrar a l'Ayné que no s'havia equivocat al donar-me la feina. Gairebé asseguraria que vaig tenir el cul enganxat continuament al tamboret, ni tan sols aixecant-me per anar al lavabo. Potser els meus ninots no fossin prou bons, però, de cap manera volia donar la impressió de ser un mal treballador. Mentrestant, l'Ayné passava a tinta unes pàgines de “Rabanito y Cebollita”.

Aquell primer matí no vàrem parlar gaire, apart d'algunes preguntes que em féu el meu cap i company de tauler per saber quelcom de mi. Abans que marxés per anar a dinar, es mirà la feina que havia fet. Em féu l'efecte que no li desagradà del tot, perquè, només em va fer notar uns pocs defectes als que no atorgà massa importància.

Per la tarda tornava a estar a ca l'Ayné, dibuixant fins les vuit ben passades. La mateixa rutina es repetiria els dies següents, fins que comencés a treballar a l'editorial. El cert és que em trobava tan a gust amb la feina, que no vaig haver de fer cap esforç per acostumar-m'hi. Era talment com si l'hagués fet tota la vida.

Passàven els dies. A poc a poc, l'Ayné i jo ens anàvem coneixent una mica més bé. Imagino que ell em deuria veure com el que jo era llavors: un vailet de catorze anys, prim i llargarut, tot just acabat de sortir de l'escola, ingenu i un punt reservat degut a un excés de timidesa, amb la inseguretats pròpia del que fa les primeres passes en el món dels adults, i encara no està prou segur d'on posar el peu, ni de com fer-ho. Jo, en canvi, tenia massa pocs anys per fer-me alguna idea que no fos del tot

positiva, d'una persona que em doblava l'edat, era pare de família i tenia la professió perfectament encarrilada.

L'Ayné, malgrat tot, encara era jove i –com era de tarannà obert- mentre treballava, semblava trobar gust en xerrar i contar anècdotes referides a ell mateix. Així, a mesura que m'anà agafant confiança, començà a fer-me confidències i explicar-me històries que voltaven, sobretot, entorn de records de les seves experiències personals, durant els darrers temps de la guerra. Una en concret, que recordo perfectament per la impressió que em féu quan la vaig escoltar, no em resisteixo a transcriure-la com me la va contar. “Era el 1938. Aleshores, l'Ayné estava afiliat al sindicat de dibuixants, fent treballs de propaganda encaminats a subratllar la necessitat de mantenir l'esforç de guerra. Malgrat els bombardeigs i les penúries del moment, vivia relativament tranquil, confiant que l'especial tasca que feia el lliuraria de ser enviat al front. Malauradament no fou així i fou allistat, com els altres nois de la seva edat. Els amics i amics d'amics amb alguna influència als que va recórrer, no van poder fer res per evitar que acabés essen un més de la tristament famosa “quinta del biberó”. Enviat a l'Ebre, on llavors es lliurava la sagnant batalla, no va tenir estòmac per aguantar aquella carnisseria i acabà desertant. No trigaria gaire, però, a ser detingut i tancat amb d'altres desertors, tots, nois de divuit anys, amb els que va compartir una nit de terror, esperant (aquesta havia estat la condemna) ésser afusellats a trenc d'alba. Finalment, només s'executà a un d'ells –triat a l'atzar- però. Obligaren els altres a presenciar la mort del desgraciat, (-“Quan rebé els trets va fer un salt, com un conill”- deia l'Ayné) perquè els servís d'exemple.

Poc després es produí el miracle. Un ànima caritativa amb influències, se'n recordà d'ell i aconseguí que el traslladessin a Barcelona, on pogué esperar el final de la guerra, -que ja no trigaria gaire- sense més incidències.”

Fins aquí, el que m'explicà l'Ayné, un dia que treballàvem plegats al seu estudi, ara fa seixanta anys.

El relat, però, despertà el record d'alguns d'aquells succeïts luctuosos que, encara que només sigui per pura salut emocional, hom manté adormits en el racó més allunyat de la memòria, perquè resulta que a la meva família si que hi havia hagut dos afusellats. Un cunyat de la meva mare (i per tant oncle meu) havia estat mort a la carretera de la Rabassada a finals de juliol del 36, per un escamot de la F.A.I., pel delictes de ser simpatitzant de la “Falange”. Per altra banda, un cosí germà del meu pare fou afusellat a Zuera (poble de la província de Zaragoza d'on era originària la branca paterna de la família) pel pecat mortal de ser “rojo”.

Aquells primers dies a l'estudi de l'Ayné, van passar com qui diu volant. La meva tasca sempre era la mateixa: dibuixar a llàpis les pàgines dels diferents tebeos que li encarregaven. Després, ell les corregia quan era necessari i les passava a tinta. Com que estava molt ficat en la feina, les hores se'm feien curtes i, quan era arribat el moment de marxar cap a casa, sempre m'agafava de sorpresa. Em penso que podria afirmar – sense exagerar- que foren uns dies feliços.

Vaig celebrar el final de la primera setmana com aprenent-ajudant de dibuixant professional, amb una sortida de dissabte per la tarda, acompanyat de dos amics del carrer de l'Arc de Sant Ramon del Call: en Pepito Hernández, -que també havia deixat enrere l'escola- i en Costa petit. Per alleujar la forta calor de final de juliol, anàrem a banyar-nos als “Banys Orientals” de la Barceloneta. (el lloc fou un establiment de banys, desaparegut fa molts anys, testimoni del gust per l'arquitectura i decoració “arabitzant”, que, a Barcelona es manifestà en un cert nombre d'edificacions, durant les dues primeres dècades del segle XX). Una capbussada a l'aigua glaçada de la piscina –interior- d'aquell establiment,

resultà un excel·lent remei per apaivagar l'excitació produïda per les novetats viscudes els darrers dies.

* * * *

“LA TORAY”

(El nom “TORAY” vé de l'unió de les primeres lletres dels respectius cognoms dels dos socis fundadors de l'empresa: TOR per Torrecilla –Antonio Torrecilla, notari i soci capitalista- i AY per Ayné –Antoni Ayné Arnau, que aportaria idees i treball administratiu i d'organització-)

Amb això arribà el dia que tocava començar a treballar pels matins a “Ediciones Toray”, que, des de llavors esdevindria simplement “La Toray”. Cap allà me'n vaig anar amb la tranquil·litat atorgada pel fet de portar uns quants dies “col·laborant” amb l'Ayné dibuixant, que, entre d'altres coses, havien servit perquè deixés de considerar-me un neófit inexpert. (seguia essent inexpert, però, ja no era un neófit). Sentia –això sí- la natural curiositat per saber com serien exactament les tasques que em tocava fer, però, no creia que fossin tan difícils com perquè no podés adaptar-m'hi ben aviat.

L'any 1948, “La Toray” encara estava molt lluny de ser la important editorial que, quinze anys més tard, seguiria de prop “La Bruguera” en la lluita per acaparar el llaminer mercat representat pels afeccionats a la literatura popular. Llavors era una modesta empresa, que, afortunadament es mantenia i, fins i tot, a poc a poc anava pujant. Ja he explicat que oficina i tallers, ocupaven els baixos del nº 23 del carrer de Puerto Príncipe. El senyor Ayné tenia el domicili particular al pis de sobre.

En les diverses ocasions que havia estat a “La Toray”, sempre vaig ser atés per unes senyoretetes, a les que –em fa una mica de vergonya de reconèixer-ho- no havia dedicat gaire atenció, atabalat com estava sempre per les especials condicions d’incertesa que envoltaven les meves visites. Fins llavors no havia estat altra cosa que un passavolant, sense relació directa amb la casa. Ara, en canvi, la situació era completament diferent: estava a punt d’esdevenir un membre més del personal de l’empresa, la qual cosa em donava –penso- un altre “status”.

A l’oficina ens havíem reunit cinc persones. Les senyoretetes, (eren dues), l’editor, un senyor alt, de mitja edat, que no coneixia, que em féu l’impressió d’estar a l’expectativa –com si esperés alguna cosa- i jo mateix. El senyor Ayné féu les presentacions. Resultà que jo no era l’únic que s’estrenava aquell dia a l’empresa, com havia imaginat, perquè, el desconegut senyor alt, també ho feia, en qualitat de redactor.

Del senyor Ayné ja han quedat apuntats alguns trets que s’aniran completant al llarg de les pàgines a venir. Les dues senyoretetes esmentades s’ocupaven de feines administratives. La de més edat: Margarita, era una jove que estava –em féu l’efecte- més a prop dels trenta anys que dels vint. De mitja alçada tirant cap avall, morena, de cara rodona, nas petit i galtes rosades. Duia ulleres de miop. Era una noia agradable, molt religiosa, que sempre vestia robes fosques, grises o negres. De vegades m’he demanat si no acabaria ingressant en algun convent. Davant d’ella s’havia d’anar amb molt de cura de no deixar escapar alguna paraulota. L’altra era la Roser, que físicament era del tot diferent: més alta, de cabells castanys i cara allargada de trets no pas especialment atractius. Més o menys un any més gran que jo, habitualment poc enraonadora, era una d’aquelles persones una mica esborrades, que hom imagina solteres de per vida. Sens dubte era una treballadora molt eficient. Feia el possible per passar desapercibuda.

El senyor alt ens fou presentat amb el nom i cognom de Galo Falgueras. El meu company d'estrena era un home que llavors depassava lleugerament els quaranta anys, robust sense estar gras, era una persona assequible, de bon caràcter, amb el que m'avindria des del principi. Procedia d'una activitat professional tan particular com allunyada del món editorial: el doblatge de pel·lícules estrangeres al castellà. Fins el moment d'entrar a treballar a "La Toray", havia estat corrector de diàlegs als estudis "La Voz de España". Coneixia tots els artistes de l'especialitat, les veus dels quals, apart d'associar-les amb les més famoses "estrelles" cinematogràfiques de l'època, també les escoltàvem a les emissions de teatre radiofònic que es solien programar aquells anys.

La impremta i taller d'enquadernació, que ocupava el darrere dels baixos de l'edifici, estava dirigida pel senyor Josep, del que, mai saber el cognom, però, recordo perfectament l'aspecte físic: alt, prim, els ossos de la cara molt aparents, bigoti negre i ulleres, revestit d'un guardapols de color blau. Molt expert en el seu ofici, comandava un grupet de bons operaris perfectament integrats a l'empresa.

Dins de l'estança destinada a oficina, el senyor Ayné havia fet posar una taula per al meu ús particular. Ja tenia, doncs, un petit espai que seria meu mentre treballés a l'editorial. Allí faria els muntatges de pàgines de passatemp, retolaria, dibuixaria acudits i tot el que se m'encarregués. Ara, la primera feina que vaig fer aquell primer matí, no fou res que estés relacionat –ni que fos de lluny- amb cap de les activitats esmentades. El que va quedar ben palés fou que seria el clàssic aprenent: el noi bo per a qualsevol tasca que sorgís. Així, tot just arribat a l'editorial i fetes les presentacions, novament vaig haver de marxar. Aquest cop amb una carpeta, on, en comptes dels meus ninots, duia un munt de lletres de canvi per negociar, que m'havia donat el senyor Ayné per que les portés a diversos establiments bancaris. Com que de bon principi ja havia quedat

prou clar que una de les meves obligacions seria la de fer tasques de meritori d'oficina, no hi havia res a dir. En aquest sentit, imagino que al menys hi hagué una persona que en certa manera es deuria alegrar de la meva incorporació a l'empresa: la Roser, que, fins llavors era la que havia hagut d'ocupar-se'n, a falta d'aprenent.

Mentre em desplaçava per la ciutat amb la nova carpeta sota el braç, pensava –mirant-ho des del cantó positiu- que aquella no deixava de ser una experiència més i que, a fi de comptes, quan –per la tarda- anés a l'estudi del cosí dibuixant, tindria ocasió de sobres per exercir la meva activitat preferida.

Els dies següents em vaig anar familiaritzant amb els companys, l'entorn i la feina. No recordo que cap de les tres coses em costés gaire. D'oportunitats per dibuixar, de moment se'n presentaven molt poques, ara, per a compensar-ho, sovintejaven els viatges en tramvia. A l'oficina l'ambient era força distés, malgrat que l'atenció pel treball fos constant. El senyor Ayné era una persona comprensiva, dotat d'un peculiar sentit de l'humor, que feia rutllar l'editorial sense que es produïssin tensions de cap mena. Les noies estaven per la feina i per a la resta eren d'un discreció absoluta, i el senyor Falgueras resultava ser –malgrat la diferència d'edat- un excel·lent company que s'adaptà molt aviat tots nosaltres i a la nostra activitat. Pel que respecta a mi, em donava la impressió que –al ser el més jove- en certa manera havia estat adoptat, sense que s'em tinguessin en compte les rellicades produïdes per la manca d'experiència.

De cap manera es podria dir que les feines que em comandaven fossin complicades. Entre les més lleugeres n'hi havia una en particular, que comportava freqüents viatges –quan estava a l'editorial- a una botiga de queviures del carrer Pinar del Rio, no pas per comprar cap de les temptadores fruites exposades a l'establiment, sinò per telefonar, per

encàrrec del senyor Ayné i en nom seu, a clients o proveïdors de l'empresa. El lloc no havia estat escollit per caprici, sinó per ser el més proper a l'editorial que disposava de telèfon. A conseqüència de la necessitat i mentre no disposés del servei, el senyor Ayné no havia tingut altre remei que arribar a un acord amb l'amo de la botiga, per fer us quan calia, -a canvi d'una compensació econòmica, és clar- de l'imprescindible aparell.

La situació –menys excepcional del que podria semblar- encara es perllongaria uns quants mesos. Quan, per fi, la Telefònica es dignà procedir a la instal·lació de línia i els pesats artefactes de color negre estigueren presents a l'oficina i el taller, fou com si ens hagués tocat la loteria.

Quan feia al voltant d'una setmana que treballava a l'editorial, vaig tenir la ocasió de conèixer un dels dibuixants de la casa. El primer que hi féu acte de presència: ni més ni menys que en Boixcar, (en realitat, el seu nom era Guillermo Sánchez Boix. El pseudònim triat per moure's dins de la professió, com en el cas del nom de l'editorial, era el que resultava de la unió del seu segon cognom i les tres primeres de Carmen, que era el nom de la seva muller) que venia a lliurar els originals d'un quadern d'"Hazañas Bélicas" (primera sèrie). Al veure'l entrar, (vaig saber de seguida qui era per la salutació més aviat engrescada que li feren les noies) la impressió que vaig tenir fou la d'estar contemplant un personatge sorgit d'alguna pel·lícula americana. Llavors en Boixcar era un home de trenta-dos o trenta-tres anys, alt sense exagerar i cabells foscos. Lluïa un bigoti ben retallat com s'estilava a l'època, era de complexió atlètica i anava vestit amb elegància. Projectava un acusat aire de seguretat en ell mateix. Va estar una bona estona al despatx del senyor Ayné i quan sortí saludà als que estàvem a l'oficina. La presència d'elements nous degué sorprendre'l i vingué a saludar al senyor Falgueras. Després d'haver-se presentat i mantingut una curta, però, cordial conversa, s'acostà a la meua taula

interessat pel que estava fent. (en aquell moment estava enfeinat muntant una pàgina de passatemp per a la revista “Chispa”). Vàrem parlar uns instants a propòsit d’aquella tasca, i vaig aprofitar l’avinentesa per expresar-li l’admiració que sentia pels seus dibuixos, i assegurar-li de passada que era un comprador habitual d’”Hazañas Bélicas”. L’any 1948, malgrat esforçar-s’hi tant com podia, en Boixcar encara no havia aconseguit connectar amb el públic lector de tebeos i, com a conseqüència, no gaudia de la fama assolida anys després, arran de la publicació de la segona i definitiva sèrie d’aquella mateixa col·lecció, que arribaria a tindre un èxit sensacional. Fou la primera trobada que em deixà molt bona impressió. Em tractà com imagino que ho hagués fet amb un col·lega de professió, amb senzillesa i cordialitat, no pas com el que jo era llavors: un aprenentet de dibuixant que encara no havia sortit de l’ou. Sempre més li ho he agraït.

Feia bastant de temps que no veia l’Athos Cozzi. Com sol passar amb les persones conegudes, però, poc freqüentades, em vingué de cop i volta a la memòria, com aquelles tonades que hom té una mica oblidades i que reapareixen sense pensar-hi. Al moment, mentrestant, de retruc s’em despertà una sobtada necessitat d’anar-lo a visitar per explicar-li les meves primeres passes en el món editorial. M’havia assabentat pel meu pare, que, -degut a algunes desavinences- ja no era dispeser dels seus amics. De fet, feia uns quants mesos que s’havia traslladat a una casa de dispeses del carrer de la Diputació. Vam poder aconseguir la seva nova adreça i, un dissabte del mes d’agost, menys de quinze dies després d’haver començat a treballar a “La Toray”, vaig presentar-me per la tarda al nou domicili, confiant que no hagués sortit.

La casa de dispeses ocupava el primer pis d’un edifici modernista. El lloc feia efecte: com era habitual en les construccions

d'aquell estil, el sostre tenia tres metres d'alçaria i l'enrajolat era el característic, decoratiu mosaic dels pisos de l'Eixample. Vaig demanar pel senyor Cozzi a la senyora que em va atendre –probablement la dispesera-. Assenyalant-me una cadira, m'indicà que, mentre l'anava a buscar, m'esperés al mateix rebedor. Assegut allí, amb la llum eléctrica encesa degut a la manca d'il·luminació natural directa, amb signes evidents d'un us continuat. Una porta de dues fulles, amb vidres de colors, donava accés a l'interior del pis, des d'on venia una lleugera olor de bróquil bullit.

Al cap d'uns minuts, la porta de vidres de colors s'obrí i aparegué el dibuixant italià. Després de les habituals frases de cortesia, va assegurar-se en una altra cadira, davant meu, interessant-se per la marxa dels meus ninots. Com les altres vegades que l'havia visitat, duia la carpeta amb els darrers dibuixos per a la seva avaluació, que aquest cop fou més positiva –al menys va dir que anava pel bon camí-.

Tenia impaciència per explicar-li les novetats que ell encara no coneixia, produïdes durant el temps transcorregut des de l'última trobada i ho vaig fer amb detall, explicant-me sobretot en la feina d'aprenent a ca L'Ayné dibuixant, i el treball a l'editorial. Ho va trobar tot molt bé i m'encoratjà a tirar endavant. Seguidament em va fer partícip de les seves, perquè resultava que ell també tenia una novetat que explicar, i bengrossa: estava a punt de marxar a l'Argentina per quedar-s'hi. De fet, em vaig assabentar que ja treballava per a la revista juvenil "Patoruzito", publicada per una editorial de Buenos Aires. (la revista en qüestió la venien en una parada del Mercat de Sant Antoni), on la vaig comprar una temporada perquè hi sortien historietes de grans dibuixants argentins: José Luis Salinas, Carlos Roume, etc..., però sobretot per les dues pàgines de "Rip Kirby", d'Àlex Raymond, que apareixien a cada exemplar. (llavors, aquest personatge encara no s'havia publicat a Espanya). La historieta dibuixada per Athos Cozzi tenia per títol: "Tucho, de canillita a campeón" i s'hi

narraven les peripècies d'un venedor de diaris que acaba essent un famós campió de boxa.

L'entorn no afavoria gaire que la conversa s'allargués i jo tampoc volia abusar de l'amabilitat del dibuixant. Em vaig acomiadar desitjant-li molt d'èxit en la nova feina i una bona adaptació al país sudamericà. Al marxar, vaig pensar –no sense un punt de tristor- que aquella era, amb tota seguretat, la darrera vegada que veia l'il·lustrador italià. Mentre baixava per l'escala, no vaig poder evitar de comparar l'ambient distés i familiar que es respirava al carrer del Vidre, amb la difusa impersonalitat del rebedor de la casa de dispeses, i se m'ocorregué tot d'una, que, fossin quines fossin les raons del canvi de residència, aquell home hi havia sortit perdent.

Més enllà de la historieta esmentada, ja no vaig veure altres treballs d'Athos Cozzi i per això mateix, no tinc cap idea de quina fou –si és que en tingué- la seva posterior activitat a l'Argentina. Per a mi, conèixer-lo va tenir –estic segur- una veritable importància, al haver estat el primer exemple visible, que fent ninots –amb ofici, és clar- era possible de guanyar-se la vida, la qual cosa fou determinant per al meu esdevenidor.

Feia ja un grapat d'anys –des d'abans de la guerra- que per tal d'augmentar els seus ingressos, el meu pare treballava a “La Vanguardia” com a repartidor de diaris. Era una feina que el tenia ocupat poc menys de dues hores. Començava cap a les sis i mitja i vers les vuit i quart ja la tenia enllestida, llavors se'n anava a treballar al taller del carrer de la Reina Amalia. (aquest taller el muntà junt amb quatre antics companys de la fàbrica de curtits on havia treballat, fins que amb la instauració del nou règim foren acomiadats per haver-se significat durant la colectivització. El taller va néixer amb la idea de fer sabates de manera artesanal i així, intentar sortir de la precària situació econòmica en que es trobava , com la

majoria de gent del país al acabar el conflicte bèlic, quan s'adonaren que no solament havien perdut la guerra sinò fins i tot la pau.)

La zona de repartiment assignada al meu pare comprenia els carrers que formaven part d'un rectangle que s'extenia de la Rambla dels Caputxins –entre el carrer de Ferran i el d'Escudellers- fins a la Via Laietana. Els diumenges –com ara- el diari tenia més fulls i en conseqüència pesava bastant més que els altres dies. Així, es trobava que només podia carregar la meitat d'exemplars. Quan ja els havia repartit tots tornava als tallers de “La Vanguardia” al carrer del mateix nom (Tallers), on van estar una pila d'anys, abans de fugir de Ciutat Vella, i s'enduia la resta. Aquesta circumstància allargava considerablement la durada de la feina i la feina feia més fatigosa.

Fou per fer-li el repartiment menys feixuc, que durant uns quants anys, els diumenges l'acompanyava i ens carregàvem els diaris entre els dos. Per transportar un munt de paper, empràvem mocadors grans de fer farcells. Un cop plens de diaris ens els penjàvem a l'esquena i, ara un pas ara un altre, baixàvem Rambles avall fins al carrer de Ferran i allí començàvem a repartir-los. Era una tasca que es feia amb molta facilitat, passant els diaris per entremig de les reixes o per sota de les portes metàl·liques de les botigues. No ens calia mirar la llista d'abonats perquè sabíem de memòria el nombre d'exemplars que havíem de deixar a cada escala de veïns. Treballant tots dos el diumenge, trigàvem la mateixa estona o, fins i tot potser menys del que solia estar el meu pare quan feia el repartiment ell sol, els altres dies de la setmana.

Quan ja no quedava cap diari als mocadors de fer farcells, tornàvem a casa –generalment vers les vuit del matí- disposats a fer un bon esmorzar, perquè l'exercici que acabàvem de fer semblava pensat a propòsit per obrir la gana.

* * * *

EL MERCAT DE SANT ANTONI

Fou sobretot des que vaig començar a treballar a la Toray, que els diumenges pel matí –després d’esmorzar- el meu pare i jo caminàvem carrer de l’Hospital a munt vers la confluència de la Ronda de Sant Antoni amb el carrer Urgell, on aquell dia de la setmana s’hi munten les parades de llibres vells, cromos i revistes de tota mena, o sigui: al Mercat de Sant Antoni. (al meu pare li agradava molt acompanyar-me i entretenir-se remirant per les parades, malgrat que no recordo haver-li vist comprar mai res. Potser en el fons no volia altra cosa que compartir aquelles poques hores amb el seu fill).

L’excursió al Mercat no era un mer caprici ni una manera de passar l’estona. El cas era que, amb el mateix propòsit que ho feien la gent de l’ofici al que volia introduir-me, havia començat a organitzar-me un petit arxiu format principalment d’il·lustracions i fotografies tallades de revistes, sobretot les que es relacionaven amb temes que, per un o altre motiu, intuïa que podrien ésser d’utilitat per als meus futurs dibuixos.

Sens cap mena de dubte, el lloc de Barcelona on es podien trobar les publicacions amb un contingut gràfic més adequat a les necessitats puntuals dels dibuixants, era el Mercat de Sant Antoni dels diumenges pel matí. Així, ben aviat va esdevenir una inesgotable font de troballes, una mena de cova d’Alí Babà amb un munt de tresors per descobrir, que en aquells anys d’abundància de revistes il·lustrades, es renovaven constantment. El més valuós de tot –per a mi- eren definitivament les revistes americanes. N’hi havia un munt: “Collier’s”, “Saturday Evening

Post”, “Ladies Home Journal”, “Companion”, “Mc Call’s”, “American”, “Cosmopolitan”, etc... Amb aquestes revistes vaig descobrir el fabulós món dels il·lustradors americans: Norman Rockwell, Harold von Schmidt, Dean Cornwell, Robert Fawcett, Donald Teague, Mead Schaeffer, Joe de Mers i tants d’altres que farien la llista inacabable. Molt rarament em trobava amb una il·lustració firmada: Harvey Dunn, d’una força increïble. De seguida em vaig fer amic de tots ells.

Per a un adolescent barceloní (que llavors no significava altra cosa que ésser i viure en un cul de món) afeccionat al dibuix, que fins aquell moment no havia tingut ni la més remota idea que en algun lloc es feien il·lustracions de tanta categoria, trobar-se de cop amb aquelles revistes il·lustrades tan ben impreses, va representar la porta d’entrada a una altra dimensió, on l’ofici assolía un nivell sense punt de comparació amb res del que es feia en d’altres països i molt menys en el nostre. És molt difícil de descriure l’emoció experimentada al fullejar –amb dits tremolosos per l’excitació- un “Saturday Evening Post” i, al girar una pàgina, trobar-se amb una il·lustració de tema “western”, - de vegades a doble pàgina- de, posem per cas: Harold von Schmidt, que sempre eren imaginatives i d’una grandíssima qualitat. En aquestes ocasions el buit a l’estómac era el més normal i també que un cop en possessió de l’objecte cobejat, hom el dués amb tot el compte del món per a no rebregar-lo, com si transportés quelcom extremadament delicat i valuós. Després, -a casa- una mica apaivagada l’excitació de la troballa, era el moment de repassar la revista pàgina per pàgina, prenent bona nota de tot el que podia servir com a documentació. L’obsessió per l’il·lustració que havia estat el factor determinant de la compra, no solia decaure i s’hi retomava una vegada i una altra. (enguany, quan en algun ocasió contemplo una d’aquelles antigues il·lustracions que, malgrat no exercir ja l’ofici, conservo curiosament, havent passat tants anys i canviat totalment modes i maneres

de fer, encara em sorprén per idea, professionalitat i perquè talment sembla acabada de fer).

Estic ben segur que el guiatge –involuntari- dels il·lustrador americans, tan a mi com els altres dibuixants de la meva generació, ens va ajudar d'una manera decisiva en la continua lluita per arribar a alguna cosa dins de la professió.

Com que només feia tres anys que s'havia acabat la Segona Guerra Mundial, també es trobaven moltes revistes alemanyes, americanes i angleses de propaganda bèl·lica. Les alemanyes “Signal” i “Der Adler”, incloïen il·lustracions a llapis carbó i al “gouache” o al “oli”, de Hans Litzka, Ellgaard i Thèo Matejko, realment extraordinàries. Les americanes “En Guardia” i “Victory”, a més d'articles i fotografies sobre la guerra, aprofitaven per incloure reportatges en els que es presentava la forma de vida i les llibertats democràtiques dels Estats Units d'una manera tan idealitzada, que semblava l'anunci d'una ensucrada pel·lícula de la “Metro”.

Les angleses eren generalment l'“Illustrated London News” i l'“Sphere”. El “News”, imprès amb tinta de color sépia i l'“Sphere”, ambdues de maquetació antiquada, donaven la impressió d'ésser una reminiscència de l'època victoriana i no es podia dir que fossin precisament engrescadores, excepte quan –en el “News”- s'hi trobava alguna il·lustració a l'aiguada de Turner. (res a veure amb el famós pintor anglès del mateix nom).

Llavors encara es podien trobar exemplars de la revista espanyola “La Esfera”, dels anys de la Primera Guerra Mundial amb il·lustracions de Fortunino Matania, que ara tingueren en Boixcar molt atabalat durant molt de temps.

Fins aquí he escrit a propòsit d'algunes publicacions gairebé imprescindibles –sobretot les revistes il·lustrades americanes- per la gent

de l'ofici. Totes es podien veure en quantitat a bastantes parades. Ara bé, al Mercat de Sant Antoni també s'hi venien tebeos, programes de pel·lícules, llibres vells, novel·les barates de segona mà i cromos. Era fàcil trobar col·leccions de cromos editades abans de la guerra per "Nestlé" o "Chocolates Amatller". Les millors –per a mi– eren "Don Quijote de la Mancha" i "Las Grandes Cacerias", il·lustrades per José Segrelles. (totes dues van acabar al meu arxiu).

La parada més gran era la dels germans Torrades, que ocupava la cantonada dels carrers de Manso i Urgell. Una altra parada imprescindible pels ninotaires era la primera del carrer Tamarit. Entre moltes altres coses s'hi venien publicacions argentines. La que destacava per sobre de totes era la revista humorística "RicoTipo", amb les despampanants (prohibit fer acudits fàcils amb La Pampa) "Chicas de Divito". Era allí on comprava el "Patoruzito", on sortia la historieta d'Athos Cozzi. Al mateix carrer, una mica més amunt, hi van tenir parada durant algun temps en Josep Toutain i en Tunet Vila. Llavors era l'únic lloc del Mercat on es podien veure pàgines de Milton Caniff i Frank Robbins, -retallades de suplementos dominicals de diaris americans- que venien a preus desorbitats.

Fou durant les passejades dominicals pel Mercat de Sant Antoni i regirant per les llibreries de vell del barri, -sobretot la dels germans Pi del carrer de la Llibreteria- que, a poc a poc, a costa d'invertir una bona quantitat de temps i diners, vaig poder organitzar el meu propi arxiu amb fotografies de diversos temes recurrents, que guardava ben classificades en sobres i carpetes, i d'il·lustracions, absolutament imprescindible per dibuixar èpoques i ambients amb un mínim d'autenticitat.

La curiositat –que sempre ha format part de la meua manera de ser-, també em portà a interessar-me per tot el que s'havia fet en el camp de

la il·lustració al llarg dels darrers cinquanta o seixanta anys. D'aquesta manera em vaig familiaritzar amb la feina d'un munt d'artistes del país i de bastant més enllà.

El Mercat de Sant Antoni ha estat un lloc de recorregut obligat per unes quantes generacions de dibuixants barcelonins. Es segur que cadascún dels que s'han entretingut remirant per les parades, haurà experimentat –quan ha trobat una revista, il·lustració o el que sigui que li ha fet peça- una sensació igual o molt semblant a la que jo hi vaig viure tantes vegades, de jove i no tant jove.

* * * *

MÉS DE LA TORAY

Per l'editorial passaven dues classes de dibuixants: els que podriem considerar “de la casa”, i els passavolants, que eren els que hi treballaven de manera temporal. Una bona part del temps que m'hi vaig estar mentre feia el possible per ésser un aprenent meritori d'oficina com cal, la Toray editava la revista humorística “Chispa”, a la que col·laboraven un nombre de dibuixants d'aquesta especialitat. Apart de l'Ayné dibuixant i l'Iranzo, que amb el seu “Tio Pepe” era un important element de la revista i treballava per la casa des de feia uns quants anys, els altres –entre els que hi havia el genial Alfons Figueras, al que admirava fins a l'extrem d'haver intentat copiar els seus ninots, en Coll, al que no se li va reconéixer el personal humor fins que ja fou massa tard i el gran Manuel Giménez Arnalot, simpàtic, informal, extraordinari creador, pel que respecta a l'editorial, tots es podien qualificar de passavolants.

Quan venien per l'oficina, aquest professionals parlàven amb el senyor Ayné al seu despatx i no s'entretenien gaire més, de manera que només els coneixia de vista i no recordo haver tingut mai l'ocasió de conversar amb cap d'ells, si exceptuem l'Arnalot, amb qui vaig tenir algun contacte esporàdic perquè era amic de l'Iranzo i l'Ayné dibuixant. Quant la revista "Chispa" deixà de publicar-se, -apart de l'Arnalot- ja no es van veure més per l'editorial.

Els de "la casa" eren definitivament els que tenien col·leccions al seu càrrec: Boixar, Juan G. Iranzo, que dibuixava "El Capitán Coraje", Girat Ferrando amb "El Diablo de los Mares" i Rosa Galceran, que tenia cura de la col·lecció "Azucena". L'Ayné dibuixant no tenia sèrie pròpia, malgrat treballar per la casa dels seus inicis, ara, sempre li encarregaven una feina o altra per tenir-li entretingut. Aquest grup de persones es movien per l'editorial amb entera confiança i, quan venien a lliurar originals o a cobrar, solien romencejar una estona per l'oficina, conversant distesament amb els que estàvem per allí. La Rosa Galceran, era, a més, tia de la Roser i gaudia d'una gran consideració per part del senyor Ayné. No debades la col·lecció "Azucena" -de contes de fades- havia assolit l'increïble (per a tebeos d'aquelles característiques) tiratge de cent mil exemplars setmanals i era -de lluny- el gran èxit editorial de la casa en aquells moments.

La Rosa Galceran era (i, afortunadament encara és) una persona de gran finura. Quan la vaig conèixer imagino que deuria estar al voltant dels trenta anys. Com la majoria de dones que han deixat els vint enrere, feia el possible per mantenir la seva verdadera edat dins de la més absoluta indefinició. Era morena i més aviat tirant a baixa. Malgrat no ésser el que es podria qualificar com una dona bonica, tenia una dolçor molt particular i, - a mesura que l'anava tractant- se'm féu aparent que era intel·ligent i sensible. Ben aviat vaig assabentar-me que

era afeccionada a la bona música (havia estudiat uns quants anys de piano i a casa seva en tenia un en el que li vaig sentir interpretar més d'una peça de música clàssica). A més de dibuixar contes de fades pel senyor Ayné i pintar a l'oli de tant en tant, escribia poesia, una faceta que ha cultivat al llarg dels anys i, probablement l'ha omplert més que totes les altres.

Amb la Rosa Galceran hi vaig tenir afinitat des de bon principi. La feina que em veia fer a l'editorial li va cridar l'atenció i, com que era una persona molt assequible, vam tenir al voltant d'això més d'una conversa en la que –com no podia ésser d'altra manera- li explicava les meves aspiracions, que escoltava amb simpatía. Quan venia solia fer temps fins l'hora de plegar per tornar a casa amb la seva neboda. (llavors les dues vivien al mateix pis d'un vell edifici dels carrer de Lancàster que ocupava tota una planta i era prou gran perquè també hi visquéssin els pares de la Rosa, -el pis era d'ells- la seva germana i el cunyat, sense que ningú envaís la privacitat d'altri).

Com que tots tres marxàvem de l'editorial al mateix temps i preniem el mateix tramvia, el més natural era fer el viatge plegats i això era exactament el que féiem cada vegada que venia a la Toray, amb temps de sobres –mentre durava el trajecte- per fer llargues xerrades de dos, perquè la Roser no solia prendre-hi part, que servien per iniciar una bona i llarga amistat.

La diferència d'edat, (la de la Rosa era llavors més del doble que la meva) significava en el seu cas –és clar- molta més experiència i una cultura de gran amplitud, afavorida –potser- per l'influència positiva del cercle d'amics –d'elevat nivell intel·lectual- que freqüentava. Tot plegat li havia donat un criteri molt afinat quan es tractava d'evaluar exemples de les diferents activitats artístiques. (ja fossin pintura, escultura, música o literatura). Així, conèixer la Rosa va

significar l'entrada en un món totalment nou per a mi, que obria un ventall de possibilitats, molt diferent de la reduïda parcel·la on s'havia desenvolupat fins llavors la meua vida. Pel que respecta a la Rosa, -com havia passat abans amb el personal de l'editorial- no trigaria gaire a adoptar-me com a germà petit.

L'amistat que vam tenir, significà entre moltes altres coses, la meua introducció –segurament una mica precipitada- al cercle d'amics i amigues de la Rosa, -tot ells d'edat més o menys similar a la seva- que, probablement eren massa grans per tenir incordiant al seu voltant el vailet inexpert i petulant que jo era llavors. En qualsevol cas, val a dir que foren molt discrets i mai m'ho van fer notar.

En Giralt Ferrando fou l'únic dibuixant “fixe” de la Toray, amb qui –no podria explicar exactament per quina raó- no vaig arribar a tractar amb profunditat. Amb això no vull dir que no hi tingués amistat, però, mai no anà més enllà de les superficials converses que mantinguérem quan venia per l'editorial. En Giralt Ferrando dibuixava des de feia temps una col·lecció de tebeos d'aventures farcides de pirates sanguinaris, que gaudia d'una bona acceptació: “El Diablo de los Mares”. (en aquest moment no puc precisar, -perquè no ho recordo- si l'autor dels guions d'aquella sèrie era el senyor Ayné o el mateix Giralt. El que en tot cas quedava molt clar era que, fos qui fos, tenia una evident facilitat per a inventar-se històries del tot rocambolesques).

En Giralt també pintava els cartells del cinema “Meridiana”. Com s'ho manegava per tirar endavant tot aquell munt de feina, per a mi sempre fou un complet misteri, sobretot quan me'n recordava de la malformació que patia als dits de la mà dreta, -probablement arrel d'algun accident- que el forçava a agafar la ploma d'una manera molt particular: com qui fa servir un punxó.

He deixat a l'Iranzo pel darrer lloc perquè fou realment l'últim que vaig conèixer d'entre els dibuixants importants "fixes" de la Toray. Juan Garcia Iranzo, -firmava els seus treballs: Juan G. Iranzo i molt esporàdicament, Iribarren- era un aragonés molt aragonés, nascut feia llavors trenta-i-pocs anys a la província de Teruel. Per aquella época seguia embrancat amb el tebeos del "Capitán Coraje", -també amb guions del senyor Ayné- que s'anaven venent molt bé. L'Iranzo era probablement l'únic dibuixant que hagi conegut mai, que no copiava res i, potser era per aquesta raó, -afegida a una certa parsimònia molt lligada amb el seu tarannà reposat- que li costava més del compte treure's la feina del damunt, la qual cosa li comportava molts inconvenients, perquè s'atrassava en els lliuraments i el senyor Ayné es posava molt nerviós.

Com els altres professionals que havia conegut abans que ell, fou també arran de la seva aparició per l'editorial per qüestions de feina que el vaig veure per primer cop. Era un home d'una considerable envergadura física. Tenia la cara rodona, el nas arromangat i ulls petits. Era moreno i transportava el bigoti retallat pròpi d'aquells anys. Desprenia una innegable sensació de força física, atenuada per una veu una mica atiplada amb un fort accent aragonés, a la que, per estar més d'acord amb la personalitat del dibuixant, segurament li hagués anat molt bé un to més greu.

L'Iranzo solia estar sempre de bon humor -de vegades s'expressava com si fos un personatge de les seves historietes humorístiques- i, com que a més era una persona senzilla i cordial, de seguida li vaig tenir simpatia i es féu aparent que jo també li vaig caure en gràcia. Com també havia fet abans en Boixar, des del primer dia em tractà com un igual, amb la confiança que ho faria un company de tota la vida. Més que una relació d'aprenent i dibuixant professional famós,

amb l'Iranzo hi hagué una amistat que es produí de forma natural i espontània. Refermada amb el pas dels anys, es perllongà fins a la seva malaurada desaparició.

Un matí, el senyor Ayné m'envià a casa del dibuixant a recollir uns originals. Llavors, l'Iranzo vivia en una torre del carrer Garriga i Roca, amb la seva mare vídua i una germana soltera. Fetes les consultes pertinents, em vaig assabentar que el transport públic més proper a l'editorial no em solucionava gran cosa perquè passava massa lluny de la meva destinació. En vista d'això, vaig pensar que el millor que podia fer era prendre'm el recorregut fins a ca l'Iranzo com si fos una excursió. Era una dia solellat, de començaments d'estiu i ja es feia sentir una caloreta que anunciava les altes temperatures a punt d'arribar. Així, cercant l'ombra i caminant per carrers –m'havia après el trajecte de memòria- tranquils, escassament transitats, amb abundància de casetes unifamiliars que produïen la sensació de trobar-se en un poble de les rodalies de Barcelona, vaig anar fent el que era una veritable ascensió cap a la casa del dibuixant.

Vaig arribar-hi després d'una última pujada, -la més forta- que em deixà gairebé al costat mateix. Era impossible confondre's d'adreça, perquè l'Iranzo, -avesat a treure partit de qualsevol cosa o situació amb possibilitats per desenvolupar-hi la seva peculiar visió humorística- havia pintat un "Tio Pepe" aguantant el número de la casa. Més enllà de la voravia del davant, -buida de cases- s'enfila cap amunt la muntanya folrada de pins que . eufemísticament, figura a la guia de Barcelona amb el nom de Parc del Guinardó, abans tan deixat de la mà de l'Ajuntament com ara va essent retallat.

La mare de l'Iranzo era una simpàtica senyora de cabells grisos, que només entrar m'oferí una beguda refrescant per atenuar les suors de la pujada. La germana –un noia morena de cabells arrissats i

vint-i-bastants anys- cosia asseguda en una cadira. (vaig saber que era modista i es guanyava uns diners treballant per les senyores del veïnat). L'estudi del dibuixant ocupava una habitació a la part del darrera de la casa i no es podia queixar de manca de llum ni de perspectiva, donat que disposava d'una gran finestra des de la que es veia una bona part de la ciutat, amb –fins i tot- el mar al fons. Vam parlar uns moments d'alguna obvietat i, ja amb les valuoses pàgines protegides dins d'una carpeta, em vaig acomiadar per tenir temps d'estar a l'editorial abans de l'hora de plegar.

Com que ara el camí era tot baixada, -malgrat que el vaig fer sense entretenir-me per a res- va resultar un agradable passeig. Mentre caminava vaig fer una mica de recapitulació al voltant del barri i la torre on vivien els Iranzo. El barri, que anys després –qui m'ho havia de dir- coneixeria molt bé, estava format gairebé en la seva totalitat per torres i cases unifamiliars. De construccions que reflexessin algun luxe especial no en vaig veure cap. Més aviat em va donar l'impressió que en un conjunt volien mantenir-se dins d'una raonable discreció, molt a propòsit per fer l'estada plàcida i amable als que hi vivien, sense passar-se. La torre del dibuixant participava d'aquestes característiques i no es diferenciava gaire de les del voltant. Era lluminosa i acollidora, arranjada amb moble senzills, però confortables i malgrat que no fos gaire gran, ho era de sobres perquè aquelles tres persones hi visquessin comodament. També gaudien d'un petit, però, molt ben tingut jardí.

L'entorn era molt tranquil i si els hi venia de gust trepitjar terra i caminar per la muntanya, només els calia travessar el carrer. Ara, també em vaig adonar que viure allà dalt comportava inevitablement uns quants inconvenients, entre els que hi havia el relatiu a la compra diària. De cop i volta se m'ocorregué que per fer-la, les dues dones de la

casa deuriem deixar-se l'esma pujant –carregades- per aquells costeruts carrers.

No creguéssiu pas que amb la feina a la Toray pels matins i la de les tardes a ca l'Ayné dibuixant en tingués prou per estar tranquil i no amoïnar-me. El cas era que, esvaïda l'excitació dels primers dies, començava a sentir-me una mica decebut, i és que anàven passant les setmanes, després els mesos i, apart de fer-me córrer amunt i avall per Barcelona, tenir cura del muntatge de pàgines de passatemp i fer cada cop més treballs de retolació, el senyor Ayné no mostra cap interès en donar-me alguna oportunitat d'exercir la meva activitat preferida, la que m'havia fet presentar un dia a l'editorial i per la que, a fi de comptes, hi treballava. Estava ben clar que encara em considerava massa verd per encarregar-me algun dibuix.

Com que no podia saber el temps que es perllongaria aquella situació i el delit per dibuixar no disminuïa, em passava dissabtes per la tarda i diumenges preparant noves mostres amb les que pensava presentar-me a les editorials que encara em restaven per visitar. Per aquells dies es publicà un anunci als diaris, demanant dibuixants per a una agència de publicitat (es tractava de “Publicidad Vila”, que desaparegué ja fa uns quants anys). Vaig pensar que no perdria res fent-els-hi una visita, però, em calia alguna cosa per ensenyar, més adient que els dibuixos que tenia per casa, fets, evidentment amb un propòsit molt diferent. Se m'ocorregué llavors de pintar un anunci per a una marca de cervesa imaginària i em vaig posar a treballar sense perdre temps. Per inspirar-me tenia unes quantes revistes americanes comprades al Mercat de Sant Antoni, a las que, a més de les il·lustracions per a novel·les serialitzades o històries curtes, hi havia tota

mena d'anuncis en els que la fotografia competia, però encara no havia vençut del tot, amb els dibuixos fet a mà.

Vaig pintar la meva il·lustració amb “gouache”, esforçant-me –no estic segur si amb gaire éxit- en imitar l'estil marcadament optimista, tan característic dels anuncis d'aquelles publicacions i de la publicitat en general. També vaig dibuixar logos i textos amb l'esperança d'assolir un efecte d'acabat, com –en la meva ignorància- imaginava que deuriem fer els professionals de l'especialitat. Llavors el resultat em semblà bastant acceptable, tot i estar segur que si ara tingués al davant aquella il·lustració –perduda des de fa molts anys- hi trobaria tots els defectes del món.

Animant-me com vaig poder, vaig presentar-me a l'agència. La persona que em va atendre –avesat segurament a tractar amb aspirants a dibuixant- em va dir, molt amablement, que el meu treball li agradava, però, que ja havien cobert les places que necessitaven i que de moment no podien donar-me feina. No obstant, va prendre nota del meu nom i adreça, per si més endavant –digué- hi havia alguna oportunitat. El primer que se'm va ocòrrer va ser que tot allò només eren excuses per treure's-se'm de sobre amb prou tacte per a no ferir el meu ego. Interiorment vaig agrair l'atenció en el cas que hagués estat així, però no vaig poder evitar de marxar amb un agre sentiment de fracàs que ja coneixia massa bé.

Per una vegada em vaig equivocar. Una any més tard em van contactar de la mateixa empresa –oferint-me un lloc fixe com il·lustrador. Llavors, però, ja estava treballant de ple en la meva pròpia sèrie de tebeos d'aventures i no em fou possible d'acceptar la proposta. D'aquella manera em tancava una porta d'entrada al món del dibuix publicitari. Si la cosa hagués anat al revés, segurament hauria significat

un gir total en el meu esdevenidor com a dibuixant professional, sense que em sigui possible d'imaginar si hagués sigut per millor o per pitjor.

Fou també per aquelles dates que vaig passar per l'editorial "Fantasio", una mini-empresa amb oficina en un dels petits locals comercials de l'"Avenida de la Luz", que publicava contes de fades. Resultà una pèrdua de temps i d'uns originals que els hi vaig deixar, perquè l'editorial –d'alguna manera s'ha d'anomenar- és féu fonedissa amb els meus dibuixos i els deutes que tenia pendants amb alguns companys de la professió.

Un dia em vaig presentar a l'editorial "Cliper", que entre altres coses publicaven les novel·les i la revista d'histories "El Coyote" i "Florita", que era una revista per a noies. Fou una altra visita infructuosa, en el curs de la qual vaig haver s'escoltar per enèsima vegada la cançó que ja em sabia de memòria: que se'm notava massa la manca d'experiència i que, -el meu estil de dibuix s'adaptava poc al de les publicacions de la cas. El seguit de decepcions em va fer reflexionar. Potser era més maldestre del que em pensava i era per això que el senyor Ayné també es mostrava reticent a encarregar-me dibuixos. Malgrat haver arribat a aquesta conclusió, no acabava de desmoralitzar-me. La veueta em deia que calia tenir paciència i seguir treballant. L'oportunitat es presentaria un dia o altre, n'estava ben segur.

Mentrestant hi hagueren altres novetats: l'Ayné dibuixant fou pare per quarta vegada. Aquest cop el matrimoni va tenir un nen amb el que van tancar el conjunt familiar. Jo vaig complir quinze anys, i mig any després el meu germà es va casar i marxà de casa dels pares per muntar la seva pròpia família.

Gairebé sense adonar-me'n es va escòrrer el primer any a l'editorial amb canvis significatius. Els inquilins de l'oficina-redacció ens vam traslladar al principal, que fins llavors havia estat la llar del

senyor Ayné i família. Els baixos van ésser totalment ocupats per la impremta, el taller d'enquadernació i la secció d'expedicions. Un altre noi més jovenet i despistat que jo fou contractat per fer la feina de meritori d'oficina, mentre a mi se m'havia ascendit de categoria. Ara era retolista a temps complet, excepte quan em tocava fer muntatges o ¡algun dibuixet!. També havia guanyat privacitat: disposava d'una petita habitació per a mi sol on podia treballar sense ser molestat.

Que el negoci funcionava bé, és feu aparent amb l'augment del personal de l'oficina. Entrà una noia més, de la que no puc recordar el nom, però si –en canvi- l'imatge d'una persona de físic voluminós. Una altra novetat fou l'aparició de la senyoreta Armengol, que fins llavors col·laborava amb l'editorial com a correctora de textos literaris. La senyoreta era una dona de mitja edat, baixeta, grassoneta, de cara rodona i cabells grisos recollits en un monyet, -soltera, és clar- que vivia amb la seva mare vídua.

No podria assegurar que fos degut a la meua presència continuada a l'editorial o perquè s'avorrien treballant tot el dia sense sortir de casa, o potser era el fet d'estar en una habitació independent i que la taula fos prou gran com perquè tres persones hi poguessin dibuixar amb comoditat, però el cas fou que uns professionals com la Rosa Galceran i l'Iranzo, van prendre el costum de venir molts matins a dibuixar amb mi a l'editorial. El contacte gairebé diari i la proximitat física afavorí l'enfortiment de l'amistat amb aquelles dues persones. Per la seva part, l'Iranzo aprofità la circumstància de treballar plegats per tractar durant un temps –sense aconseguir-ho- d'obtindre els favors de la Rosa.

Com que estava més que tip de retolar (aquesta és per acabar-ho d'adobar, una activitat que mai se m'ha donat bé), vaig iniciar una campanya amb tota regla, recordant constantment al senyor Ayné que la

meva ambició era la d'èsser un bon dibuixant i no pas un bon retolista. Tant vaig arribar a insistir que , probablement per pur esgotament, accedir finalment a deixar-me fer un personatge còmic per a la revista "Chispa". Després de donar-li unes quantes voltes, se m'ocorregué la idea de dibuixar un lladre al que tots el robatoris li sortien malament. Així, vaig fer una mena de caricatura d'un heroi del fulletó francès: "Arsenio Lupin", un personatge que en aquella época no quedava tan llunyà com ara. El meu ninot, d'heroi no en tenia res, era un tipus petitet que duia un antiquat barret de copa, capeta negra, un bigotet ridícul i usava màscara. Em semblà que el nom d'Arsenico Lupin era força escaient pel personatge, per ésser gairebé idèntic al del model francès. Aquí, com en tantes altres coses al llarg de la vida, em vaig equivocar de dat a baix.

Parlant amb l'Ayné dibuixant a propòsit del meu projecte, em suggerí –molt encertadament- que l'anomenés "Arsénico Luisín" perquè resultava més de casa i també més humorític, però, amb la pedant seguretad que dóna l'inconsciència juvenil, em vaig mantenir en la meva idea inicial. ¡Tant de bo li hagués fet cas!.

Aquell personatge fou la meva estrena com a dibuixant a les publicacions de la Toray. Les històries les inventava jo mateix, amb la ingenuitat pròpia d'un noi de l'edat que tenia llavors. Els dibuixos, igual d'inexperts, mostraven sense remei totes les mancances del principiant. Malgrat tot, era un petit pas endavant.

El gran amic que era l'Iranzo, em va fer sortir entremig d'altres ninots, tots ells caricatures de persones existents –i no per pura coincidència- a la vida real, en una historieta a doble pàgina que es publicà a la revista "Chispa", en la que es feia un recreació en clau humorística, del bateig del darrer fill del senyor Ayné. Curiosament, la interpretació caricaturesca que féu l'Iranzo amb el ninot que

representava l'editor, no va caure gaire bé a l'interessat i va ésser motiu d'algun que altre retret. Per la meua part, vaig agrair-li que m'hagués fet sortir, malgrat que em dibuixés amb unes impressionants orelles de pàmpol. El més important era que a la seva manera m'havia fet promoció.

La revista "Chispa" no arribà mai a assolir un gran éxit i acabà –com tantes publicacions- per desaparèixer amb més pena que glòria. Abans, però, vaig poder dibuixar unes poques pàgines d'"Arsénico Lupin", que compensaren en certa manera la monotonia que representava haver de passar els matins retolant. Per l'editorial s'anaven veient nous dibuixants: Pedro Alférez, Francesc Darnís, Jaume Juez (Xirinius), Ripoll G., etc., amb els que vaig tenir un contacte més aviat superficial, llevat de l'Alférez, del que vull remarcar que era el que passava a tinta més net de tots els dibuixants que hagi conegut mai, (no debades el senyor Ayné sempre me'l posava com a exemple a imitar) perquè frequentava la companyia de l'Iranzo i l'Ayné dibuixant. Fou una bona ocasió per adonar-me que cadascún d'ells era un món en si mateix i que hi havia maneres de fer tan diferenciades com ho eren les diverses personalitats dels que integraven aquella colla de bons professionals.

Malgrat que el municipi d'Horta fos agregat a Barcelona el 1904, quaranta-cinc anys després –el moment al que fa referència aquest escrit-, encara no havia sofert la desenfrenada especulació urbanística que hi tindria lloc, i conservava la majoria de característiques que el feien un poble gairebé rural, agradable i acollidor, on no existia cap indústria important. Molts anys enrere, una bona part d'espais naturals a les afores del poble s'havien transformat en jardins (els del "Laberint" en serien un bon exemple), que embellien palauets i residències on

solien estiuejar famílies pertanyents a l'aristocràcia de la ciutat. Quan el 1907 es construí la nova esglèsia de Sant Joan per substituir l'antiga, al seu voltant es van edificar torres amb el corresponent jardí, on de manera estable hi visqueren famílies que –a diferència de les d'abans– formaven part de l'emergent burgesia barcelonina. Així, el poble s'eixamplà per la banda nord, en els que ara són els carrers de Feliu i Codina, Campoamor, Salses, Eduard Toda, etc... Fou una ampliació que li donà un plàcid encant petit-burgés molt agradable i civilitzat. Apart del nucli al voltant de l'esglèsia i la Plaça Eivissa, hi havia el barri de “La Clota”, format per cases modestes amb hortet i el petit llogarret de Sant Genís dels Agudells, ja pujant la muntanya de Collserola. A la Vall d'Horta encara sobreviuen un bon nombre de masies envoltades de camps de conreu: “Can Carabassa”, “Can Cortada”, “Can Pananaps”, “Can Quintana”, “Can Travi Nou”, “Can Travi Vell”, etc...

El 1949, Horta encara gaudia d'un especial atractiu per a tres tipus de ciutadans ben diferenciats: els que vivien en aquell entorn semi-rural i s'hi trobaven bé, els que simplement anaven a fer-hi una passejada i, sobretot els pintors barcelonins afeccionats al paisatge, que, posats a cercar temes pels seus quadres, no volien o no podien desplaçar-se lluny de la ciutat i en aquells entorns en trobaven de sobres per omplir la sala d'una galeria d'Art. Llavors, l'únic mitjà de transport urbà que comunicava el centre de la ciutat amb el barri d'Horta era el tramvia n° 45, que tenia el final de trajecte a la Plaça Eivissa del mateix barri. El tramvia pujava trontollant pel Passeig de Maragall, en aquell temps escassament edificat, sobretot en l'última part del recorregut. De fet, entre la Plaça Maragall i la d'Eivissa, apart del “Quinze”, on comença l'Avinguda Borbó i acaba la de la Verge de Montserrat, només es veien edificis d'apartaments aïllats entremig de solars que esperaven a ser envaïts un dia o altre per les empreses del totxo. Abans d'arribar a

destí, el tramvia travessava l'antic pont de pedra que, travessant la riera d'Horta, (actual carrer Tajo) enllaçava el Passeig Maragall amb el carrer Fulton, ja dins del nucli del poble.

Entre la colla de pintors que –amb més o menys assiduitat frequentaven el barri d'Horta, hi havia l'Ayné dibuixant, afeccionat de feia temps a pintar paisatges a l'aquarel·la, una pràctica per a la qual estava particularment dotat-. Seguint el costum d'alguns pintors de cavallet als que no els hi agrada pintar en solitari, va iniciar una inpersistent campanya de captació en la que ens exaltava continuament a l'Iranzo, la Rosa Galceran i a mi mateix, les excel·lències pictòriques del poble i el seu entorn, amb la idea d'engrescar-nos perquè l'acompanyessim en alguna de les excursions que solia fer-hi molts diumenges pel matí, cercant indrets apropiats per a plantar-hi el cavallet.

La veritat fou que vam deixar-nos convèncer molt aviat, perquè, qui més qui menys, a tots ens venia de gust. Per la meua part, com que fins llavors només havia pintat “del natural” tres o quatre cosetes gens reeixides, tenia un interès afegit en treballar al costat de persones enteses.

Fou així que, equipat amb una cadireta plegable, una carpeta amb papers i la bossa on duia l'esmorzar, la capsa d'aquarel·les, pinzells i una ampolla plena d'aigua, vaig presentar-me a la Plaça d'Eivissa a l'hora prevista, esperant trobar-me amb la colla. Ben aviat van arribar l'Iranzo i l'Ayné i poc després la Rosa en un altre tramvia. De seguida em vaig assabentar (fou la primera lliçó que vaig aprendre) del sagrat ritual dels pintors de diumenge pel matí: abans de posar-se a pintar cal fer un bon esmorzar. Així, doncs, per a no trencar la tradició, vam entaular-nos en una taverna de la mateixa plaça, on ens van servir un àpat de paleta que ens deixà preparats pel que fos.

Per a l'Ayné i l'Iranzo el matí semblava presentar-se esplèndit. Els gots de vi amb que van acompanyar l'esmorzar els hi havia produït una eufòria que els feu pujar l'autoestima fins nivells insospitats. Resultava que ara caminava al costat de dos grans artistes a punt per menjar-se el món amb unes obres que encara estaven per fer.

Ben alimentats i ben beguts, l'Ayné ens guià –ja fora del poble- per camins que travessaven torrenteres i petits camps de conreu. Erem a la primavera i l'aire tenia un punt de fredor tonificant. Finalment vam arribar a una antiga masia de pedra que el nostre guia i “cicerone” en féu saber que era “Can Travi Vell”. La construcció, de considerables dimensions, estava airejada per la part del darrera, -que era on ens trovàvem nosaltres- per una llarga galeria formada per obertures en forma d'arc. Per a qualsevol pintor afeccionat al típic paisatge català tan representat als quadres de finals del segle XIX i primera meitat del XX, no calia demanar més. Teniem a la nostra disposició un paisatge perfectament bucòlic on el temps semblava haver-se aturat. Com que llavors encara no havíem sentit a parlar d'abstrusses modernitats conceptuals, ens vam posar a pintar sense cap altre intenció que interpretar el que teníem al davant, ara, en comptes de dedicar-nos a la masia, aquell dia fórem atrets –no sabia explicar el motiu- per un pontet de pedra que travessava el camí. Potser fou per mimetisme, però curiosament, a cap de nosaltres se li ocorregué de pintar un altre tema.

El matí passà gairebé sense que ens n'adonéssim, entre la pintura i les contínues humorades de l'Iranzo, que, des d'aquella primera sortida batejà el grupet com “els pintors dels ulls de pont”, una denominació que es mantingué mentre vam pintar plegats.

No es pot dir que quedés satisfet del meu treball. Com a tantes altres coses s'hi notava massa la manca d'experiència. Malgrat tot, les peripècies pictòriques d'aquell diumenge em van servir de pretext per

dibuixar una pàgina humorística que es publicà –com no podia ésser d'altra manera- a la revista “Chispa”.

Vam tornar a Horta altres vegades. Llavors els temes encara es podien triar, n'hi havia de sobres. Apart dels “ulls de pont”, també vam pintar masies i els pins del Turó de la Peira. Més endavant traslladarem el centre de les nostres activitats pictòriques a Sant Martí de Provençals –més plà i obert-, que llavors era un petit poble, amb la vella esglèsia i masies voltades pels camps de conreu. En una banda, prop de la via del tren, hi havia un veritable poblet format per barraques de gitanos, que l'Iranzo no trigà gaire a batejar –inspirat segurament per les pel·lícules de l'Oest americà- amb el nom de “Black City”.

Malgrat que la pintura a l'aquarel·la –pel que respecta a la tècnica- no m'acabés de fer el pes, aquelles llunyanes sotides dominicals em van ésser de molta utilitat per millorar els escassos coneixements que tenia aleshores, quan vaig començar a pintar del natural. Pocs anys més tard, -malgrat que no fos molta- la pràctica assolida em facilità l'entrada en una especialitat amb la que somiava des de feia temps: la il·lustració en colors. D'això, però ja en parlarem quan arribi el moment.

Al carrer de Puerto Príncipe s'arranjà un solar com a pista de patinatge a l'aire lliure. Li posarem per nom: “El Pati Blau” i durant el temps que romangué oberta fou molt freqüentada pel jovent del barri. Era una instal·lació tirant a espartana. La pista era de ciment, amb una barana de fusta al voltant i bancs –també de fusta- pels que volien seure. Els patins eren els clàssics de quatre rodets de ferro i es llogaven allí mateix. Tant punt s'inaugurà vam voler entrenar-nos com a patinadors. Així, un cop acabada la feina a la Toray ens hi anàrem tot un grup: la Rosa Galceran, l'Iranzo, el senyor Falgueras i el que escriu aquestes

pàgines. Apart del senyor Falgueras, que ja havia patinat abans i – malgrat ésser el de més edat- tenia una cert estil, els altres va semblar que estéssim interpretant una escena de pel·licula còmica. Al no estar avesat a l'estrany giny que ens havíem col·locat als peus, el nostre equilibri era molt precari i les caigudes –afortunadament sense conseqüències- van sovintejar enmig de les rialles generals.

La colla de la Toray vam aprofitar la proximitat de la pista per fer-hi cap una temporadeta i escampar d'aquesta manera els maldecaps acumulats per la feina. La nostra estabilitat millorà bastant, però, no aconseguirem aprendre a patinar bé –imagino que per arribar a algun resultat hauríem d'haver estat més constants-, ara, al menys assolírem prou domini dels patins com per reduir el nombre de caigudes i començar a gaudir de l'esport.

El “Pati Blau” fou una pista de patinar ben bé de barri, de dimensions i propòsits modestos. Res a veure amb les opulents instal·lacions del “Club Patín”, que hi hagué a la Plaça de Calvo Sotelo -ara de Francesc Macià- on, com es pot suposar pel seu emplaçament, el jovent que hi anava era de condició social molt diferent de la nostra. No podria precisar els anys que la pista del carrer Puerto Príncipe romangué oberta, perquè “Ediciones Toray” es tralladà a un local més espaiós del carrer de Teodoro Llorente i un dels canvis que això comportava era que ja no passariem cada dia laborable pel davant del “Pati Blau”. Malgrat estar molt a prop, vam deixar d'anar-hi.

Com tantes coses d'aquell temps, la pista desaparegué, absorbida per la febra constructora, en algun moment dels anys cinquanta.

No estic segur si aquell any, el dia del meu Sant caigué en diumenge. En tot cas, el que puc assegurar és que la celebració la

férem un dia de festa. Sense jo saber-ho, la família artística que m'havia adoptat –la Rosa Galceran, l'Iranzo i l'Ayné dibuixant-, s'havien posat d'acord per venir plegat a casa a felicitar-me el dia. Fou una sorpresa extraordinària que deia molt d'aquells fantàstics amics. Us enganyaria si us digués que no em vaig emocionar. També ho feren els meus pares.

Com que era última hora de la tarda, l'Ayné demanà permís al meu pare (eren altres temps) perquè aquell vespre tan especial em deixessin sortir amb ells. Considerant que eren unes persones assenyades, el permís fou donat i ja em teniu a mi, un adolescent de quinze anys que encara somiava truites, engrescat amb la perspectiva de conèixer la Barcelona nocturna de l'època.

Vam menjar un mos en un bar, moment que aprofità l'Ayné per suggerir que anéssim al “Sevilla de noche”, un local del Paral·lel amb alguna fama d'escandalós. La proposta fou acceptada sense reserves per l'Iranzo i amb un punt de morbosa curiositat per part de la Rosa. Jo, com que era el més jove i d'aquestes coses no en sabia ni un borrall, no tenia ni veu ni vot. Ara, el nom ja pressuposava quelcom d'exòtic amb expectatives de diversió i tampoc se m'hagués ocorregut de dir res. El lloc era un cabaret amb un petit escenari on unes senyorettes tot lo lleugeres de roba –i una mica més- del que era permès per les estrictes normes de l'omnipotent censura d'aquells anys, evolucionaven al ritme de la xaranga produïda per quatre músics esforçats, amb moviments prou incitants perquè l'audiència –majorment masculina- els seguissin amb la boca oberta, com si estéssin hiptotitzats. Els espectadors prenen les seves consumicions asseguts al voltant d'unes tauletes, sense perdre de vista les ondulacions de la “vedette” de torn. A més dels números diguem-ne coreogràfics, a l'espectacle també si cantàven cançons pujadetes de to, amb lletres de segona intenció que feien pujar la temperatura del públic. Vull remarcar que estava prohibit

l'accés als menor de divuit anys, ara, jo llavors feia metre vuitanta i m'afaitava gairebé cada dia, de manera que, malgrat adonar-se que encara no tenia edat, el porter féu els ulls grosso i em deixà passar.

Vaig aprendre unes quantes coses aquella nit. Potser la més important fou descobrir que no era més que un "pipiolo" i que la realitat, representada en part per aquell món d'espectacle i sexe més aviat tronats, no tingués res a veure i ensorrés de cop les ingènues, idealitzades imatges femenines que havien omplert fins llavors la meva imaginació d'adolescent. Per altra banda, també vaig poder comprovar que aquell era un tipus d'esbarjo al que l'Ayné dibuixant era, potser, massa afeccionat.

Com que estic fent el possible per escriure aquestes pàgines seguint un ordre cronològic, ha arribat el moment d'explicar alguna cosa a propòsit de la primera col·lecció de tebeos amb personatge pròpi que vaig tenir ocasió de dibuixar.

Fou cap a finals de tardor d'aquell mateix any (1949), que vaig saber que un tal senyor Fabregat –del que fins llavors no havia tingut cap notícia- volia parlat amb mí, probablement al voltant d'alguna possible feina. Han passat moltíssims anys i per més que hi faci, no puc recordar qui em va esmentar aquell senyor ni com fou que ell arribà a tenir coneixement de la meva existència. Detalls com aquest, que ara no tinc manera de saber, -com sol passar quan hom no té altra cosa per consultar que no sigui la pròpia memòria- tendeixen a esvaïr-se irremeiablement, com un filet de fum que es dissol en l'aire.

Llavors, el senyor Fabregat tenia el despatx al mateix pis on vivia, en un carrer del Poble Sec i, pel que em vaig assabentar, guanyava alguns diners amb una mena de negociet que havia muntat, consistent en la venda de restes d'edicions de tebeos, mitjançant l'original sistema de ficar-los dintre dels coneguts "sobre sorpresa", que

es podien trobar a tots els quioscs a un preu molt assequible. Posat a buscar maneres d'ampliar el negoci, deuria pensar que, ja que d'alguna forma, la seva activitat comercial estava relacionada amb el món de l'edició –com al seu moment també se li havia ocorregut a l'impressor del carrer Templaris-, ell també podia ésser un editor i fou per aquesta raó que un dia em cità a casa seva, per parlar-me dels seus projecte.

Com era el senyor Fabregat?. La resposta no és gens fàcil perquè no era una persona que es distingís per cap tret especial. Recordo que era un home prim, de mitja edat i alçada també mitjana, tan corrent que entremig d'altres persones hagués passat totalment desapercebut. El despatx on em féu passar era una habitació petita, farcida de llibres, papers i piles de tebeos que feien molt difícil bellugar-se. Entaforats allí dins m'explicà en quatre paraules la idea que havia tingut, que en aquest cas no es podia dir que fos exactament original: pensava editar una col·lecció de tebeos de capa i espasa, però utilitzant un format gens habitual, introduït feia poc per l'editorial “Hispano Americana” amb els tebeos “Suchai”, (“El Pequeño Limpiabotas”), -aprofitant la fonètica anglesa de “Shoe-shine”. Cirabotes en anglès- i “El Pequeño Sheriff”, que originàriament es dibuixaven i publicaven a Itàlia. En comptes de la pàgina normal de tres tires de vinyetes en format rectangular apaisat, es tractava d'una tira única per pàgina, amb la qual cosa el tebeo media una tercera part del format habitual.

No es pot dir que l'entrevista amb el senyor Fabregat fos com les que havia tingut fins llavors amb altres editors i aspirants a ser-ho, perquè aquesta vegada hi havia una diferència essencial: no era jo qui anava a buscar feina, sinó aquell senyor qui me'n volia oferir. Malgrat tot, com que vaig pensar que era molt improbable que conegués el meu treball, tinguent en compte lo poc que havia publicat, portava la carpeta de mostres perquè es fes una idea del que podia fer. Va mirar els meus

ninots per sobre, sense perdre temps en comentaris. De seguida m'oferí quatre-centes pessetes per tebeo complet: guió, vint-i-sis tires amb retolat inclós i la portada en colors. Era l'oportunitat que havia estat esperant. Vaig acceptar sense pensar-m'hi gens.

La nova feina comportava algun problema en la distribució de les hores hàbils, que vaig haver de solucionar. Per començar vaig suggerir al meu germà Lluís que es fes càrrec del guió, per una quantitat que trobà de la seva conveniència. Arranjada aquesta qüestió, em vaig veure amb la –gens agradable- obligació de dir-li a l'Ayné dibuixant, que per manca de temps no em seria possible de seguir amb la tasca d'aprenent-ajudant, o sigui, que ja no aniria a casa seva per les tardes. (de cap manera volia perdre la feina dels matins a la Toray). A l'Ayné, la notícia no li féu massa gràcia i de fet, a mi també em sabia greu perquè ja portava més d'un any treballant amb ell i li tenia afecte. Ara, era ben conscient que aquella situació, tard o d'hora s'havia de produir i, ves per on que el moment ja havia arribat. Per altra banda, estava segur que no li costaria gaire de trobar un nou ajudant, com efectivament va succeir.

A l'heroi del tebeo –ambientat a la França del segle XVII- el vam anomenar: “El Caballero Negro”, per la senzilla raó que la indumentària del personatge era d'aquest color i a més resultava sonor. A casa no tenia lloc per muntar-me un estudi, de manera que seguir dibuixant com ho havia fet fins llavors: sobre un tauler de fusta de la mida d'una carpeta, que recolzava per un extrem –per aconseguir la inclinació més convenient- sobre un parell de llibres. Tot això al damunt de la taula del menjador. Així, em trobava que, arribada l'hora de sopar, tenia que desmuntar-ho tot perquè la meva mare pogués para la taula. No eren precisament les millors condicions per treballar amb alguna

comoditat, però, fou d'aquesta manera que vaig dibuixar els setze tebeos que completaven la col·lecció.

De veritat que era un munt de feina per ésser feta en aquelles condicions, treballant sis hores cada tarda i generalment tot el diumenge (mentre hi vaig estar ficat, els diumenges com a festa no van existir). Sortosament, l'any i escaig durant el que havia sigut aprenent de l'Ayné dibuixant, va servir d'alguna cosa i encara que fos a empentes i rodolons, la tasca tirà endavant.

Vaig estar al voltant de cinc mesos embrancat en aquella col·lecció, que tinc motiu per creure que passà sense pena ni glòria. Llavors, de col·leccions de tebeos d'aventures se'n publicaven moltes i la meva fou una més entre les que emplenaven els quicoscs. Ara, si no fou cap éxit, tampoc crec que el senyor Fabregat s'hi arribés a picar els dits, donada la seva habilitat en saldar restes d'edicions a les que deuria afegir les de la seva.

Mentre dibuixava aquells tebeos em vaig abstindre de parlar-ne amb ningú de la Toray, en part perquè el senyor Fabregat m'havia advertit que fins que no comencessin a publicar-se, era millor no escampar cap indici que pogués donar pistes a la competència (llavors sempre hi havia el temor que un altre editor se'n assabentés i s'avancés amb alguna idea similar), i també perquè volia que fos una sorpresa.

No vaig tenir que esperar gaire. Un matí el senyor Ayné em va cridar al seu despatx. Sobre la taula tenia un exemplar del "Caballero Negro". Amb una expressió que volia donar l'impressió d'estar una mica entre dolgut i ofés, va deixar anar un retret: -No m'havies dit que dibuixaves aquests tebeos...- Vaig posar la cara més innocent que em fou possible i li vaig respondre amb una veu que pretenia ser indiferent: -Es veritat. L'editor em va demanar que no en parlés amb ningú. Ja sap com són aquestes coses.

La conversa acabà amb un comentari seu que més o menys venia a ser una queixa sobre lo que definí com a manca de confiança i això fou tot, així que al reprendre la feina de retolació, ho vaig fer amb la morbosa satisfacció d'haver comprovat que el fet que treballés per a un altre editor l'havia molestat i al mateix temps li demostrava que podia fer quelcom de millor que passar-me les hores fent lletres.

Curiosament, les consqüències de la publicació del “Caballero Negro”, foren més beneficioses per a mi del que m'hagués pogut imaginar. No fou només que la pràctica assolida durant els mesos que hi vaig treballar m'hagués servit per aprendre una mica més l'ofici, sinó que l'actitud del senyor Ayné va canviar radicalment i començà a encarregar-me historietes curtes, amb la qual cosa em vaig trobar treballant tot el dia per a ell. Per aquella época “Ediciones Toray” havien iniciat la publicació de la revista “Selección de Aventuras”, que eren uns tebeos en format vertical d'aparició periòdica, plens per un conjunt d'històries curtes de temes variats, sense relació entre ells. Cada historieta era dibuixada per un professional diferent. El primer treball de dibuix “serio” (vull dir realista) que vaig fer per la Toray, fou una historieta curta de tema “western” sobre un guió del senyor Falgueras, (firmava Galo Falgo) que va aparèixer en aquella publicació. Això fou – si no vaig errat- el 1950 i jo tenia setze anys. Després en seguirien d'altres i fins i tot arribaria a dibuixar alguna portada per a la mateixa revista. Llavors estava molt influït pel “Rip Kirby” d'Alex Raymond i penso que potser es feia massa evident en la meva feina d'aleshores. Milton Caniff, que m'agradaria força més, el conecia poc i malament. Encara haurien de passar uns quants anys fins que pogués aconseguir pàgines d'”Steve Canyon”.

En Salvador Dulcet era un home alt i moreno, però no podria assegurar que fos ben plantat. Tenia la constitució –una mica amorfa-

característica de les persones que fan poc o cap mena d'exercici i era evident que la indumentària que transportava al damunt no li feia perdre el son. La cara, lleugerament aboniatada, exhibia un gran nas al damunt d'un bigoti gens ostentós. Portava els cabells pentinats cap endarrera, aplanats sobre el crani. Aparentava estar a prop dels quaranta anys i era una boníssima persona. En Dulcet escribia guions d'història per a la Toray i d'altres editorials, per la qual cosa el veia sovint per la redacció i més d'una vegada havia tingut ocasió de mantenir amb ell alguna conversa curta, però sempre cordial i amena.

Un matí de finals de 1950, el senyor Ayné em cridà al seu despatx. Al entrar-hi vaig veure en Dulcet assegut davant d'ell. M'indicà que també seiés i sense perdre el temps, m'exposà un nou projecte de l'editorial: una col·lecció d'aventures de “capa i espasa”, protagonitzades per un jove mosqueter que, -ves per on- pensava que eren adequades al meu estil de dibuix i per aquesta raó m'oferia la feina.

Va ésser tot molt sobtat. Ara el sorprés era jo; també estava content, és clar, sobretot perquè era la prova de que per fi se m'acceptava del tot com un professional més de la casa i, pel que feia al senyor Ayné, els meus anys d'aprenent s'havien acabat (no pas per a mi, que sabia perfectament que aquell només era un primer pas i que per fer alguna cosa amb una mica de cara i ulls, encara hauria de suar moltes samarretes). Tampoc podia deixar de pensar que de no haver vist publicat “El Caballero Negro”, al senyor Ayné difícilment se li hagués ocorregut de proposar-me aquella col·lecció. Tant se val, la qüestió és que ho va fer.

Vaig acceptar la feina abans fins i tot de saber les condicions econòmiques, que, com és lògic, el senyor Ayné no em diria en presència del guionista, confiant en el seu bon criteri. Llavors en Dulcet em va fer un resum de la història: l'havia situat a França a l'època de la

regència de Maria de Médecis, durant la minoria d'edat del rei Lluís XIII, i estava farcida d'intrigues i de duels a espasa. Aquesta vegada els tebeos s'havien de dibuixar en format apaisat "normal", o sigui: pàgines de nou vinyetes distribuïdes en tres tires. Constaven de deu pàgines, més la portada acolorida i aquest cop no calia que m'amoïnés pel rotulat perquè se'n ocuparia el senyor Nabau, excel·lent persona, pare del malauradament desaparegut dibuixant Jordi Nabau.

La feina que em venia a sobre era bastant més forta del que m'havia imaginat. A cada tebeo em trobava amb pàgines de deu i alguna d'onze vinyetes, la majoria d'escenes complicades amb abundància de baralles en les que sempre hi participava molta gent. La meua inexperiència em portava a emplenar les vinyetes excessivament. Amb els anys aprendria que simplificant els dibuixos sense perdre el sentit de la història és una virtut que només està a l'abast d'uns quants bons professionals.

El senyor Ayné, m'oferí set-centes pessetes pels originals d'un tebeo complet, una quantitat força elevada si es comparava amb el sou mensual que llavors solia pagar-se a qualsevol empleat del ram que fos. Ara, com que els editors –i els amos en general- no solen regalar els diners a canvi de res, el senyor Ayné esperava que li produís un d'aquells tebeos tan complicats cada setmana, el que volia dir que em queia al damunt una muntanya de feina i que la dinàmica en la que entrava no canviaria durant tot el temps que s'allargués la publicació de la col·lecció.

Per completar els dos o tres primers tebeos vaig trigar uns dies més del compte, la qual cosa era normal perquè encara no m'havia familiaritzat amb els personatges ni amb l'ambient de la història. Després ja no hi hauria temps per romancejar i entraria de ple en els nervis i l'angoixa de l'entrega setmanal, tal com m'havia passat amb

“El Caballero Negro”. Es llavors que hom comença a pregar perquè no surti cap entrebanc que impedeixi complir amb la data de lliurament. (Aquesta ha estat una constant que s’ha repetit cada cop que he fet historieta, malgrat els anys que hagin passat. Com que no crec que el problema sigui exclusivament meu, estic segur que si alguna vegada aquestes pàgines són llegides per alguna persona de l’ofici, entendrà perfectament el que vull dir).

La col·lecció ja estava batejada. En Dulcet li havia posat per títol “El Pequeño Mosquetero” i, com que el senyor Ayné l’havia trobat prou convenient, així es va quedar. En total es van editar vint-i-un episodis. Si hagués estat un èxit se’n harien publicat bastants més i jo – probablement- hagués acabat maleïnt aquella feina. Com que no fou així, no vaig tenir temps d’avorrir-me. De tota manera, l’editorial no hi perdé diners i uns quants anys després fins i tot van vendre la sèrie a una editorial francesa: “Artima”, que tenia la seu a Tourquoing i era propietat del senyor Kirlsbik, o sigui, que “El Pequeño Mosquetero” també es publicà a França i el senyor Ayné cobrà uns drets d’edició dels que no vaig veure mai ni una pesseta. Per acabar-ho d’adobar, l’editorial francesa no retronà els originals. (Durant molts anys, els editors dels nostre país van passar olímpicament de la qüestió dels drets d’autor i per descomptat de la devolució d’originals. Canviar aquest tipus d’actitud ha costat moltíssim i en alguna ocasió la lluita entre autor i editor pel reconeixement de drets, ha acabat als tribunals de justícia. Enguany, les coses s’han anat arrançant i s’ha assolit progressos que cal defensar, perquè sempre hi hauran editors que, per poc que puguin, pel que fa a aquesta matèria, continuaran ignorant sistemàticament llurs obligacions.)

Vaig començar a dibuixar “El Pequeño Mosquetero” als setze anys. Quan la col·lecció s’acabà en tenia disset i mig. Malgrat que

llavors cobrava per feina feta, els matins mantenia el costum d'anar a treballar a la Toray. M'agradava la rutina del desplaçament diari en tramvia i a més, al senyor Ayné li anava bé perquè em tenia a mà si li calia algun dibuix amb urgència. Per aquell temps, l'editorial ja s'havia traslladat –bastant ampliada– al carrer Teodoro Llorente, ocupant enterament un local de planta i pis davant mateix del Mercat del Guinardó. Als baixos hi havia instal·lat les màquines d'imprimir i el taller d'enquadració. El pis estava dividit en dues parts. A la del davant, –la que donava al carrer– uns grans finestrals il·luminaven la sala destinada a oficines i redacció, amb un únic despatx independent: el del senyor Ayné. A la meitat del darrere, la secció d'expedicions tenia prou feina preparant paquets amb les publicacions que s'enviaven a clients de tot el país. (Llavors l'editorial ja tenia distribuïdora pròpia al carrer de Barberà, que assortia quioscos i llibreries de la ciutat, però, les expedicions a la resta del país es feien des del local de Teodoro Llorente). Entre els nous empleats hi havia l'Aurora Señor, una noia arribada feia poc de França, on havia viscut refugiada junt amb la seva família des de l'exòde del 1939.

Pels matins, aquell tros de carrer era extraordinàriament animat, al ésser concorregut per un munt de mestresses de casa que anaven al Mercat a fer la compra diària. Era tot un espectacle vital i colorit, que podia veure molt bé des del lloc on treballava, només aixecant el cap. Com al principi de la meua estada a les oficines del carrer Puerto Príncipe, dibuixava en una taula llarga (la mateixa de sempre) a la mateixa sala que els redactors i oficinistes. La Rosa Galceran seguia venint pels matins i seia al meu costat, compartint la taula.

Per les tardes treballava a casa en les mateixes condicions de provisional precarietat que vaig fer “El Caballero Negro” i que ja han

quedat apuntades. Com abans, em tocava desocupar la taula i deixar-la ben neta abans de sopar, que féiem habitualment entre les nou i les deu del vespre. No em quedava altre remei que fer-ho d'aquesta manera perquè el menjador, amb el balcó que donava al carrer, era l'única habitació –junt amb la cambra del senyor Font, que llavors encara era dispeser de casa- que tenia bona llum per a dibuixar.

Cumplir amb les dates de lliurament dels originals de “El Pequeño Mosquetero”, hauria estat impossible si no m'hagués imposat una producció diària que amb bastant d'esforç i molta sort vaig poder mantenir. De les angoixes que es passen ja n'he parlat.

* * * *

LA VAGA DEL 1951

Cap a finals del 1951 s'anuncià un important augment del preu dels bitllets de tramvia. De quaranta céntims que havien costat fins llavors, es passava de cop a setanta céntims. Gairebé el doble. La notícia va caure com una bomba. En aquella época només hi havia dues línies de “Metro”: la de la Plaça Lesseps-Liceu, amb desviació a Correus per Urquinaona i el “Transversal”, que anava de Triomf o Marina –no ho recordo bé- fins a Santa Eulàlia a l’Hospitalet. Apart d’alguns antics autobusos de dos pisos, el tramvia era el mitjà de transport més usat pels barcelonins.

La commoció encara fou més gran quan es va saber que a Madrid, el preu es mantenia en els quaranta céntims. De seguida, però, de la incredulitat inicial es passà a la indignació i d’aquí a la ràbia.

Feia dotze anys que havia acabat la guerra incivil, deixant un rastre de mort i destrucció. Moltes famílies van quedar separades per l’èxode forçat de centenars de milers de persones que travessaren la frontera cercant refugi a França. Des del principi de la postguerra, la dictadura militar havia deixat ben clar el seu propòsit d’anul·lar la identitat i el sentiment nacionalista dels catalans, amb la imposició d’un ventall de mesures coercitives: tots els estudis havien de fer-se en castellà i era igualment obligat de parlar i escriure en aquest idioma en tots els tràmits oficials i activitats comercials o públiques. Les manifestacions culturals catalanes van ésser prohibides, la Missa es féu en castellà i, fins i tot es castellanitzaren els noms de pila.

Pel Govern, Barcelona era una ciutat “políticament incorrecta” per haver estat seu de l’anarquisme i el separatisme (és clar que aquesta etiqueta també s’aplicava a la resta de Catalunya). Com a tal, estava sota un estricte control policial des del final de la guerra. Per aquest i altres motius, els quaranta havien estat anys d’opressió, de por i de misèria, durant els quals, la gent va haver d’aguantar un cúmulo d’imposicions. Tot va contribuir a que l’anunci de l’augment de preu dels bitllets de tramvia fos un revulsiu per l’apagada vida dels barcelonins. Per aquí no pasarien, i encara menys sabent que a Madrid el preu no es tocava.

Per la ciutat començaren a escampar-se rumors de vaga. S’havia de fer boicot als tramvies. Res de pagar el nou preu. Els barcelonins estàvem plenament conscienciats: tothom aniria a peu al seu lloc de treball per lluny que fos. Era la manera d’expressar la nostra protesta per aquella i moltes altres injustícies, i a més, caminant no es donava excusa a l’intervenció policial.

La vaga començà el sis de març. Aquell dia em vaig llevar més aviat del que tenia per costum. Ja he explicat que pels matins seguia anant a treballar a la Toray, al carrer Teodoro Llorente, que estava més o menys a sis quilòmetres de casa –al voltant d’una hora i mitja a peu- o sigui que si volia estar allí a les nou, que era la hora que començava l’horari d’oficina, tenia que sortir de casa el més tard a les set i mitja i així ho vaig fer. Tenia molta curiositat; no sabia el que em trobaria pel carrer, però de cap manera volia perdre’m l’esdeveniment. La Rosa Galceran, que no tenia cap necessitat de fer l’excursió i hagués pogut quedar-se a casa, també volia participar a la vaga i ens havíem posat d’acord per fer junts el llarg recorregut, tot i que a ella encara li tocava caminar una mica més que jo.

Ens vam trobar davant del Liceu. La Rosa venia amb la seva neboda; les dues duien un calçat lleuger apropiat per caminar. (Jo també

portava “xiruques”), La quantitat de gent que es desplaçava a peu, era impressionant. Molts portàven carmanyoles, d’altres paquets embolicats amb paper de diari o carteres de mà amb l’àpat del dia, perquè segurament treballaven lluny de casa i no era qüestió de tornar-hi per dinar. Mentre caminàvem entremig d’aquelles persones, m’hi anava sentint cada cop més proper. Era emocionant formar part d’una col·lectivitat amb la que compartia el mateix sentiment de rebuig i protesta. Encara que només fos caminant, volíem demostrar que no erem un bens.

A la Plaça Urquinaona ens vam trobar amb els primers tramvies. Circulaven buits, si exceptuem la parella de “grisos” que hi viatjaven. La gent en feien burla quan els veien passar. Vam pujar per Passeig de Sant Joan amunt, Indústria i Passeig Maragall; l’espectacle era idèntic a tot arreu: els tramvies buits amb els “grisos” dintre com a únics passatgers en un inútil viatge cap enlloc. De moment la vaga estava reeixint, ara només quedava per comprovar la resistència dels barcelonins.

Tal com havíem previst, vam arribar a l’editorial al voltant de les nou. Al mateix temps que nosaltres ho va fer el senyor Falgueras, que venia en bicicleta des del seu domicili del carrer Vilamarí, ara, això sí, d’americana i corbata, no era pas moment de perdre el capteniment. Tothom estava més o menys esvalotat; cadascú tenia necessitat d’explicar la seva experiència personal. Una noia madrilenya que treballava de feia poc a la secció d’expedicions, -poc conscienciada amb la vaga i el que representava- volgué venir en tramvia, pensant que tot plegat no era altra cosa que un petit aldarull sense importància. Quan estigué dalt del vehicle se’n adonà que s’havia equivocat del tot. La gent que caminava prop del tramvia l’escriassaren i fins i tot li llençaren unes quantes pedres que sortosament no la van arribar a tocar. Encara va

ésser pitjor quan –acabat el trajecte- va baixar, perquè llavors volien agredir-la i la policia va haver de protegir-la i acompanyar-la una estona. Arribà esporuguida a l’editorial, remugant per lo bésties –va dir- que érem els barcelonins.

El matí del primer dia de vaga anava passant –potser teniem la sensació que ho feia més a poc a poc del que ens hagués agradat-. També els atenuats sorolls que pujàven del carrer semblaven diferents dels que estàvem acostumats a escoltar. Era com si la gent parlèssin en un to més baix, tal vegada pendants del que passava no gaire lluny, malgrat que les dones entressin i sortíssin del Mercat amb el cistell de l compra com qualsevol altre dia.

A l’editorial cadascú aparentava estar ficat en la seva feina, - segurament amb dificultats per a concentrar-se – ara, en l’estrany, seriós silenci, -tampoc gens habitual- es notava quelcom indefinit, una especial tensió que tenia molt poc a veure amb la relaxada atmòsfera d’un dia “normal”. Amb això arribà l’hora de plegar per dinar i descansar una estona abans d’iniciar la feina de la tarda. Per la Rosa i per a mi era el moment de tornar a casa. La resta d’empleats, que trevallaven tot el dia, havien dut entrepans amb una o altra mena de tall: truita o embotits i es disposaren a dinar allà mateix.

Mentre caminàvem vers la ciutat vella i els nostres respectius barris, ens vam trobar de nou amb l’incongruent imatge dels tramvies que, amb la parella de “grisos” com a únic i exclusiu passatge, continuaven circulant com si no passés res, amb la inútil pretensió de transmetre una impressió de normalitat. Les parades estàven buides i es veia gent caminant, encara que molta menys que al matí. El vespre segurament seria una altra cosa.

La llarga passejada ens portà a la Plaça de Catalunya. Dintre de l’excèpcionalitat de la situació, fins allí no ens havíem trobat amb

cap aldarull d'importància. Ara, però, la sensació que vam tenir va ésser que ens apropàvem a una zona conflictiva on podia passar qualsevol cosa. Es veia molta gent a la banda del carrer de Pelai i la part de dalt de la Rambla. També hi havia molta policia a l'expectativa, esperant probablement alguna ordre per dispersar la gernació. Vam començar a baixar Rambles avall enmig de crits i corregudes. Pel que cam veure, la gent havien aconseguit bolcar un tramvia i la policia els persegui repartint llenya. Sense córrer, però també sense parar-nos, vam poder arribar al Pla de la Boqueria, on vàrem trobar al meu pare que venia del taller. Ens acomidarem de la Rosa, que seguí baixant per la Rambla cap casa seva i vam entrar al carrer de la Boqueria caminant per la voravia. De cop i volta els crits van pujar d'intensitat i començaren les corredisses de la gent pel mig del carrer. Darrera també corrien els policies repartint cops de porra. Perseguits i perseguidors corrien pel nostre costat sense fixar-se amb nosaltres. Un home va caure per terra i de seguida va ésser atonyinat a consciència per uns quants "grisos". Tot això passava al mig del carrer de la Boqueria –que no es precisament ample- mentre el meu pare i jo caminàvem per la voravia sense apressar-nos. Curiosament, en cap moment se m'ocorregué que nosaltres, només pel fet d'estar allí, també haguéssim pogut rebre algun cop de porra. Més aviat observava el drama que s'estava desenvolupant al nostre voltant amb el distanciament del que està visionant una pel·lícula .

Els crits i les corregudes es van allunyar. El carrer recobrà una semi-normalitat i així, sense més incidents, vam poder fer la resta del camí amb tranquil·litat. El meu pare –que no volia guardar-se les experiències d'aquell matí- m'explicà que havia vista grups de vaguistes trencant els vidres de les finestres dels tramvies a cops de martell. Tot plegat eren un munt de notícies que la meva mare aniria coneixent a poc

a poc, mentre –asseguts a la taula del menjador amb el plat calent al davant- les anéssim rememorant una rera l'altra, com qui explica una aventura.

El boicot als tramvies continuà mantenint-se de manera absoluta, sense que els barcelonins donessin mostres de fatiga. La gent caminava el que fos. Els que vivien més lluny de la feina, eren els que ho patien més perquè els hi tocava fer un munt de quilòmetres cada dia, ara, l'esperit de la ciutadania es mantenia perquè tothom s'havia pres la vaga com una mena de competició de força. Es van trencar més finestres i també es van volcar més tramvies (un davant del cinema "Versalles"). La policia canvià de tàctica: ara, a més de la parella de "grisos", dins dels tramvien es veia alguna escadussera persona –homes i dones- de paísà. De seguida es va córrer la veu que eren familiars dels mateixos policies. Tot plegat, doncs, no era altra cosa que un matusser parany, muntat per donar la impressió que el boicot no tenia la participació total de la gent. No cal dir que l'engany no els hi va servir de res.

Mentre la vaga es limità al boicot als tramvies, hi vaig seguir prenent part, caminant cada dia els dotze quilòmetres que hi havia en total de casa a la feina i de la feina a casa. Finalment, la situació a la que de moment no es veia cap sortida, desembocà en una vaga general: la primera que es produí durant la dictadura franquista. Fou una vaga seguida per tothom; van tancar les indústries i també el comerç. Barcelona va romandre totalment paralizada i el Govern, gens avesat a trobar-se amb una oposició d'aquella magnitud, degué recordar amb aprensió que durant molts anys, la ciutat fou capdavantera en les lluites socials i, segurament van témer que la vaga s'entengués a altres llocs. La conseqüència més immediata fou que s'enviaren tropes de la Legió. Jo mateix vaig poder contemplar una companyia de soldats amb l'oficial

al davant, baixant a peu per mig de la Via Laietana, -buida de cotxes- amb els fusells a la mà, a punt per disparar a qui se'ls hi ordenés.

La vaga es va acabar –finalment- amb el triomf dels vaguistes. Lo que n'havia estat l'origen, és a dir, el preu del bitllet de tramvia, es mantingué en quaranta céntims. Apart d'això, que en si mateix ja fou prou important, potser el més positiu de tot fou que els barcelonins vam guanyar en autoestima i, dins de la grisor d'aquells anys, vam tenir la primera veritable alegria en molt de temps.

A la ciutat es produïren canvis. El primer i més visible fou la marxa del governador civil, Diaz Alegria, que fou substituït per Felipe Acedo Colunga, un altre personatge del règim. La caiguda de Diaz Alegria va tenir una conseqüència afegida: la desaparició dels escenaris del Paral·lel, de la “vedette” Carmen de Lirio, de qui la veu popular assegurava que era l'amant de l'ex-governador. Fins llavors havia tingut molt d'èxit –sobretot perquè era una senyoreta de molt bon veure-, però, des d'aquell moment, cada cop que pujava a un escenari, el públic no parava d'escriassar-la. Ningú estava per oblidar ni perdonar.

Quan –de vegades- recordo aquells esdeveniment, acabo per pensar que enguany seria impossible que es produís quelcom de semblant. Llavors hi hagué una conjunció de factors –alguns ja han quedat explicats- que ho feren possible, principalment perquè feia relativament pocs anys que havíem sortit d'una guerra, la gent érem més pobres i com a conseqüència estàvem avesats a una vida més dura, que potser no ens feia l'efecte que ho fos tant perquè era l'única que coneixíem. Així, com que teníem molt poca cosa, el que podíem perdre també era molt poc. Ara els obrers tenen automòvil i molts viatgen de vacances a l'estranger.

Al voltant de les causes que estigueren a l'origen de la vaga del 1951, les conseqüències que se'n derivaren i la participació

d'organitzacions polítiques antifranquistes en la clandestinitat, hi hauria molt a profunditzar, ara, la intenció d'aquestes pàgines anava en una altra direcció: la d'explicar les experiències personals d'aquells dies – per insignificants que fossin- tal com les visqués el noi de disset anys que jo era llavors, sense entrar en altres consideracions. Això és el que he tractat de fer.

De l'època que dibuixava “El Pequeño Mosquetero”, m'han quedat altres records; un d'ells relacionat amb una pel·licula. Em penso que fou el mateix any de la vaga, malgrat que no recordi el mes, que al cinema “Capitol” de la Rambla de Canaletes, s'estrenà una pel·licula del gènere conegut per “Cinema Negre”. Es tractava de “La Jungla de Asfalto”, dirigida per John Huston. La vaig veure un diumenge en sessió matinal. Llavors em semblà una obra important, que anava molt més enllà de les clàssiques pel·licules de gangsters, una opinió que no ha variat en el pas dels anys. Era una història de perdedors, -un tema molt recurrent en la filmografia del director- interpretada per un conjunt de magnífics actors que no eren de primera fila. Al sortir del cinema un cop acabada la sessió, pensava en les excel·lències de la pel·licula: la fotografia, el clima, el patètic personatge interpretat per Sterling Hayden –de fet tots ho eren prou- que mor desagnat en un prat, entremig de cavalls que pasturen indiferents... Em va cridar l'atenció una actriu rossa que hi tenia un breu paper, absolutament desonogada per a mi. Era jove i extremadament sensual. Al començament de la pel·licula, m'havia fixat en el nom d'alguns dels actors, però, d'altres se m'havien passat perquè també estava pendent de les imatges damunt de les que estaven sobreimpressionats. L'actriu principal era Jean Hagen, de manera que la noia rossa tenia d'ésser una altra. Vaig mirar els cartells penjats al

vestíbul, cercant un nom femení diferent entre les artistes que per ser menys importants estaven impressos en lletra més petita. Hi apareixia una tal Marilyn Monroe. Potser era ella. Vaig pensar que si jo m'havia fixat, segurament molts altres espectadors també ho haurien fet. Si era així, aquella noia estava destinada a fer una important carrera. El temps em donà la raó, ara, cada cop que, més tard –ja famosa- la veia a la pantalla, tenia la impressió d'estar contemplant una dona postissa, una mena de caricatura femenina de la que s'havia esvaït (aquest era al menys l'efecte que em feia a mi) la màgia d'aquella primera aparició a les sales de cinema del nostre país.

Encara seguia amb el costum de desplaçar-me cada matí a la Toray com si fos un empleat més, la qual cosa no era certa perquè el mateix moment que vaig esdevenir un col·laborador de la casa, vaig deixar de cobrar un sou fixe. Com a qualsevol altre dibuixant se'm pagava per feina feta i jo no ho trobava pas malament perquè d'aquesta manera cobrava més. De comandes no me'n faltaven; empalmava historietes curtes amb il·lustracions en blanc i negre, portades de tebeos i fins i tot alguna de novel·la de butxaca. Fou per aquell temps (la producció de "El Pequeño Mosquetero" ja s'havia acabat) que al senyor Ayné se li ocorregué d'organitzar classes d'anglès a l'editorial. Un traductor i escriptor ocasional de novel·les d'aventures –amb prou coneixement de l'idioma- que firmava les obres amb el pseudònim H.C. Granch (lamento no recordar el nom autèntic) s'oferí a fer de professor. El senyor Ayné va proposar a alguns dels que treballàven a la redacció, la possibilitat d'estudiar amb ell i no li costà gaire d'engrescar a la Rosa Galceran, l'Iranzo i a mi mateix. Les classes serien d'una hora i es

farien dos cops per setmana al despatx del pròpi editor, ja finalitzada la feina del matí.

L'experiència no va durar gaire temps. Potser el sistema emprat pel mestre no era el més adient, o potser s'ha de buscar la causa en la gradual pèrdua d'entusiasme per part dels alumnes, al adonar-se que allò dels idiomes era bastant més difícil del que semblava a primera vista. Pel que respecta a mi, em vaig quedar amb les ganes de conèixer aquell idioma amb més profunditat i quan –un parell d'anys més tard- se'm presentà l'oportunitat de continuar els estudis, la vaig aprofitar.

Feia temps que l'Iranzo tenia desavinences amb el senyor Ayné per qüestions de feina, que s'agreujaren –ambdós eren molt tossuts- fins a l'extrem que acabà deixant l'editorial. Des d'aleshores treballà per Editorial Bruguera, amb els que va publicar l'èxit més important de la seva carrera de dibuixant: “El Cachorro”. La marxa del bon amic que era l'Iranzo no significà la pèrdua de contacte. Molts diumenges pel matí continuava acompanyant-lo en les sortides pictòriques pels afores de Barcelona i, quan tenia temps solia visitar-lo a l'estudi que tingué una temporada a la Rambla de Catalunya, xamfrà amb Provença, que abans havia sigut de l'Arnalot i després –quan l'Iranzo el deixà arrel de la seva marxa a Almuñécar- passà a ser el d'en Cifré i en Peñarroya. Fou en aquell lloc que vaig fer els primers intents de dibuix de figura del natural, aprofitant la invitació de l'Iranzo, que havia contractat una model professional.

El primer contacte amb en Boixcar i la impressió que em produí ja han estat esmentats. Si no havia tornat a aparèixer al llarg de bastantes pàgines no ha sigut per oblit, sinó perquè tenia moltes coses per explicar que no estaven directament relacionades amb ell. Arribà el

moment, però que col·laboressim professionalment i això fou el motiu que tinguéssim més contacte i sorgíssin confidències que ara em permeten fer un petit resum de la seva trajectoria personal i professional.

Guillermo Sánchez Boix –“Boixcar”- nasqué a Barcelona en un any que no puc precisar de la segona dècada del segle passat. Mai m’havia explicat d’on li venia l’afecció pel dibuix. Abans de la guerra incivil, havia practicat diversos esports i fins i tot formà part del futbol professional com a porter suplent de l’Espanyol. Durant la guerra fou movilitzat i lluità –amb el bàndol republicà- al front d’Aragó i posteriorment a la batalla de l’Ebre, els darrers mesos ascendit a sergent. Amb la caiguda de Catalunya s’exilià a França i fou internat –com tants d’altres- al camp de concentració d’Argelès. El setembre del mateix any -1939- començà la que seria Segona Guerra Munddial. Hi van haver els mesos d’”impasse” que els francesos van anomenar “La Drôle de Guerre” i, finalment, el maig del 1940, l’exèrcit alemany llançà la “Blitzkrieg” (guerra lampec) contra els Païssos Baixos i després França. En Boixcar, que havia estat traslladat al nord del país i formava part – junt amb d’altres ex-soldats republicans- d’un batalló de treball, fou capturat pels alemanys al mateix temps que els seus companys i un munt de soldats francesos. Per segon cop anà a parar a un camp de concentració, començant així un altre període de reclusió.

Segons m’havia explicat ell mateix, sembla ser que els alemanys no el van tractar pas malament. El camp de presoners estava a França mateix i no tenia res a veure amb els tristament famosos camps d’extermini on va morir tanta gent. En Boixcar, que era força llest, es va espabilar fent dibuixos d’Hitler i retrats dels oficials del camp, amb la qual cosa es guanyà llur simpatia. En un altre aspecte, potser també caldria considerar que l’exèrcit alemany acabava d’aconseguir una gran

victòria sobre les forces aliades i es pot suposar que la mateixa eufòria els deuria fer una mica més “humans”. Després vindrien les atrocitats que estan a la memòria de tothom.

En Boixcar era jove i tenia massa vitalitat per estar tancat. Arribà un moment que la situació se li féu insostenible i va prendre la decisió d’escapar-se a la primera oportunitat que se li presentés, (en una ocasió em va confesar que el principal motiu que l’impulsà a fugir, fou la necessitat d’estar amb una dona). El cas és que un dia es féu fonedis – desconec com s’ho va manegar- i començà un perillós viatge a peu a través de la França ocupada. Caminava de nit evitant les patrulles alemanyes i s’amagava de dia. Va tenir la sort de trobar unes quantes bones persones que el van ajudar i així, després de moltes peripècies que haguessin donat material per escriure una novel·la d’aventures, arribà a la França del govern de Vichy, que no havia estat ocupada pels alemanys. Allí va aconseguir trobar feina en granges allunyades i d’aquesta manera, amagant-se quan calia, va anar passant el temps, fins que arrel del desembarc aliat a Normandia, els alemanys també van ocupar aquell tros del país i –per por que el trobessin, va emprendre un altre viatge a peu, aquest cop vers Espanya. Finalment va poder travessar la frontera, però, fou detingut per la Guardia Civil i empresonat mentre s’investigava si havia comés delictes de sang o tenia antecedents de tipus polític. Com que no es va poder trobar cap precedent, fou posat en llibertat.

Desconec les circumstàncies que van envoltar la reinserció d’en Boixcar al país en aquells moments tan difícils. No hi ha dubte que me’n deuria parlar, com ho havia fet de molts altres incidents de la seva vida, però, de tot això ja fa més de cinquanta anys i molts detalls s’han anat esborrant de la meva memòria. Malauradament, en aquells moments no se m’ocorregué de pensar que algun dia em donaria per

escriure aquests papers i no vaig prendre cap nota. Així doncs, malgrat que seria molt interessant poder explicar alguna cosa, em veig impossibilitat de donar cap notícia al voltant dels passos que deuria fer per començar una nova vida al seu propi país, ni com es desenvolupà la seva entrada al món del dibuix d'histories. Carmen, la muller de Boixar, era de San Sebastian. S'havien conegut en aquesta ciutat quan ell ja havia tornat de França i allí es van casar després d'un curt prometatge. No tenien fills.

La publicació més antiga que recordo d'en Boixcar, és una col·lecció de tebeos d'aventures que es titulava "El Puma". La va dibuixar per l'editorial "Marco" pels voltants del 1946, si no vaig errat. No puc assegurar, però, que abans no hagués fet alguna altra cosa de la que no tinc notícia. Durant uns quants anys no va assolir cap èxit de vendes. Les sèries que portava fetes per la Toray: "La Vuelta al Mundo de Dos Muchachos" i la primera temptativa que havia fet amb "Hazañas Bélicas", "Flecha Negra" i "El Hijo del Diablo de los Mares", no havien arribat gaire més enllà dels vint episodis. El senyor Ayné estava perdent la confiança en ell i el propi dibuixant començava a desmoralitzar-se. Per altra banda, encara estava convençut que les "Hazañas Bélicas" podien donar de si i amb aquesta idea ficada al cap, va fer mans i mànigues per convèncer el senyor Ayné, que pagava la pena d'insistir i reemprendre la col·lecció un altre cop amb noves històries. Finalment, l'editor s'arriscà i ben aviat els nous episodis van estar a tots els quioscos. A les poques setmanes ja es va veure que les vendes anaven força bé i que les noves "Hazañas Bélicas" tenien tots els números per esdevenir un gran èxit. Pels afeccionats als tebeos, en Boixcar i la seva creació van passar a ésser una referència. D'aleshores endavant, tot el que dibuixés donaria diners.

Quan vaig començar a treballar a la Toray, el matrimoni Boixcar vivia en un pis de lloguer a Gelida. En aquest pis hi havia estat de visita i fins i tot m'hi havia quedat a dinar invitat pel mateix dibuixant quan ja hi havia un principi d'amistat. Més endavant es van traslladar a Sant Just Desvern, on van llogar una bonica torre amb jardí, que uns pocs anys després passaria a ésser de la seva propietat, quan els hi fou possible comprar-la arran dels diners guanyats amb le reimpressions dels tebeos d'"Hazañas Bélicas". De fet, des que el vaig conèixer, en Boixcar sempre havia viscut fora de Barcelona.

No estic segur si la idea sorgí del propi dibuixant o si fou del senyor Ayné. El cas és que al estar ficats en la publicació d'histories de guerra que es venien molt bé, van pensar que el tema encara podia donar més de si. Reflexionant al voltant de diferents possibilitats, se'ls hi ocorregué d'endinsar-se en la Segona Guerra Mundial d'una manera més documentada i seriosa. Al repassar les diverses opcions que tenia al seu abast, el senyor Ayné es va decantar per fer una col·lecció de cromos, en els que s'explicaria –lògicament de forma resumida- la història dels gran conflicte bélic, que llavors encara estava molt present en la memòria col·lectiva. La idea tenia sentit perquè en aquells anys, les col·leccions de cromos gaudien de l'acceptació popular. Si, a més, s'hi afegia el nom de Boixcar –que ja començava a sonar- la publicació podia ésser un èxit. El mateix dibuixant s'encarregaria de redactar els textos explicatius de peu de cromo i dels dibuixos a llapis, que serien acolorits per altres il·lustradors, per la raó que ell no pintava. La idea era publicar dos àlbums de 144 cromos cadascún, que, es mirés com es mirés, representava un munt de feina.

Com jo ja havia fet unes quantes coses en color per l'editorial, el senyor Ayné em tenia una certa confiança. Segurament això explicaria que em proposés de col·laborar amb en Boixcar, acolorint els

seus dibuixos. Vaig acceptar, però resultà que, com passa gairebé sempre en el món editorial, hi havia un problema de temps. L'editor volia que la publicació estés acabada, impresa i al carrer en una data massa propera i això representava la impossibilitat que la feina podés ésser enllestida a temps per un sola persona, per més bona voluntat i esforços que hi dediqués. Per sol·lucionar l'inconvenient, el senyor Ayné contactà amb diversos dibuixants que s'encarregarien de pintar els cromos del primer àlbum. A part de mi, que tocà fer el gruix de la feina: 85 cromos, hi treballaren l'Ayné dibuixant, l'Amando Doménech, Josep Mª Boix que era el germà gran d'en Boixcar i ell mateix, que finalment s'atreví i pintà mitja dotzena de cromos.

En Boixcar va venir a treballar pels matins a l'editorial durant tota una setmana, més que res per explicar-me com volia que pintés els seus cromos, tot i que mentre estava allí, aprofitava per dibuixar-ne d'altres a llàpis. Fou una setmana d'infart. Malgrat ésser la primera vegada que feia un treball com aquell (pintar un dibuix que no havia fet jo), vaig aconseguir fer força producció: quatre cromos al dia. Naturalment, treballant un munt d'hores. Ara, quan va arribar el dissabte estava tan cansat, que per la tarda, que vaig voler anar al cinema per distreure'm una mica, sense adonar-me'n em vaig quedar adormit com una soca. No m'havia passat mai i no recordo que m'hagi tornar a passar mai més.

La feina de pintar cromos es va allargar uns mesos. Tant punt va estar acabar el primer àlbum, em vaig posar –sense interrupció- a fer el segon, que encar em va tenir més ocupat, perquè aquest cop, de pintar els 144 cromos, vaig encarregar-me'n jo sol. Aquella va ésser una tasca en la que vaig fer de dibuixant fantasma, perquè el meu nom no apareixia per enlloc, és clar que tampoc es van esmentar els altres il·lustradors que havien col·laborat en el primer àlbum. (En Boixcar, que

a més de dibuixar els tebeos, també escribia els guions, sempre havia tingut problemes de producció i per aguantar el ritme de publicació de les “Hazañas Bélicas”, va haver de buscar-se ajudants. Jo mateix havia passat a tinta un dels seus tebeos.)

Els cromos de la “Historia de la Segunda Guerra Mundial”, es van vendre força bé, com passaria amb gairebé tot el que es publicués amb el nom de Boixcar. Arrel de l’èxit, el senyor Ayné va editar una col·lecció de novel·les de butxaca de tema bèl·lic, que es titulà “Relatos de Guerra”, al principi amb portades que en Boixcar dibuixava a llàpis i jo m’encarregava de pintar sense que hi figurés el meu nom. Aquesta circumstància, però, no m’amoïnava gaire perquè el que jo volia era treballar i si podia ésser pintant, millor que millor. Potser per manca de temps, en Boixcar aviat deixà de dibuixar les portades a llàpis. Des d’aquell moment les vaig fer jo sol.

Fou per aquell temps que a casa hi hagueren novetats. El senyor Font, el nostre dispeser de tants anys, ja tenia una edat molt avançada i optà per quedar-se a Llançà –d’on era originari- amb la seva família. Per altra banda, el meu pare es va veure en la necessitat de tancar –d’acord amb els companys- el petit taller de sabates del carrer de la Reina Amàlia. Les circumstàncies havien canviat i en aquells moments les gran empreses acapareven els mercats. Malauradament, els petits tallers no podien competir i van haver de plegar, l’un rera l’altre. Al meu pare només li quedava la feina de repartidor de “La Vanguardia”, que era ben poca cosa. D’aleshores endavant, a casa s’haurien de refiar dels meus ingressos.

He deixat palesa la forta amistat que vaig tenir durant aquells anys amb la Rosa Galceran i l’Iranzo. Reflexionant al voltant d’aquest

episodi de la meva trajectòria vital, he arribat a la conclusió que el desenvolupament d'aquella relació es produí degut la circumstància que llavors les dues persones encara estaven solteres. Em donà per pensar que al no tenir obligacions familiars directes i ésser per tant, amos del seu temps i decisions, propicià un contacte que d'altra manera hagués estat molt més difícil i potser ni tan sols s'hagués arribat a produir. És clar que també s'haurien de tenir en compte els aspectes que es deriven de formar part de la mateixa professió.

A poc a poc havia anat perdent el contacte amb els antics companys de l'escola i fins i tot amb els amics del barri. De fet, des que havia començat a treballar, em relacionava més amb persones adultes que com a mínim em doblaven els anys, que amb joves de la meva edat, que a fi de comptes hagués estat el més normal. Ja vaig explicar que el cercle d'amics i amigues de la Rosa Galceran m'havien acceptat sense reticències. Ben mirat eren un grup més aviat curiós. Hi havia la Carme Comas, que era una noia rodoneta i femenina, l'Aurora Puche, germana de la pianista Sofia Puche, l'Edith Frank, jueva alemanya que a l'època de la gran persecució s'havia refugiat a Espanya amb la seva mare. L'Edith era morena, prima i elegant. (Més endavant emigrà als Estats Units, on ja hi vivia el seu pare divorciat i es casà amb un nordamericà). En Josep Amat, pintor afeccionat i pianista d'oïda i en Mariano, un xicot que treballava a la secció d'expedicions de l'Editorial Caralt...

Amb aquesta colla i algú més que dec oblidar, la Rosa organitzava de tant en tant trobades de diumenge per la tarda amb berenar i música, que segurament eren poc convencionals, però, molt interessants. Totes les persones que les freqüentaven tenien un bon nivell i molta agudesesa. Les dues coses es reflectien en les converses que s'anaven desenvolupant durant la vetllada. L'enginy en el joc dialèctic

havia esdevingut una mena de competició guanyada pel que tenia més agudeses. De vegades m'he demanat que carai feia un passerell com jo en un grup com aquell, sense que fins ara hagi pogut trobar una resposta satisfactòria.

L'estiu del 1952 la Rosa Galceran passà quinze dies de vacances a Tossa de Mar. A l'hotel on s'allotjava va conèixer un jove de cabells foscos que treballava a la recepció i parlava un castellà amb fort accent francès. S'hi enamorà de manera fulminant. El jove era en Diego Gómez, fill d'immigrants espanyols que vivien a França des de feia una colla d'anys. Quan al Diego li arribà el moment de fer el servei militar va preferir fer-lo a Espanya (tenia la doble nacionalitat) per temor a ésser enviat a Indochina o Argèlia. Llavors els francesos estaven embolicats fins el coll en la guerra contra el vietcong. No s'ha d'oblidar que el 1953 van patir la derrota de Dien-Bien-Phú, que desembocà en la pèrdua de l'antiga colònia, mentre que a Argèlia ja havia començat la lluita per la independència.

Potser influïren les seves arrels, el cas és que el Diego es va trobar a gust a Espanya i quan acabà la "mili" es va quedar al país, iniciant una etapa suspesa en la incertesa, durant la que es malguanyava la vida treballant d'intèrpret a diversos hotels, sobretot els mesos d'estiu. En Diego era deu anys més jove que la Rosa, però això no fou cap obstacle perquè la relació tirés endavant i es casessin un any després d'haver-se conegut.

Deuria ésser a principis del 1953 que vaig deixar d'anar a treballar pels matins a la Toray i em vaig muntar un petit dormitori-estudi a la cambra que havia estat la del senyor Font, degut a ésser la que tenia la millor llum natural del pis. Vaig encarregar a un fuster del carrer de Sant Domènec del Call, que em fes una taula de dibuix

adaptada a l'espai –no gaire gran- del que disposava i un moble raconer per guardar documentació i em vaig instal·lar al que seria el meu nou lloc de treball durant uns quants anys.

A l'editorial m'encarregàven molta feina de color, principalment portades per novel·letes de butxaca que llavors els hi deiem novel·les de “duro”. Era subliteratura popular de pura evasió, directament relacionada amb la cinematografia que en aquells moments gaudia de més éxit, tal com reflexaven els títols de les col·leccions: “Rutas del Oeste”, “Relatos de Guerra”, “Brigada Secreta”, etc. Que alternava amb historietes de guerra (generalment de vuit pàgines) sobre guions escrits –la majoria de vegades- pel mateix senyor Ayné, pels números extra d'”Hazañas Bélicas”.

Per aquella época vaig fer noves coneixences, aquest cop de la meva edat. La cosa va començar quan el meu pare un dia em va parlar del fill d'un amic seu de joventut que volia dibuixar i em preguntà si tenia algun inconvenient que el noi vingués a visitar-me. Com es pot suposar li vaig dir que podia venir quan volgués i fou així que una tarda es presentà a casa amb uns quants dibuixos per ensenyar-me. Aquesta va ésser la primera coneixença, que després esdevindria amistat. El noi era l'Antoni Garcia, més tard tot un professional del dibuix.

Es repetia a l'inrevés el que jo mateix havia fet sis o set anys enrere, quan, per primer cop vaig visitar l'Athos Cozzi, amb la diferència que llavors l'il·lustrador italià portava molts anys de professional i jo encara era un aprenent que tot just estava en les beceroles de l'ofici. Ves per on que ara hauria de donar consells a un noi un o dos anys més gran que jo, com si fos un dibuixant experimentat. No puc assegurar que ho aconseguís, però, vaig fer el possible per fer entendre a l'Antoni que jo també tenia molt per aprendre. Seguint la

mateixa línia, en aquella i les successives visites que es produïren, vaig defugir qualsevol actitud que pogués semblar mínimament professoral.

No deuria fer-ho tan malament, donat que l'Antoni aviat va esdevenir un visitant habitual. En una ocasió va venir acompanyat d'un amic seu que també era afeccionat al dibuix i considerava d'una manera més aviat especulativa la possibilitat d'ésser –algun dia- un professional de l'ofici. El noi, que també era d'edat similar a la nostra, es deia Joan Llorca i era fill d'uns flaquers del carrer Quintana. Tampoc va trigar gaire a acostumar-se a venir per casa amb els dibuixos que anava fent.

L'Antoni vivia amb els seus pares, Rosita, la seva germana i el Juanito, un germà més jovenet una mica retrassat, en una caseta al carrer Mora d'Ebre al barri de Vallcarca. El pare de l'Antoni era impressor. Tenia un taller al carrer d'en Rull, on, a la part del davant, separada del taller per un envà, havia muntat una botiga més aviat irrisòria de lloguer de novel·les barates. De l'establiment en tenien cura la mare i molt sovint l'Antoni. El lloc solia ésser freqüentat per jovent del barri que solien anar-hi preferentment als vespres a fer una estona de tertúlia amb el futur dibuixant.

A l'edat de l'Antoni – que també era la meva- les amistats sorgeixen amb molta facilitat, així, que aviat simpatitzés amb alguns dels habituals, fou el més natural. Dos en particular van esdevenir amics i fins i tot companys de sortides. L'un era en Jordi Gotarra, que vivia a l'escala del costat i arrosegava vagues somnis d'ésser algun dia escriptor. L'altre era en Carlos Langa, veí del carrer Códols, a qui -no se per quina raó- tothom li deia Alfredo. Cap dels dos tenia res a veure amb el dibuix i –aparentment- ni tan sols hi estaven interessats. Llavors en Gotarra –que tot just havia acabat de fer la “mili”- treballava de dependent en una botiga de llums. L'Alfredo era mecànic planxista.

L'Antoni, que m'havia esmentat diverses vegades la botiga i els amics del barri, més que suggerir, demanà amb insistència que m'hi arribés. Vaig tenir curiositat i un vespre, havent enllestit la feina, se m'ocorregué d'anar xino-xano cap el carrer d'en Rull. La botiga feia xamfrà amb el carrer Nou de Sant Francesc, gairebé davant del cinema "Castilla". L'establiment era molt modest: un senzill taulell de fusta i una matussera pretatgeria atapeïda de novel·les barates molt usades. Des del carrer vaig veure l'Antoni parlant animadament amb dos xicots. Un era alt i molt prim. Duia els cabells –foscos- pentinats amb un "tupé" a la moda de l'època i lluia un bigoti a lo Jorge Negrete. Vaig saber que era en Jordi Gotarra. L'altre era un xicot d'aspecte una mica "agamberrat", prematurament calb. Aquest era en Carlos Langa, l'anomenat Alfredo.

Aquella primera trobada va servir perquè me n'adonés que ambdós eren molt bones persones. En Gotarra aparentava un aire seriós amb el que amagava una gran timidesa i l'Alfredo, rere un físic i tarannà més aviat grollerots, era un bonàs inofensiu. No em va costar gaire fer-hi amistat, potser precisament perquè no eren de l'ofici i quan passava l'estona amb ells, el dibuix i les cabòries professionals quedaven oblidades per les bromes i les xerrades inseqüents, pròpies de l'edat. En Gotarra i l'Alfredo sempre havien viscut al mateix barri i es coneixien des que eren petits, així es pot dir que l'amistat els hi venia de lluny. L'Alfredo era fill de vidua i per tant es va lliurar de fer la "mili". Un dia m'explicà que el seu pare havia mort desagnat al mig de la Via Laietana, degut a les ferides ocasionades per la metralla durant un dels bombardejos de l'any 38.

Malgrat que al principi les particularitats de la conversa i les bromes dels nous amics em resultaven una mica incomprensibles, (ja se sap que les persones que formen part d'un grup o col·lectivitat –per

petita que sigui- solen emprar formes dialectals difícils d'entendre pels que en són aliens, que, de vegades tenen la impressió de pertànyer a una altra espècie) aviat vaig passar a ésser un més del grup. Probablement, la circumstància d'haver estat tant de temps en contacte amb persones més grans que jo, ara em passava factura. De tota manera, algun cop no podia deixar de pensar que en el canvi hi havia perdut quelcom que seria difícil de compensar.

Hi va haver un temps que solia fer sortides de dissabte per la nit amb el grup de l'Antoni. Algunes –la majoria- era totalment innòcues, d'altres s'acabaven amb alguna broma més aviat innocent. Moltes vegades, les xerrades entorpidides per una gerra de cervesa, s'allargaven fins a altes hores de la nit sense que ens avorríssim mai de parlar dels dos temes recurrents: noies i noies. En ocasions visitàvem algun establiment de gens dubtosa reputació.

També es va treure partit del local del darrera de la botiga de l'Antoni (on la màquina d'imprimir del pare s'esllanguia per manca d'us). Convenientment net i arranjat s'hi van organitzar verbenes, festes de disfresses i més d'un ball de diumenge per la tarda amb amigues i noies del barri.

L'Iranzo va conèixer una andalussa granadeta, però, molt simpàtica, amb la gràcia tan especial de les dones d'aquelles contrades, i s'hi va casar. La senyora Iranzo era d'Almuñecar. També era propietària d'un “cortijo” i de la sala de cinema de la localitat. Després del casament, l'Iranzo canvià l'avorrida laboriositat barcelonina per l'extrovertit tarannà de la gent del sur, traslladant-se a viure a la – llavors- petita ciutat de la seva muller i fou allí que dibuixà la major part de la producció de “El Cachorro”. Ara, no vam perdre el contacte del tot perquè cada cop que venia a Barcelona per motius professionals o a

veure la mare i la germana, no deixava mai de telefonar-me per trobar-nos i, com a mínim, dinar plegats. Conservava un pis a l’Avinguda de Pau Casals (en època franquista Avenida del General Godet), que havia comprat abans de casar-se i mantingué tota la vida.

Moltes vegades havia insistit –mirant d’engrescar-me amb les excel·lències de la manera de viure de la gent d’allà- perquè anés a treballar una temporada amb ell a Almuñécar, però no em va arribar a convèncer perquè sempre estava ficat amb feines curtes –la majoria- que exigien el contacte directe amb l’editorial cada quatre o cinc dies. Per aquesta circumstància vaig perdre l’oportunitat d’estar amb l’amic i conèixer Almuñécar abans que esdevingués la ciutat turística actual.

Un dia vaig rebre una trucada del senyor González d’”Editorial Bruguera”. S’havia fixat en el meu treball –em va dir- i volia que l’anés a veure. Vaig visitar-lo a les oficines que tenia llavors l’editorial a l’Avinguda de la República Argentina (la “Bruguera” era l’empresa més important de Barcelona i segurament del país, pel que respecta a la producció i venda de literatura popular: novel·les i tebeos. Que s’haguessin adonat de la meva existència, d’alguna manera representava la confirmació que professionalment anava pel bon camí, la qual cosa no deixa de tranquilitzar, quan hom practica aquest maleït ofici en el que sempre s’està a la corda fluixa).

De seguida em va proposar que treballés per a ells i de fet els hi vaig fer una portada per una novel·la de Zane Grey que formava part d’una col·lecció dedicada exclusivament a aquest autor. Com que aquella col·lecció estava a punt d’acabar-se, em demanà que hi dibuixés portades per a novel·les de butxaca. La proposta em presentava un dilema perquè –en cas d’acceptar- entrava en competència directa amb la feina que feia per la Toray i, com que no em va semblar étic traïr la

confiança que m'havia atrogat el senyor Ayné quan més la necessitava, vaig refusar i allí es va acabar la relació amb "Editorial Bruguera".

Editorial Caralt també es van posar en contacte amb mí perquè els hi dibuixés unes quantes portades. Aquí no hi havia problemes de competència, perquè, si bé també eren per novel·les d'aventures, es tractava de traduccions d'autors anglesos i americans que es publicaven en una col·lecció que ni per format ni característiques s'assemblava a res de lo publicat llavors per la Toray. Així, a més de la feina habitual, - que ja començava a tenir per la mà- em vaig embrancar en un nombre d'il·lustracions molt diferents, en quant a tècnica i estil, del que portava fet fins aquell moment. No estic segur d'haver-me'n sortit, en qualsevol cas vaig fer el que vaig poder.

En Diego Gómez –el flamant marit de la Rosa Galceran- parlava un castellà molt deficient i, de moment, res de català. No recordo per quins set sous se li va ocòrrer d'estudiar anglès, quan –per pura lògica- sembla que el més sensat hauria estat, per una banda, perfeccionar l'idioma en que es desenvolupava la seva vida de cada dia i per l'altra, començar a aprendre el de la Rosa. La cosa havia començat amb un impuls sobtat, quan algú li va esmentar un antic professor de l'escola Berlitz que donava classes particulars aparentment molt profitoses. Anar-lo a conèixer i començar les classes va ésser dit i fet. Ben aviat m'ho va fer saber amb expressions d'exagerat entusiasme, tot explicant meravelles del professor i el sistema didàctic que emprava. Les classes eren reduïdes, d'un màxim de quatre alumnes. A l'hora que hi anava el Diego –entre vuit i nou del vespre- només eren tres, de manera que encara hi havia lloc per a un altre. Com que sabia per la Rosa que havíem fet les classes d'anglès d'un parell d'anys enrere, m'engrescà perquè l'acompanyés en els estudis. Vaig pensar que a fi de

comptes no era una mala idea, perquè així podria ampliar el poc que sabia d'aquell idioma.

El professor era el senyor Paul Lay Fanther, un home alt i prim de cabells i bigoti blancs, que duia ulleres i depassava la seixantena. Era una persona més aviat assossegada, amb un particular sentit de l'humor, que de seguida em va caure molt bé. Donava les classes en una habitació gran que tenia llogada en un pis del carrer de Balmes xamfrà Diputació (o pot ser era Consell de Cent). Els quatre alumnes de la classe érem en Diego, un altre xicot que se m'ha mig esborrat de la memòria, una noia de la meva edat i jo. L'ambient em va agradar perquè donava una impressió de serietat i d'anar per feina, ara, l'entusiasme demostrat al principi pel Diego, aviat es va desinflar com un globus punxat i no aguantà més de dos mesos. (Després d'aquella experiència fallada, no he sabut que mai més li hagués donat per estudiar anglès ni cap altre idioma). Vam restar tres alumnes que –passats uns quants mesos- es va reduir a dos: la noia i jo.

El senyor Ley, que a més de professor d'idiomes era filòleg, ensenyava amb el sistema Berlitz, el que vol dir que ja d'entrada, mentre estàvem a la classe només ens expressàvem en anglès, la qual cosa accelerava l'aprenentatge i sobretot la pràctica de l'idioma parlat. El professor era fill d'anglès i alemanya o al revés, no ho recordo bé. De jove havia vingut a Barcelona per exercir de mestre a l'escola Berlitz i com sol passar amb la gent jove i de vegades als que no ho són tant, s'enamorà d'una noia del país i s'hi va casar. Més endavant va deixar l'escola i s'establí pel seu compte com a traductor i professor particular.

Vaig freqüentar les classes del senyor Ley al llarg de tres anys... Dos van ésser dedicats a l'estudi de l'anglès i l'altre al francès. Sempre he pensat que les hores passades a la classe d'aquell bon senyor van ésser de les més ben aprofitades de la meva vida.

Segurament fou a mitjans del 1954 (o 1955, tan se val), que l'Antoni García m'explicà –molt cofoi- que estava fent d'actor en una pel·lícula amateur. El productor, director, guionista i actor principal era un veí i amic seu de Vallcarca. Així, vaig saber que havien iniciat la filmació d'una història d'aventures bel·liques, més o menys ambientada en un país imaginari de l'Extrem Orient que tan podia ésser Indochina com Malaisia. El tema podia recordar molt vagament “La Jungla en Armas”, sense jungla ni armes, perquè la pel·lícula es filmava a la pedrera de Vallcarca, que estava situada en una part del que enguany és el Parc de la Creueta del Coll, i les armes utilitzades eren escopetes d'aire comprimit.

Com pel que semblava, el factòtum de la pel·lícula necessitava molta gent, l'Antoni va engrescar en Jordi Gotarra i l'Alfredo, que s'hi van apuntar prenent-s'ho com una distracció de diumenge pel matí, la qual cosa tenia sentit perquè era l'únic dia que hi havia filmació, donat que la resta de la setmana, tots els que participaven a l'aventura –inclòs el productor-director-guionista i primer actor- treballaven i no podien dedicar-s'hi. L'Antoni es va entestar perquè pugés a Vallcarca a veure com filmaven, suggerint –per convence'm- que podria aportar alguna idea a la pel·lícula. (Potser pensava que les portades de guerra i les historietes pels extrems d'”Hazañas Bélicas” –tampoc eren tantes- que duia fetes, em donàven una petita autoritat en la matèria). Com que tenia curiositat per saber de que anava tot aquell afer, el següent diumenge pel matí vaig acompanyar l'Alfredo i en Jordi Gotarra al barri de l'Antoni i el seu amic.

El geni de la cinematografia era l'Antoni Borrell, que llavors vivia (amb els pares, la germana, el cunyat i el fill d'ambdós, conegut

per “Patxitxo”) en una torre del carrer Sant Eudald, no gaire lluny de la de l’actor Enric Borràs. Per accedir a la torre calia pujar per una escala, donat que havia estat construïda a un nivell bastant més elevat que el del carrer. Un cop dalt, hom es trobava en un jardí –no massa gran, enrajolat amb cairons de granit, en el que petits arbres, arbustos i mates de flors, tot molt ben podat, retallat i polit, estaven recluïts en parterres ben delimitats, per no trencar l’ordre, una mica puntillós del conjunt- En Borrell esperava l’arribada de la “troupe” d’actors assegut comodament en un silló de vímet, amb un got de cervesa sobre una taula petita.

El cineasta afeccionat era més gran que tots nosaltres. Em va semblar que deuria estar al voltant dels vint-i-sis o vint-i-set. Era d’alçada mitjana, prim, de cabells i celles negres i espeses, fins i tot tenia pels a la punta del nas. (Veure’l i pensar en Guifred el “Pilós” va ésser instantani). La primera impressió –després d’una estona de conversa- fou que havia conegut un tipus tirant a cregut, d’idees més aviat inamovibles, la qual cosa descartava la possibilitat que acceptés suggerències respecte a la pel·lícula o qualsevol altra cosa.

La màquina amb la que filmava era una venerable “Pathé Baby” de nou mil·límetres que semblava una capseta de color negre. En principi no era gaire engrescador, és clar que quan vaig assabentar-me que treballava sense guió, ni tan sols alguna petita nota orientativa i els que representava que eren soldats anàven vestits com els hi semblava – un duia una camisa blanca, l’altre uns pantalons foscos, etc...- me’n vaig adonar que tot allò no era més que una manera com una altra de passar l’estona. El problema era, però, que en Borrell estava convençut que estava fent una “pel·lícula” i fins i tot havia pensat de presentar-la en algun concurs de cinema amateur.

Vaig cometre la imprudència d'insinuar que potser el tema no era el més adient per a la finalitat que havia previst l'autor del projecte, i el meu temor inicial va quedar confirmat. L'irada reacció que es produí em va indicar que estava trepitjant un terreny perillós, de manera que ho vaig deixar córrer, pensant que si aquell noi volia malgastar els seus diners, no tenia que ficar-m'hi.

Amb l'"atrezzo" carregat en bosses, vam pujar tots a la pedrera per començar la filmació del dia. El "director" va donar unes breus instruccions a l'Antoni Garcia i en Jordi Gotarra per a l'escena que s'havia de filmar, que consistia simplement en caminar per la muntanya amb l'escopeta d'aire comprimit a la mà i s'afegí amb ells mentre l'Alfredo feia de "cameraman". D'aquesta escena, en Borrell en deia "fer una passada". En diumenges successius vaig desobrir que allò de "fer passades", era el recurs que emprava per sortir del pas quan no tenia cap idea del que volia filmar.

Un cop llestos de la "passada", es filmà una altra escena –més moguda- durant la qual els tres "actors", amagats rere d'unes roques, disparaven a un enemic invisible. L'efecte del fum dels trets s'aconseguia introduïnt una petita quantitat de pólvores de talc dins del canó de les escopetes, així, al disparar sortia de cop, expel·lit per la bafarada d'aire comprimit. Tot plegat recordava una mica els ingenus trucs de les pel·lícules mudes.

Així més o menys va transcórrer el primer matí de diumenge que vaig ésser espectador pràcticament passiu del rodatge d'una "pel·lícula". Més endavant, la plantilla fixa d'actors es va ampliar amb la presència d'una colla de nois del barri, que, convenientment disfressats amb parracs i mocadors de colors lligats al cap, representava que eren els enemics nadius (llavors, a les pel·lícules de selva o

aventures colonials, els “dolents” sempre pertanyien a la població autòctona).

Aquests eren els que s’ho passaven més bé, saltant i cridant, molt ficats en llur paper de sanguinaris indígenes de guarda-roba.

Amb alts i baixos, el rodatge de la pel·lícula s’allargà tot l’estiu. Vaig fer una rutina d’anar a les filmacions i fins i tot vaig aconseguir que unifiquessin els “uniformes”, suggerint que es comprés roba militar usada als “Encants” o a alguna de les botigues el Barri Vell on en venien per quatre quartos. Aquest cop la idea va caure bé i fou acceptada sense reticències. Deixant apart els deu o quinze dies de vacances passats a Lloret de Mar amb l’oncle Ventura i la tia Lola, no em vaig perdre cap detall del procés.

En Borrell es va unir al nostre petit grup, acompanyant-nos en les sortides nocturnes dels dissabtes. Era un personatge més aviat curiós: mecànic dentista de professió, anys enrera havia guanyat un concurs radiofònic patrocinat per l’empresa “Jumar”, amb una imitació de Bing Crosby, per a la qual cosa va escoltar una vegada i una altra un disc del “crooner” nord-americà fins a aconseguir aprendre’s la cançó fonèticament, sense tenir cap idea (no sabia una paraula d’anglès) del significat de la lletra. També estava convençut d’ésser el “doble” de l’actor Tyrone Power, que llavors gaudia de molt d’èxit –sobretot entre el públic femení-, el que venia a demostrar –amb una simple comparació- que al món hi ha bastants més il·lustrats del que podria semblar a primera vista.

Finalment el rodatge, s’acabà abans que comencessin els freds. Un cop muntada, no estic segur que la pel·lícula arribés als vint minuts -massa poc per tant de temps de filmació-. Com a distracció d’estiu havia estat molt bé, ara, presentar-la a un concurs de cinema “amateur”,

-tal com havia estat la intenció primera d'en Borrell- potser hagués sigut una mica agossarat. En qualsevol cas no tinc constància que ho fes i com a conseqüència la seva obra va restar inèdita, excepte pels familiars i uns quants amics.

Cap a la tardor del 1954 vaig comprar –molt bé de preu- una casa a Lloret de Mar, que, més que vella era una pura ruïna. De fet l'únic que tenia algun valor era el solar perquè de la resta no es podia aprofitar res.

Com es tractava de contruir una casa nova, necessitava –abans de començar- trobar un arquitecte a qui encarregar els plànols. Vaig assabentar-me que l'arquitecte municipal de la vil·la tenia despatx a Barcelona i se'm va ocòrrer que no perdria res en visitar-lo. La casa que duia al cap no tenia res de particular per la senzilla raó que les mides del solar no donàven per fer virgueries i el meu pressupost tampoc. Així que tan era que els plànols els fes aquell senyor com qualsevol altre arquitecte. A més, com que era qui donava el vist-i-plau als projectes d'edificació del poble, vaig pensar que a un de pròpi no se li acudiria de posar-hi cap impediment. Vaig presentar-me al seu despatx i de seguida ens vam posar d'acord.

Solucionada la primera part, em mancava un constructor. L'oncle Joan Ros em va recomanar un mestre d'obres en el que tenia dipositada tota la confiança. Es tractava d'en Salvador Descals, un paleta dels d'abans, és a dir: un perfecte coneixedor de l'ofici, capacitat per solucionar qualsevol problema que sorgís durant la construcció. Els plànols foren fets i el permís d'obra concedit. Immediatament vam començar amb l'enrenou de les obres. Durant els mesos que es van allargar vaig anar a Lloret gairebé cada setmana per donar una ullada al

progrés dels treballs. La bona mà del mestre d'obres, però, em va estalviar molts maldecaps.

Cap a finals del 1955 la feina de paleta ja havia quedat enllestida i la fusteria gairebé. Només restava per acabar els treballs de lampisteria i pintar. Dintre meu estava content perquè tot allò havia sorgit exclusivament del meu treball personal.

Mentrestant la meva activitat professional s'anava desenvolupant sense batzegades, com una corrent d'aigua que segueix, mansament, però, ineluctable un curs predeterminat. Per a la gent de l'ofici, aquells foren anys de vaques grasses que de cap manera podien fer sospitar la decadència que es produïria vint anys després. Com ha passat sempre, infants, joves i grans necessitaven distreure's i com que a les cases encara no havia arribat el gran enemic: la caixa amb pantalla lluminosa que la gent miraria embadocada hores i hores, tothom llegia tebeos, novel·les o el que fos.

Sense la competència d'altres mitjans, les editorials s'atipaven d'editar i els dibuixants de dibuixar. Dintre d'aquesta dinàmica, a la Toray em donàven tota la feina que podia fer i si no produïa més era perquè la meua capacitat quedava limitada per un horari autoimposat i les obligades hores de descans setmanal. Feia temps que havia deixat de pintar portades dibuixades a llapis per en Boixcar. Tota la feina d'aquella época que sortia de les meves mans –per bé o per mal- era un producte totalment personal. Llavors ja portava set anys dins de l'ofici i poc a poc anava agafant confiança en les meves possibilitats, sense perdre de vista, però, que encara estava molt lluny –i potser no hi arribaria mai- d'ésser un professional com els que admirava feia anys. Fins i tot hi havia moments –quan una il·lustració no sortia com esperava- que perdia de cop l'autoestima guanyada amb tantes dificultats i em sentia de cop el més inhabil de tots.

Em feia un tip de fer il·lustracions per portades de novel·les de butxaca. Fins i tot em penso que durant un temps, tota la producció d'il·lustracions en color que es feia a la casa, s'elaborava a la meua taula de dibuix. Més endavant, a mesura que l'editorial llançava noves col·leccions, altres dibuixants com Chacopino i Vicente Roso també van participar en la feina.

Seguia col·laborant amb una historieta bimensual als extrems d'"Hazañas Bélicas" (era l'únic treball que feia llavors en blanc i negre). Ara, no trigaria a haver-hi novetats que afectarien aquella rutina de feina en lo que seria un salt qualitatiu.

Tot va començar amb una trucada del senyor Ayné, per la que em vaig assabentar que aquell mateix vespre tenia un sopar amb un senyor francès i volia que l'acompanyés. Vam anar a un dels típics restaurants de la Barceloneta de fa molts anys –els que estaven a tocar de la platja i passaren avall quan es construï el Passeig Marítim- El francès –de fet era vasc-francès- era Monsieur Robert Fèvre, un senyor alt, ben vestit, que potser no arribava als quaranta anys i tenia l'aspecte –també molt francès- de saber viure bé sense necessitat de fer més esforços del que era absolutament precís. Vaig saber que tenia una agència a Paris (em penso que es deia "Imperia") a la Rue Vivienne. El senyor Fèvre s'havia desplaçat a Barcelona per oferir els serveis de la seva agència a les diverses editorials de la ciutat, entre elles la del senyor Ayné. El sopar va resultar perfectament distés, perquè Monsieur Fèvre, que parlava castellà fluid, sense accent, sabia molt bé com ésser agradable de forma discreta i civilitzada. Per acabar-ho d'arrodonir, es van lligar possibles acords de col·laboració, de manera que fou una vetllada molt completa.

He volgut esmentar aquell sopar perquè fou la primera vegada que vaig tenir contacte amb algú de fora del país, que d'una manera o altra estava relacionat amb la meva feina. En els anys a venir, aquests contactes esdevindrien més freqüents, no només amb els nostres veïns francesos, sinó amb altres persones d'arreu d'Europa i àdhuc dels Estat Units.

Desembre del 1955. Com totes les setmanes, vaig anar a les oficines de la Toray al carrer de Teodoro Llorente per lliurar els darrers originals que m'havien encarregat. El senyor Ayné em va donar una notícia i em va fer una proposta. Vaig saber que havia comprat un solar al carrer Arnaldo de Oms, on es construiria un edifici que allotjaria la impremta i la resta de seccions de l'editorial, adequat a les necessitats de l'empresa en expansió. Mentre es fessin les obres, la redacció ocuparia un pis al nº 98 del Passeig de Sant Joan. Em vaig assabentar que volia destinar una part del pis a estudi de dibuixants, tal com havia fet l'Editorial Bruguera. La idea era trobar un grup de principiants amb possibilitats i tenir-los treballant a l'estudi mentre aprenien l'ofici i s'anaven fent uns bons professionals. Així, l'editorial no perdia diners perquè s'esperava aprofitar des de bon principi la producció que sortís i amb el temps guanyava un planter de dibuixants. També comptava que la maquetació de les noves publicacions de la casa es fes íntegrament a l'estudi. Això en quant a novetat. La proposta era que em fes càrrec de la direcció de l'estudi i també que m'ocupés de la maquetació dels nous projectes de l'editorial per l'any següent. De fet em proposava que fos una mena de director artístic de la Toray. Naturalment hauria d'anar a treballar al futur estudi (vaig aconseguir que només fos pels matins), a canvi d'un sou, és clar.

Abans de donar una resposta al senyor Ayné em vaig prendre un cert temps. Per una banda, la feina em feia il·lusió perquè, probablement em donaria la ocasió de portar a la pràctica una sèrie d'idees que em voltaven pel cap, relacionades amb la modernització de les maquetacions i, a més, perquè era una prova de confiança que m'atorgava el senyor Ayné. Per contra, hi havia la responsabilitat derivada de tenir d'ensinistrar una colla de dibuixants novells i no estava gaire segur d'ésser la persona més adient per fer-me càrrec de l'obligació. També se'm va acudir que en l'hipotètic cas d'encertar-la en la presentació de les futures publicacions, tot aniria bé, però en el cas contrari seria el qui reberia totes les bufetades. Finalment, l'agosarada inconsciència pròpia de la joventut i perquè no dir-ho?: una certa presumpció, van inclinar-me a descartar els inconvenients i el repte fou acceptat.

Quin li vaig dir al senyor Ayné em va donar la sensació que li havia tret un pes de sobre. En aquell moment vaig adonar-me que si m'havia ofert la feina a mi era perquè no tenia ningú més a prop a qui ecolomar-li el paquet.

Gener del 1956. Amb el senyor Ayné vaig anar a veure el pis del Passeig de Sant Joan. De fet no era un si no dos pisos, perquè ocupaven tota la planta i consistien en una única nau que envoltava el forat de l'escala i l'ascensor, sense envans o divisions de cap mena. Allí mateix vam determinar que l'estudi ocuparia la part del darrera de la nau, molt ben il·luminada per unes grans finestres acarades a nord que és d'on vé la millor llum per a dibuixar. L'editorial s'encarregaria de comprar les taules de dibuix i els corresponents tamborets.

Quedà acordat que començariem a treballar tant punt disposèssim de l'equipament, la qual cosa ens duia al mes de febrer. A

part de mi, de moment el senyor Ayné només comptava amb tres persones més: en Victor Ramos, en Jordi Nabau i en Cachadiña. En Ramos era el germà petit del dibuixant Lluís Ramos, que ja portava temps treballant per a la Toray. En Ramos era un tipus molt especial. Baixet, de cara llarga i prima, mandíbula pronunciada, ulleres gruixudes i nas vermell ple de grans (quan el vaig veure per primer cop em va recordar immediatament l'actor italià "Totó"). Eternament queixós d'algun vague malestar, existent només a la seva imaginació. Interpretava molt bé el paper de persona desvalguda (ajudat pel seu físic), que en realitat no era, perquè sempre ha sabut perfectament el que havia de fer per navegar sense mullar-se.

En Jordi Nabau, -fill del retolista del mateix cognom- era un xicot alt, ros, -la fesomia una barreja de Tab Hunter i Jack Palance- de dinou anys i ja tot un professional, procedent de l'estudi de la Bruguera, on no li havien donat les oportunitats que es mereixia. El seu pare, que era una bellíssima persona, feia molts anys que treballava per la Toray com a retolista de tebeos i autor de pàgines de passatemp. Fou ell qui aconsellà el seu fill que deixés de banda la Bruguera i vingués a dibuixar al nou estudi de la Toray.

En Cachadiña era un noi de quinze anys, espigat, reclutat pel propi senyor Ayné. Tenia molt bona voluntat, però malauradament, la seva disposició pel dibuix era inexistent, per la qual cosa va romandre molt poc temps a l'estudi.

El primer matí que vam passar a l'estudi va resultar un autèntic desastre. Era un dia del mes de febrer –no recordo quin- que feia un fred que pelava. Aquell mes del 1956, Barcelona i pràcticament tot Catalunya patí uns dies de fred intens com feia molts anys que no es recordava, fins a l'extrem de rebentar-se canonades de la xarxa de subministrament d'aigua. Al pis del Passeig de Sant Joan encara no hi

treballava ningú. Si s'exceptuaven les nostres taules i tamborets, estava tan buit com quan l'havia vist per primer cop, el mes anterior. Allí dins hi feia tan o potser fins i tot més fred que al carrer, degut sobretot a l'humitat despresa per l'enguixat de parets i sostre, encara no totalment sec.

Per escalfar la gran nau ens havien proporcionat una estufeta de petroli. Pensar que aquell artefacte podia calentar més de cent cinquanta metres quadrats, només se li hagués pogut acudir a un super-optimista o a una persona de crueltat inusitada. Així, entrar al pis a les nou del matí i descoratjar-nos de cop va ésser instantàni. Amb la més bona voluntat del món ens vam posar a treballar sense treure'ns ni l'abric ni la bufanda, però no hi va haver manera de fer res. El paper estava glaçat i les mans –sense guants- se'ns gelaven al damunt. Aguantar amb els dits el llapis o el pinzell era gairebé impossible. Cada dos per tres havíem d'apropar les mans a l'estufa, provant de fer retornar la circulació als nostres dits entumits. A fora, el cel era de color gris blanquinós com si estés a punt de nevar.

Arribà un moment que en Ramos del nas vermell, en Nabau, en Cachadiña i l'autor d'aquests papers, cada cop més enfredoliscats, ja no ens movíem del costat de l'estufa. Es possible que en el cas d'haver sabut la temperatura que hi havia allí dins, segurament encara haguéssim tingut més fred. Continuar en aquella mena de frigorífic no conduïa a cap altra cosa que no fos tenir tots els números per agafar una pulmonia. Va ésser llavors que vaig prendre la primera decissió com a director de l'estudi de la Toray: vaig dir als nois que cadascú se'n anés a casa seva i jo vaig fer el mateix.(quan després vaig justificar-me amb el senyor Ayné ho va entendre perfectament i va aprovar el que havia fet).

Aquells dies estava ficat en una feina que Monsieur Févre havia enviat expressament per a mi. Era un encàrrec que em feia il·lusió

pel fet de ser el primer que rebia d'una editorial de fora del país. La comanda venia de la revista francesa “Nous Deux” i consistia en una historieta de vuit pàgines pensada principalment per a un públic femení més adult que els lector habituals de les historietes que havia fet fins llavors. La història, ambientada en un circ, tenia dues protagonistes: una rossa exageradament ingènua i bonassa i una morena exageradament perversa. Les vinyetes havien de ser pintades a l'aiguada i a més calia fer una portada en colors, de tamany molt més gran que les que feia habitualment per l'editorial.

La revista “Nous Deux” estava clarament inspirada (per no dir copiada) en la italiana “Gran Hotel”, que llavors gaudia d'un èxit considerable. Aquesta revista estava il·lustrada per dibuixants italians molt experts, la majoria procedents de “La Domenica del Corriere”, entre els que recordo especialment Walter Molino. Les heroïnes i herois que dibuixaven recordaven (estava previst que fos així) els actors i actrius de les pel·lícules d'aquella nacionalitat que es feien a l'època. Les noies –representació gràfica de les “maggioratte” del cinema- eren dibuixades amb un sensualisme voluptuós que en l'edició espanyola s'hagué de “suavitzar” per no xocar amb la rigorosa censura del país. L'èxit de vendes de la revista italiana va ésser tan notable que –dintre de tot- no ha d'estranyar que altres editorials també provessin de menjar-se un bocí del pastís.

La feina –massa complicada- exigia un marge de temps del que malauradament no disposava. La data de lliurament s'havia acostat perillosament, així que per poder acabar les pàgines a temps, no em va quedar altra solució que quedar-me a casa tot el dia, treballant continuament. Les angoixes, la frenètica carrera contra el rellotge dibuixant més de vint-i-quatre hores seguides... ara no són més que una anècdota molt llunyana, llavors va ésser un infern. El darrer dia abans

del lliurament, fins i tot en Borrell, que era afeccionat al dibuix i la pintura, va venir unes hores a casa a donar-me un cop de mà.

Finalment i contra tot pronòstic, les pàgines van estar llestes i vaig poder fer l'entrega a temps. Ara bé, l'esforç mantingut al llarg de tantes hores, la nit en blanc, l'angoixa i el fred, em van passar factura. Vaig agafar una grip impressionant i vaig haver d'allitar-me uns quants dies amb febre alta.

Mancava acabar de rematar la feina. La portada encara no estava feta i calia enllestir-la sense perdre temps, de manera que vaig posar-me una carpeta gran sobre els genolls disposat a treballar al llit, ben abrigar i voltat de coixins; al damunt de la tauleta de nit hi tenia el pot amb aigua i els "gouache". Així, ara dibuixo una mica, ara reposo una estoneta, a poc a poc la portada anà prenent forma. La vaig completar mentre encara feia llit, sense poder treure'm de sobre la sensació d'haver comés una absoluta ximpleria.

El que més greu em va saber, però, fou que justament els dies que vaig haver d'estar al llit, al Liceu d'estrenà –interpretada per una companyia nord-americana formada exclusivament per cantants negres– l'òpera "Porgy and Bess", de la que es van fer dues úniques representacions. Havia estat esperant amb candeletes l'oportunitat d'anar-la a veure, per tant, és fàcil d'imaginar la frustració i l'emprenyament que vaig tenir. Des d'aleshores aquesta òpera no s'ha tornat a representar a la nostra ciutat.

Un cop refet vaig reempredre la tasca de director de l'estudi. Quan vaig sortir de l'ascensor –la redacció i estudi estaven a la sexta planta de l'edifici– vaig sentir sorolls indicant que dins del pis s'estava desenvolupant una frenètica activitat. De seguida em vaig adonar que s'havien començat a muntar els envans de fusta i vidres que servirien

per separar els diferents espais: redacció, estudi i el despatx del senyor Ayné. Un parell de fusters i un aprenent treballaven a bon ritme, la qual cosa volia dir que els quatre ocupants de l'estudi no trigariem a tenir companyia.

En Ramos, en Nabau i en Cachadiña ja estaven esperant-me quan vaig arribar. Em van donar la impressió de trobar-se una mica perduts, -com si no sabessin ben bé el que estaven fent en aquell lloc- i al veure'ns després dels dies que havia estat absent, van exterioritzar una alegria que em va emocionar. Vaig fer el possible per dissimular, interpretant el paper de persona seriosa que està per sobre de sentimentalismes, mentre supervisava els treballs que havia fet cadascún.

Els redactors que van venir a treballar al Passeig de Sant Joan eren –per a mi- uns perfectes desconeguts. El senyor Falgueras havia deixat l'editorial feia poc, no recordo per quin motiu i es va haver de contractar personal nou. L'augment de les col·leccions –i per tant de la producció- significava més feina, així que també s'hagué d'ampliar la plantilla. Ara els inquilins de la redacció eren dos andalussos: el senyor Peinado, que era de Córdoba i el senyor Feria, de Granada, a més de l'Ana Mª Hispano, germana de l'il·lustrador especialitzat en contes i literatura infantil Andrés Hispano, que amb la resta de la família s'havia traslladat a Barcelona des d'Albacete, on havien nascut i viscut fins aleshores, influïts tots ells per les promeses que els hi féu el senyor Ayné.

Cal explicar –abans de seguir endavant- el particular interès del senyor Ayné, per la creació d'un estudi de dibuixants novells. El motiu principal fou –penso- la casualitat d'haver conegut un francès: Monsieur Kirlsbick, propietari de l'editorial “Artima”, de Tourquoing, amb qui més tard s'associà. Aquesta empresa publicava un munt de

tebeos i revistes per a infants i adolescents. Com pel que semblava, a França i Bèlgica no trobaven prou dibuixants per omplir tant de paper, Monsieur Kirlsbick va començar a cercar-ne en d'altres països, entre ells Espanya. El preus que es pagàven a França eren força més alts que al nostre país, de manera que el senyor Ayné va pensar que fent de mitjancer entre l'editorial francesa i els dibuixants espanyols - lògicament a canvi d'una comissió- podia guanyar uns quants calerons. Si a més trobava dibuixants novells prou aprofitables, que pel fet de ser-ho, ja es pot suposar que se'ls pagaria menys, el negoci encara sortiria més rodó. Aquest i no altre fou el motiu principal que hi hagué darrera l'aparició de l'estudi de la Toray, com imagino que també ho havia estat en el cas de la Bruguera.

Els quatre ocupants inicials de les taules de dibuix, ben aviat vam augmentar a set. Cada dos per tres venien joves –nois i noies- amb mostres per ensenyar, tal com havia fet jo mateix uns quants anys enrera. A tots els atenia tan bé com sabia, intentant el més difícil: no errar en la valoració dels dibuixos que em presentaven, és a dir, fent el possible per jutjar-los sense prejudicis, deixant de banda els meus gustos personals. Als que considerava que tenien possibilitats els oferia una setmana de prova a l'estudi. D'aquesta manera van començar la Maria Rosa Solà, -“la nena”- una rosseta d'ulls blaus com el cel, permanentment sorpresos, i l'Anita Rodríguez, -“Anita diminuta”- estudiant de Belles Arts, molt dotada pel dibuix.

Un matí em vaig trobar amb la presència d'un noi nou a l'estudi. Era pèl-roig i naturalment piguerrat. Em va semblar que deuria tenir al voltant de disset anys. Transportava ulleres, aguantades amb dificultat per un nas poc apropiat per a aquella finalitat, tirava a baix i exhibia un aire una mica impertinent. -“Soy José Antonio Huéscar”- em va dir a manera de presentació. Doncs molt bé. -vaig pensar- Heus aquí

algú que sap qui és. En un món de desorientats, aquest no tindrà gaires problemes.

El senyor Ayné ja m'havia advertit de l'arribada d'aquell noi, que havia estat recomanat pels Hispano i com ells, era d'Albacete. Quan vaig examinar els dibuixos que duia, em van semblar d'una fredor mecànica. Potser tenia poc d'artista, però, aviat vaig poder apreciar que el noi era intel·ligent i molt dotat pel que feia als aspectes gràfics de l'ofici. També em vaig adonar que només entenia l'autoritat pura i dura, la qual cosa –durant un temps- comportà alguns inconvenients. Un punt d'agressivitat que semblava formar part del seu caràcter, complicà també la bona relació amb la resta de l'estudi.

Passats un parell de mesos, l'estudi quedà completat amb els qui seriem els seus ocupants habituals, perquè de passavolants n'hi van haver un munt. En Cachadiña ens deixà el mes de maig. Ja he explicat que no servia pel dibuix. Finalment ell també se'n va adonar i decidí dedicar els esforços a una altra activitat.

L'Antoni Borrell (ja ha quedat establert que el seu ofici era el de mecànic dentista), va perdre la feina de manera sobtada i, com que tenia nocions de dibuix i pintura i a més li agradava la historieta, em demanà per entrar a l'estudi, així que vaig parlar a favor d'ell amb el senyor Ayné i va estar d'acord que formés part del grup.

Em complau i al mateix temps m'entristeix –perquè malauradament ja fa molt de temps que no està entre nosaltres- escriure a propòsit del següent futur dibuixant que entrà a treballar l'estudi: en Jordi Franch, que fou una de les persones més bones i honestes que hagi conegut mai.

En Jordi es presentà un dia qualsevol amb la carpeta de mostres sota el braç. Quan me les va ensenyar em vaig adonar de seguida que

-tot i estar una mica verd- tenia un gran potencial. Immediatament li vaig proposar que es quedés a l'estudi, on podia treballar i aprendre simultàniament, la qual cosa li sembla molt bé, però, llavors em va dir que vivia a Sant Vicenç del Raspeig, a la província d'Alacant i traslladar-se a Barcelona li comportava una sèrie de dificultats. Vaig insistir en la conveniència de que treballés amb nosaltres, remarcant que seria molt poc probable que se li presentés una altra oportunitat com la que li estava oferint i que era una llàstima que la deixés perdre. La resposta fou que s'ho pensaria bé i em vindria a veure de nou per fer-me saber la decisió que prengués. Tal com havia dit, tornà un parell de dies després per explicar-me que la seva família estava d'acord que treballés al nostre estudi. Reconec que em va donar una alegria. Estava segur –li vaig dir- que no es penediria d'haver pres aquella determinació, totalment ignorant del considerable sacrifici que representava, degut a unes especials circumstàncies que vaig saber molt més endavant.

De seguida el vaig fer entrar a l'estudi, li vaig presentar als qui serien els seus companys de feina i li vaig indicar la taula que ocuparia mentre formés part de l'equip. Llavors en Franch deuria tenir dinou anys, era de bona alçada i –com la majoria de dibuixants- duia ulleres. Era d'una seriositat que fins i tot hagués pogut resultar massa solemne si no hagués estat acompanyada d'un peculiar sentit de l'humor. Era molt més madur que tots nosaltres.

La darrera incorporació d'aquell any fou una noia de quinze anys: Carmen Levi Viale, jueva d'extracció italiana. Alta i exuberant, d'una certa procacitat natural, lleugerament queca, amb un punt de desequilibri d'origen nerviós, accentuat –potser- per la seva dificultat en la parla, o potser era al revés... També havia vingut amb dibuixos de mostra que apuntava possibilitats, així que fou acceptada.

Malgrat el nou personal contractat per a la secció de redacció, el senyor Ayné estava convençut que encara hi mancava algú més per arrodonir la plantilla. Assabentat de la qüestió pel mateix editor, se m'acudí que a l'amic Jordi Gotarra podria interessar-li la feina, donada la seva afecció per la literatura. Així, vaig exposar-li el tema, suggerint de passada que treballant en una editorial, segurament se li presentarien més oportunitats de veure publicats els seus escrits. L'expectativa li va semblar prou engrescadora, de manera que no dubtà gaire en deixar la feina d'oficinista a la S.E.A.T., on treballava llavors i, després d'ésser acceptat pel senyor Ayné, passar a formar part del grup de genis de la redacció. El més curiós de tot fou que des que va començar a treballar a la Toray, va perdre totalment l'interés en la literatura i ja no va escriure mai més.

Seguint la marxa dels temps, l'editorial va esdevenir cosmopolita amb la incorporació de Mechtil Kaüfer, una noia alemanya de vint-i-un anys nascuda a Essen, que havia vingut temporalment al país per aprendre espanyol. La Mechtil havia estat recomanada per Monsieur Févre, de París, amb qui va treballar una any mentre aprenia francès. Abans havia fet el mateix a Anglaterra durant un parell d'anys que li van servir per parlar i escriure un anglés més que acceptable. Amb tants coneixements d'idiomes, és fàcil d'imaginar que la seva feina a l'editorial estés –sobretot- relacionada amb les traduccions. Era una noia riallera i agradable amb la que vaig sortir sovint, sense saber que s'havia compromés amb un noi espanyol al que no veia gaire perquè llavors feia la “mili”.

La feina de l'heterogènia colla que ocupava l'estudi, consistia en dibuixar historietes a partir de guions envits des de França per l'editorial “Artima”, que generalment eren aventures molt innocents (al

contrari dels tebeos que es publicaven al nostre país, desproveïts d'erotisme, però farcits de violència) sense cap guspira de sexe ni agressivitat, sobre personatges fixos. Cada dibuixant d'encarregava d'un personatge, sovint amb un col·laborador. El que tenia més aptitud pel dibuix solia fer les pàgines a llapis i el que en tenia menys, passava a tinta. En Huéscar era qui s'ocupava dels retolats i de tant en tant feia algun dibuix i així –a poc a poc- anava aprenent. En Nabau, a més de dibuixar la seva pròpia sèrie, era el meu col·laborador quan s'havien de preparar maquetacions per a nous projectes, per la seva experiència prèvia a l'estudi de la Bruguera.

No recordo quin fou exactament el primer treball de maquetació que es va fer a l'estudi de la Toray. En qualsevol cas, un dels primers i probablement el que ocasionà més enrenou va ésser el que vam fer pels àlbums d'”Hazañas Bélicas” que es va començar a editar el 1956. El senyor Ayné volia aprofitar l'èxit de la sèrie per reeditar els tebeos començant de nou a partir del nº 1 en àlbums de tres i fou per aquest motiu que em va demanar que estudiés una presentació diferent de la col·lecció original, perquè no hi hagués possibilitat de confusió. De seguida em vaig adonar, però, que a part d'això no tenia idea de com havia de ser. Només era imprescindible –em va recalcar- que a totes les portades hi hagués un dibuix d'en Boixcar, la qual cosa entrava dins de la més pura lògica, perquè havia estat el factótum indiscutible de la sèrie des de els seus inicis.

Vaig posar-me a estudiar possibles presentacions, fins que se m'acudí –després d'haver-ne descartat unes quantes- que, donada la temàtica, el més apropiat seria que hi aparegués el dibuix d'un soldat, una mena d'icona que al mateix temps servís de logotip identificatori de la col·lecció, ara, no tenia dubte que s'hauria de dibuixar en un estil totalment oposat al d'en Boixcar, perquè no es confongués amb el de la

portada, per la que usariem una de les habituals vinyetes grans que solia dibuixar al seus tebeos. Vaig exposar aquesta idea a l'amic Nabau, demanant-li que busqués un tipus de lletra que es correspongués amb el nom d' "Hazañas Bélicas" i una altra més senzilla per la resta del retolat de la portada. Mentre ell estava ficat en aquesta tasca, vaig dibuixar el soldat, passant-lo a tinta tan lliurement com vaig saber. Quan en Nabau va tenir les lletres fetes (val a dir que les vaig trobar molt encertades) vam muntar una portada perquè el senyor Ayné es fes una idea concreta de la nostra proposta. La seva reacció fou –d'entrada- negativa. El retolat encara li estava prou bé, però la presentació el va sobtar per –va dir- massa "original". El que li va agradar menys fou el meu dibuix. Trobava el soldat poc acabat i no entenia que l'hagués pintat amb unes "matusseres" pinzellades de color verd.

Donava la impressió que el nostre primer treball com a maquetistes-dissenyadors no podia haver anat més malament. Amb bones paraules vaig provar d'explicar el meu punt de vista al senyor Ayné, però com que semblava que no acabava de veure-ho clar, em va sortir amb la seva tàctica habitual, és a dir, que abans d'aprobar o refusar la maqueta, volia saber l'opinió d'altres persones. En aquest cas la gent de la redacció, per la senzilla raó d'ésser els qui tenia més a prop. (vaig recordar que l'Iranzo havia discutit i s'havia emprenyat amb ell més d'una vegada pel mateix motiu) Així, cridà als senyors Peinado i Feria, que em van fer l'efecte d'estar més despistats que el propi senyor Ayné.

Davant de tanta indecisió vaig perdre una mica la paciència i li vaig dir que si estava disposat a modernitzar les publicacions de l'editorial, aquell era el moment de demostrar-ho. Finalment, però no sense dubtes ni polèmica, la presentació va quedar tal i com l'haviem

dissenyat, amb l'afegit del dibuix d'un grup de soldats i un "jeep", que vaig fer per a la primera pàgina interior.

Quan els primers àlbums van sortir al carrer, van assolir un èxit immediat –degut segurament a la popularitat d'en Boixcar- i la presentació que tanta por li havia fet al senyor Ayné, va ésser fins i tot imitada per alguna editorial de la competència. En quan al soldat motiu de l'enrenou, va esdevenir una icona i es va publicar durant gairebé cinquanta anys. De tant en tant encara el veig imprés en alguna reedició de tebeos d'"Hazañas Bélicas". Mai he cobrat una pesseta, ni pel dibuix –la feina entrava dins del meu sou de director d'estudi- ni per drets de reproducció.

A partir de l'èxit de vendes dels àlbums i l'acceptació de la nova maquetació, la desconfiança inicial del senyor Ayné es volatilitzà de cop. Des d'aleshores, en Nabau i jo vam esdevenir els autors de totes les maquetacions de publicacions noves que sortien de la Toray. Quan un any després, en Nabau marxà per fer el servei militar, va ésser substituït per en Huéscar. Fou així com –des de l'estudi- vam començar a canviar l'aspecte exterior –fins aquell moment potser excessivament tradicional- de tot el que es feia a l'editorial. No tinc prou memòria per fer una llista exhaustiva, però, en recordo unes quantes d'interessants: "EL MUNDO DE LOS ANIMALES", "EL MUNDO SUBMARINO", (un àlbum de cromos dibuixats per en Boixcar), "ARIZONA", que era una col·lecció de novel·les de l'Oest, "HAZAÑAS DEL OESTE", una col·lecció de tebeos d'aquesta temàtica, que el senyor Ayné volgué amb una maquetació pràcticament idèntica a la dels àlbums d'"Hazañas Bélicas", dissenys per col·leccions de novel·les romàntiques com "SALOME", i per tebeos, també dins de la mateixa línia.

Desconec totalment –i a l'època sobre la que estic escibint, no recordo que tampoc arribés a saber-ho- quan i com va començar la

relació comercial que hi hagué durant un espai de temps no massa llarg, entre el senyor Ayné i en Josep Toutain. Es possible que hi tingués quelcom a veure la circumstància que en Toutain tenia un petit estudi on treballava un grupet de dibuixants molt joves, però ja força competents, entre els que n'hi havia alguns que amb el pas dels anys desenvoluparien una extraordinària trajectoria professional, com Josep Mª Miralles, Florenci Clavé, López-Espí, etc... El pis del Passeig de Gràcia on tenia l'estudi era el mateix que abans havia estat ocupat per Joaquín de Haro, que fou qui li va passar al Toutain quan va marxar a Veneçuela. Els nois que hi treballaven, dibuixaven sobretot historietes per editorials franceses, com féiem a l'estudi de la Toray. En Toutain, que tenia traça per tractar amb els editors, era qui s'encarregava de trobar-los-hi prou comandes perquè no s'avorrissin. D'aquesta manera es posaven els fonaments d'on sorgiria la futura agència "Selecciones Ilustradas".

Seguim al 1956, que fou un any que donà per a molt. El senyor Ayné, doncs, s'associà amb en Josep Toutain en qualitat de soci capitalista. El mes de juliol van fer un viatge plegats a Londres amb l'objectiu de visitar les principals editorials d'aquella capital, dedicades a la producció de tebeos, per oferir-les-hi els serveis professionals dels dibuixants de la Toray i de l'agència d'en Toutain. Amb aquesta finalitat, duien mostres de diversos dibuixants, entre les que també n'hi havia una de meva.

(Sense estar-ne segur en un cent per cent, gairebé afirmaria que els primers dibuixants del país que van contactar i després treballar per editorials angleses, van ésser en Jordi Macabich i en Jaume Romeu, que el 1955 havien viscut un parell de mesos a Londres.) Durant aquest temps van dibuixar per a Fleetway Publications de Farringdon St...

Si deixem de banda els usuaris del inefable “Biscuter”, que no estic assabentat de l’any que sortí al mercat, els afortunats d’aquella època viatjaven sobre dues rodes i d’aquesta manera –una mica incòmoda- arribaven a fer distàncies considerables. Aquest era el cas dels dos dibuixants, que van fer el viatge fins a Anglaterra amb motocicleta. A fi de comptes, com que ambdós eren joves, es podien prendre els inconvenients amb esperit esportiu).

En Jordi Macabich viatjà amb el senyor Ayné i en Toutain i fou ell mateix qui els presentà als editors anglesos en un gest de bona voluntat. La iniciativa va tenir èxit, van ésser ben rebuts i obtingueren tres guions per a ésser dibuixats –sospito que a títol de prova- per en Josep Mª Miralles, en Florenci Clavé i jo mateix. La publicació a la que anàven destinats era la nova revista “Valentine”, que durant anys gaudiria d’una gran acceptació entre els joves anglesos, degut a que les històries (de tres pàgines cadascuna), que eren el contingut principal, s’inspiraven en els títols de cançons de moda.

Els tres guions foren dibuixats i enviats per a la consideració i –esperàvem- aprovació d’en Michael Butterworth, director de la revista esmentada, admirador incondicional d’Horatio Nelson. Vam tenir la sort que li agradessin i des d’aleshores les comandes es van produir amb regularitat i abundància. Val a dir que els preus que ens pagaven eren molt superiors als que haguéssim cobrat per una feina equivalent, encarregada per qualsevol editorial del nostre país: nou-centes pessetes per pàgina. Amb el temps, però m’assabentaria que en Toutain ens timava sense cap mena de remordiment. (l’editor anglès en pagava quatre mil. Dit això, no crec que calguin altres comentaris).

Llavors cap de nosaltres se’n adonava i era natural que fos així, perquè en el moment i a mesura que els aconteixements es van produint, s’assimilen –generalment- de forma gradual, sense que es

pugui ni tan sols imaginar la importància que alguns poden arribar a assolir, per manca de perspectiva històrica. El cert, però, era que estàvem a punt de viure els inicis del gran canvi que es produí, primer en la indústria de l'entreteniment i ben aviat en els hàbits de comportament dels joves d'Estats Units i de l'Europa occidental. Es clar que també hi va contribuir l'endèmic aïllament de la nació i la prevenció del régim en vers determinades novetats, que, de vegades no arribaven i quan ho feien era amb molt de retard.

La gran revolució fou l'irrupció del "Rock and Roll" i el fenomen representat per la gernació d'adolescents i semi-adolescents equipats amb guitarres elèctriques i potents sistemes d'amplificació que, com un inesperat "tsunami", van acabar de cop amb "crooners" melosos i altres que mereixien millor fortuna, que -junt amb una forma de música lleugera- van passar a ésser una referència nostàlgica de gent entrada en la maduresa.

Així, va sorgir una nova manera de cantar i fer música, que, -amb les degudes variants- es mantindria un munt d'anys. El regnat dels joves apressats per menjar-se el món va començar amb Elvis Presley, Buddy Holly, els Everly Brothers, els Kalin Twins i tant i tants d'altres. (Aretha Franklyn va treure el seu primer disc el 1956 amb 14 anys). Les indústries lligades amb l'entreteniment i la moda, de seguida van adonar-se del gran negoci que representava el mercat juvenil i el van potenciar fins a límits insospitats. A Anglaterra aviat es produí un fenomen similar amb el gradual arraconament de les orquestres de música ballable i cantants melòdics, substituïts per la generació del Tommy Steele, Gene Vincent, Dusty Springfield, "The Shadows", Cliff Richards, etc. Etc... La lliberació sexual es produí simultàniament.

Els feliços, irrepitibles seixanta, -malgrat la guerra de Vietnam, que es desenvolupava massa lluny per a inquietar els confiats habitants

de l'Europa occidental- El "Swinging London", Mary Quant, els "Beatles", els "Hippies" (fem l'amor i no la guerra) i la "Psicodèlia" estaven a girar el xamfrà. Aquesta, però seria una altra història.

Jo hauria hagut d'adonar-me que alguna cosa estava passant, quan l'oncle Baltasar, -que havia vingut de Marsella amb la tia Consuelo per passar uns dies de vacances a Lloret de Mar amb la família- em va dir que a França, el gran èxit discogràfic del moment, la cançó que havia desbancat les dels cantants del país era "Diana", composta i cantada per un desconegut vailet de setze anys que es deia Paul Anka.

La nostra vida professional canvià totalment, gairebé d'un dia a l'altre. Jo mateix vaig treballar bastant menys per la Toray. Aquell any vaig fer la darrera col·laboració per "Hazañas Bélicas": vuit pàgines per a l'almanac que es publicà al desembre i, de fet ja no dibuixaria cap més historieta per a l'editorial excepte una d'"oeste" que vaig fer pel meu plaer, (es publicà dins la col·lecció "Hazañas del Oeste" limitant la producció exclusivament a portades de novel·les.) Per a tots els de la professió començà una bonança econòmica que es perllongria fins a les primeres crísis dels anys setanta.

La internacionalització dels dibuixants espanyols va esdevenir ràpidament un fet consumat. A part del treball d'una munió de professionals del dibuix exigida per la gran quantitat de publicacions infantils i juvenils que s'editaven llavors arreu d'Europa, sembla que l'estil desinvolat i refrescant aportat pels dibuixants del nostre país, va caure molt bé als editors europeus. Així, es va donar la paradoxa que els nostres professionals fossin més coneguts a l'estranger que al propi país i que molts dels que des del principi de llur activitat van treballar per editors de fora, siguin absolutament desconeguts pels afeccionats espanyols.

Un factor que contribuí significativament a la continuïtat en l'exercici i desenvolupament de la meua professió, fou l'afortunada circumstància d'haver-me lliurat del servei militar. (arribat el moment d'entrar en quintes havia allegat motius familiars per a no incorporar-me quan m'hagués tocat, entrant així en situació de pròrroga que és feu definitiva després de quatre anys durant els que vaig presentar els expedients corresponents, passant un cop acceptat el darrer, directament a la reserva.)

Hi ha alguns anys que –aparentment- sembla que donin per a més que altres. El 1956 fou un d'aquests. Deixant de banda les especials circumstàncies que m'afectaven d'una manera directa, concretades en les novetats professionals que ja han quedat explicades i l'emergència dels músics i cantants joves, que també ho ha estat, a la tardor es van produir un parell d'aconteixements que van alterar la pausada més o menys assossegada vida dels europeus occidentals: a Egipte es va produir la crisi del Canal de Suez, a conseqüència de la qual, britànics i francesos en van perdre el control, que passà a mans egípcies. A Hongria esclatà una revolta dirigida contra el ferri règim comunista imposat pels ocupants soviètics a tots els països de l'Europa Oriental que van restar dins la seva òrbita d'influència després de la derrota de l'Alemanya nazi. La lluita del poble hongarès per assolir una guspira de llibertat, no podia prosperar de cap de les maneres per l'enorme desigualtat de les forces oposades, que convertia la contesa en una batalla entre una formiga i un elefant. A la revolta –aixafada ràpidament- va seguir una dura repressió.

Fou curiós, arran d'aquells fets, contemplar els patètics equilibris de determinats intel·lectuals d'esquerres, que, des de llur

cómoda vida en algun decadent país democràtic, s'esforçaven per justificar lo injustificable.

Aquells eren els anys de la “Guerra Freda”, quan els superbombarders americans volaven pel damunt nostre, carregats amb bombes d'hidrògen i el temor que algun dia es produís un conflicte bèl·lic Rússia-Estats Units amb Europa com a camp de batalla i el fantasma atòmic treient el cap pel darrera, no ens deixava dormir tranquils.

Pels volts de Tots Sants vaig fer la primera sortida a l'estranger. Va ésser curta i més aviat modesta, No vaig anar més enllà de Perpinyà, que està, com aquell que diu, gairebé al costat de casa, però, per a mi fou molt important perquè estava més que avorrit del tancat, asfixiant ambient del país i necessitava amb urgència una mica d'aire de llibertat, de la mateixa manera que per mantenir el ritme de l'activitat diària, cal –de tant en tant- renovar la il·lusió trencant la rutina i de vegades prendre una tanda de vitamines.

El viatge s'originà a Lloret, arran d'haver-se organitzat una excursió en autocar amb destí a aquella població del Rosselló. Al ésser només per a una estada de dos dies i tots els viatgers del mateix poble, un permís especial signat per l'alcalde de la vila, substituïa l'obligat passaport. La meva cosina Rosa Ros, que hi anava amb el seu promés, m'hi apuntà com si jo també fos de Lloret i fou així que vaig poder passar a l'altra banda dels Pirineus sense haver de fer cap paperassa oficial.

Mentre l'autocar feia bots per les carreteres del país, -llavors en un estat de deixadesa tercermundista- se m'acudí que dins d'aquella baluerna jo era com una mena d'intrús, donat que feia el viatge per pur

caprici, en tant que la gent asseguda al meu voltant anàven a Perpinyà gairebé amb l'únic propòsit de retrobar-se amb familiars que vivien exil·liats al Rosselló des del final de la Guerra Civil i als qui, -alguns d'ells- probablement no veien des de feia un munt d'anys.

Travessar la frontera deixant enrera guàrdies civils de verd i tricorni negre, que foren substituïts per gendarmes de blau amb quepis, em va produir una curiosa sensació d'eufòria que es repetiria cada cop que –més endavant- tornés a fer el mateix. L'aire de França no deuria tenir cap component que el fes diferent del nostre, però a mi em semblava que al país veí es respirava molt millor. Vaig trobar que Perpinyà era una ciutat més aviat discreta i prou agradable perquè de seguida em caigués bé.

Vam allotjar-nos als afores de la vila, amb uns parents de la meva cosina que també eren de Lloret. La família: pares, una tia (germana de la muller) i dos fills, un noi i una noia. Vivien en una casa que pertanyia i estava dins de la propietat ocupada per una important empresa dedicada a la producció de suc de raïm embotellat. L'home de la família treballava a la planta embotelladora i al mateix temps, ell i la seva muller eren els guardes del lloc.

Els dos dies foren ben aprofitats. Vam recòrrer la vila, amb la sorpresa –per part meva- de constatar que bastants noms d'empreses i establiments comercials tenien noms catalans retolats amb una ortografia ben correcta. –Vés per ón, vaig pensar, a França està permès el que a casa tenim prohibit- Vam passejar pel costat de “La Basse”, el canal ajardinat que travessa el centre de la ciutat, per on corre un fil d'aigua del Tet. Vam estar al “Palmarium” i a la “Librairie de Catalogne”, a la plaça del mateix nom, vaig comprar un parell de llibres francesos il·lustrats, que no m'han servit mai per a res, però encara conservo, potser per nostàlgia. A l'època, aquesta llibreria, freqüentada pels qui

cercaven llibres prohibits a Espanya pel seu contingut polític, sobretot els de l'editorial "Ruedo Ibérico", era regentada per un català exiliat amb el que vaig tenir una instructiva conversa al voltant del règim del general Franco i les condicions de vida a l'Espanya del moment.

Com si fóssim uns perpinyanesos més, vam prendre un café amb llet –érem al mes de novembre i feia fresqueta- a "La Loge" i al vespre vam anar al cinema "Castillet", on es projectava una de les primeres pel·lícules interpretades per Brigitte Bardot: "En effeuillant la margueritte", evidentment sense censurar.

L'endemà vaig acompanyar la Rosa i en Jordi, el seu promés, a fer unes compres en uns grans magatzems: "Aux Dames de France", que, al seu moment, segurament foren contruïts pensant en "La Samaritaine" de París, adaptats, -és clar- a les necessitats d'una petita ciutat de províncies com Perpinyà i així, el resultat fou un edifici d'aire modernista francès, llavors ja bastant evaporat. Per la tarda vaig conèixer el qui havia estat alcalde de Lloret en temps de la Guerra Civil. Aquest senyor vivia molt a prop de Perpinyà i havia anat a visitar els parents de la meva cosina. No podia tornar a Espanya perquè –amb tota seguretat- hagués anat a parar a la presó o potser li hagués passat quelcom de pitjor. Totes les persones que vaig conèixer aquell parell de dies tenien una cosa en comú: que pel fet d'haver defensat unes idees oposades als que havien guanyat la guerra, s'havien vist forçades a marxar de llur pròpi país, cercant la supervivència en un exili traumàtic. Portàven disset anys fora de Catalunya, durant els que havien sobreviscut les misèries dels camps de concentració d'Argelès, o Saint Cyprien, la derrota de França i el govern de Vichy, la posterior ocupació alemanya i, a sobre, van haver de refer llurs vides començant des de res, amb l'angoixa conseqüent d'haver de fer-ho en un país que no era el

seu. Alguns encara trigarien anys a poder tornar –ni que fos de visita- al seu –al nostre país- i alguns altres ja no tornarien mai.

Quan arribà el moment de marxar em vaig acomiadar molt agraït d'aquella família que m'havia acollit amb tanta amabilitat i no podia saber si tornaria a veure una altra vegada. Dins l'autocar, l'emoció dels comiats i la forçada separació de familiars molt propers, compartida segurament per tots els passatgers que hi viatjaven, fou l'origen d'un pensarós silenci que es perllongà una bona part del trajecte.

Mentre –a través de la finestreta- mirava sense veure'l, un paisatge que després em seria gairebé impossible de recordar, reflexionava a propòsit de les experiències viscudes des de la particular posició d'espectador no directament implicat, però molt conscient, del drama que estaven vivint uns i altres a una i altra banda de la frontera.

Com si fos una mena de recapitulació, se'm feien presents les imatges de tot el que havíem vist, no pas perquè Perpinyà tingués res d'especial, sinó més aviat per la “normalitat” que s'hi respirava. Per sobre de tot, no em podia treure del cap les persones que acabava de conèixer. No havia deixat de remarcar que totes elles tenien una tranquil·la dignitat, atorgada –potser- per l'orgull dels qui han lluitat per llurs conviccions fins a les darreres conseqüències. Estava tan acostumat a tractar amb gent amargada o resignada –perquè no els hi quedava altre remei- a la grisor de la vida en el nostre país, que instintivament els vaig admirar, pensant tanmateix que haver hagut de viure tants anys fora de Catalunya, per força tenia d'ésser terriblement trist.

Arribats a Lloret, vaig comprar el bitllet per l'autocar de la línia “Costa Brava” i en menys d'un parell d'hores estava a Barcelona i a casa. El curt viatge havia estat un petit interludi que em va anar molt bé per reemprendre la feina amb més ganes. Al mateix temps m'havia despertat la necessitat de respirar aire lliure i l'interés per conèixer altres

llocs, si era possible, alguna capital important. Ara bé, la meva situació de “quinto” en pròrroga del servei militar, m’obligava tenir paciència, de manera que vaig haver d’esperar dos anys abans de poder sortir novament d’Espanya en el que seria un viatge tal com cal a dues grans capitals europees.

Aquells foren anys de festes particulars. Sempre hi havia algú amb dots d’organitzador, que tenia, o sabia on trobar un giradiscs i discs de música ballable (els discs eren els de vinil de 45 r.p.m.) i estava disposat a muntar-ne una, quan i a on fos. Les begudes –pagades pels nois- consistien en coca-cola i refrescs. Tot molt “light” i allunyat del “botellón” d’enguany. Era habitual que es trobés algún lloc, generalment un local desballestat que, convenientment netejat i guarnit, servia per fer-hi verbenes, Carnestoltes i festes de cap d’any. De vegades es donava el cas que un membre de la colla visqués en una caseta baixa amb pati. Aquest esdevenia el punt on es traslladaven els saraus quan arribava el bon temps. A l’estudi de la Toray, on tots érem joves i amb ganes de divertir-nos, teniem una d’aquestes persones: l’Anita Rodríguez, que al ésser estudiant de Belles Arts, coneixia un munt de gent jove predisposta a fer xerinol·la i a muntar unes festes que solien resultar molt ben organitzades.

Arran d’aquelles –ara tan llunyanes- amenitats de diumenge per la tarda i nits de verbena, (amb l’habitual presència de mares de mitja edat, custodi vigilant del bon comportament de filles i ocasionals pretendents) s’havia produït –era natural- ,és d’una infatuació eròtico-amorosa, que, en el cas de tirar endavant, el més normal –donades les rígides convencions de l’època- era que acabés en un matrimoni encara més convencional.

Un altre dibuixant novell s'afegi al grup de l'estudi: en César López, que tot just havia acabat els tres mesos de "mili", fets en qualitat d'excedent de cupo. (sembla que aquells anys hi hagué superàvit de quintos i van haver d'inventar el sistema dels tres mesos, perquè l'exèrcit no sabia ni podia inquibir tanta gent). En César aparentava bastants més anys dels que tenia. Era calb abans d'hora, d'estatura mitjana, tirant a baixa, el que li mancava en alçada ho guanyava en amplada. Si bé els seus dibuixos tenien una tosquetat que aparentment es corresponia com un anell al dit amb aquell físic tan barroer, en canvi l'exquisita correcció del seu tracte, acompanyada d'una més que educada discreció, eren com una mena de contrapunt que esborrava de cop qualsevol tipus de prevenció. En César, de seguida es va adaptar a tots nosaltres i nosaltres a ell.

* * * *

ENRIQUE SÁNCHEZ PASCUAL

Enrique Sánchez Pascual era madrileny i a més exercia com a tal, malgrat –segurament– que ho fes de manera inconscient. En qualsevol cas, el seu origen es feia evident en molts aspectes de la seva personalitat. Era un home que trepitjava fort. Una mica fatxenda, era com un terratrèmol que, impulsat per una desbordant vitalitat, s'enduia pel davant tots els destorbs que poguessin sorgir en el curs del camí que ell mateix s'havia prefixat.

Imaginatiu i fantasiós, semblava haver nascut dotat dels atributs essencials per desenvolupar l'activitat que havia triat per

guanyar-se la vida: la continua producció –com una font que no para mai de rajar- de literatura popular.

Vaig conèixer en Sánchez Pascual en algun moment del 1956, arran de la meva estada a l'estudi de la Toray, perquè, com els altres escriptors de l'editorial residents a Barcelona o al seu entorn, solia aprofitar les visites –gairebé setmanals- que feia a la redacció, per apropar-se a l'estudi i explicar-me –generalment amb abundància de detalls- el que volia que dibuixés per la portada de l'última novel·la sorgida de la seva prolífica imaginació.

Potser la regularitat d'aquells contactes i més probablement el peculiar tarannà exuberant, una mica invasiu, d'en Sánchez, van afavorir que, més enllà dels anys de mutua col·laboració amb la Toray, es mantingués un relació d'amistat –en la que la professió hi tenia molt a veure- que, amb els naturals alts i baixos duraria unes quantes dècades.

Per aquella época en Sánchez deuria tenir prop de quaranta anys. Era moreno, de cabells ondulats i estatura mitjana. Lluia el clàssic bigoti ben retallat i tenia el nas trencat, lleugerament desviat, a conseqüència –explicava- del cop de culata que un soldat senegalès li etzivà amb el seu fusell, quan fou hoste obligat al camp de concentració d'Argelès, de trista memòria, tot just acabada la guerra incivil.

La muller d'en Sánchez era Ángeles Abulí, francesa del Rosselló, natural d'un petit poble de nom suggerent: Palau del Vidre, que està molt a prop d'Elna, on el futur escriptor, que llavors hi vivia refugiat, la conegué i poc després s'hi casà. Ángeles era el perfecte contrast –i per tant complement- del seu marit. Reposada, discreta, una mica esborrada rera l'exuberància d'en Sánchez, era la mare protectora d'una família que començava a ser nombrosa. Els dos fills grans, una noia casada amb un pescador d'Arenys i l'Enric, traductor i guionista

d'histories d'èxit, havien nascut a França. Richard, el tercer, que enguany viu i treballa als Estats Units, va néixer després del retorn a Espanya. Finalment i per acabar-ho d'arrodonir tindrien dues filles més.

Llavors en Sánchez i família vivien a Mirasol, en una casa unifamiliar de lloguer on no vaig estar mai. Posteriorment es traslladarien al Masnou, a una altra casa –també llogada– amb pati ajardinat a la part del darrera (la típica casa de poble amb eixida), que vaig visitar en bastants ocasions, sobretot quan, coincidint amb el meu matrimoni amb la Teresa, vaig iniciar –conjuntament amb en Sánchez– una col·laboració de feina amb una editorial francesa, (Les Editions du Gerfaut) que es perllongaria al llarg de vint anys.

No hi ha dubte que en Sánchez era un gran treballador. És possible que les exigències familiars influïssin lo seu, però també hi feia molt el seu caràcter inquiet, hiperactiu. Així, les novel·les anaven sortint de la màquina d'escriure, una rera l'altre sense interrupció. Eren històries d'aventures que desenvolupava amb l'ofici assolit a través de la pràctica constant. Malgrat que més endavant també conrearia la ciència-ficció, llavors escrivia principalment sobre el tema bèl·lic i “western”. També feia guions per tebeos –gosaria a dir que gairebé exclusivament per la Toray– Emprava uns quants pseudònims als que romangué fidel en el decurs del anys: E.L.Retamosa quan es tractava de “western” i Alex Simmons o Karl von Vereiter si la cosa anava d'històries de guerra.

No tinc idea d'on li venia la vena literària. Segons m'havia assegurat ell mateix, el seu interès primordial –truncat per la guerra– havia estat la medicina, de la qual ja havia fet algun curs abans de ser cridat a files per defensar la bandera vermella, groga i morada de la República.

Com en Boixcar, (les experiències d'ambdós tenien molts punts en comú) en Sánchez fou sots-oficial a l'exèrcit republicà, s'exil·lià a França i passà pels camps de concentració. De retorn a Espanya fou empresonat i visqué experiències colpidores que amb tota probabilitat haguessin malmés l'equilibri mental d'algú menys vital i optimista que ell. Moltes vegades m'havia fet pesat insistint perquè escribís a propòsit de les vivències d'aquells anys, sense aconseguir-ho. Fou una llàstima perquè d'aquesta manera es va perdre el que segurament hagués estat un valuós testimoni de primera mà d'aquells fets lamentables que no s'haurien de repetir mai més. (de testimonis de primera mà, es clar que n'hi hagueren moltíssims, però, malauradament, molt pocs que tinguessin la capacitat de traslladar el malson al paper).

En Sánchez es vantava de ser un comunista convençut, però no anava més enllà d'una fraseologia convencional en la que suraven quatre conceptes ideològics estereotipats, que, de tant sentits, havien perdut tot el significat inicial. Curiosament feia una vida perfectament burgesa, gaudint sense cap mena d'escarafalls, de les mil i una temptacions ofertes per una societat de consum absolutament capitalista, amb la qual cosa no es diferenciava gens ni mica d'altres persones amb les mateixes idees, que he conegut al llarg dels anys.

La vida d'en Sánchez Pascual, -com a fi de comptes i amb major o menor grau ho és la de tots nosaltres- fou determinada per aconteixements aliens a la seva voluntat. La gran riuada se'l endugué vers un destí incert com ho féu amb tanta altra gent, i no fou fins molt més tard -quan les aigües començaren a encalmar-se- que pogué pensar en la manera de donar un nou sentit a la seva vida, perquè, fins llavors prou feina havia tingut en sobreviure.

Pel que fa a l'activitat professional, va estar molt lligada a les necessitats d'evasió assequible, -tal vegada una mica ingènua- pròpia

d'uns anys en els que les amenitats casolanes es limitaven a la lectura de tebeos i novel·les de “duro”. Així, al haver-hi demanda d'autors amb predisposició i facilitat per aquest tipus de literatura, en Sánchez s'hi va ficar amb entusiasme. Fou molt convenient per a ell que la popularitat del gènere es mantingués durant gairebé el mateix temps que ho féu la seva vida activa.

* * * *

MILITARS A LA TORAY

Seguint la pràctica –molt extesa aquells anys- de fer alguna activitat suplementària a part de la principal o oficial, per guanyar-se un sobresou, diverses persones que no eren estrictament parlant, o sia: a tota hora, escriptors o dibuixants, com era el cas del senyor García Lecha, van treballar per la Toray en un o altre moment, desenvolupant alguna d'aquestes activitats. Entre ells n'hi van haver de procedència molt variada, fins i tot uns quants militars de carrera que vaig tenir la ocasió de conèixer i tractar amb diferents graus de confiança, arran de la meva feina a l'estudi.

Per ordre de graduació hi hagueren dos comandants, un tinent i un brigada, que, tal com està estructurat l'organigrama militar, anirien – amb el pas del temps- pujant en l'escalafó. Començaré esmentant el comandant Lozano, que, com qualsevol altre aspirant a il·lustrador, va

passar per l'editorial amb la carpeta de mostres sota el braç. El comandant pintava en hores lliures i amb el bagatge assolit mitjançant aquesta pràctica, havia fet un parell d'il·lustracions de tema bèl·lic, que eren precisament les que duia de mostra.

Ben mirat, mentre atenia aquell senyor vaig tenir la impressió d'estar vivint una situació gairebé surrealista. Com a director artístic de la Toray, una de les meves obligacions era la d'evaluar la feina i en tot cas aconsellar tothom que vingués a oferir dibuixos (en el ben entés que la darrera decisió sempre la prenia el senyor Ayné). Ara tenia al davant tot un comandant de l'exèrcit que probablement em doblava l'edat i la cosa se'm feia molt costa amunt. Se m'acudí llavors –en aquella primera visita va venir d'uniforme- que encara hagués sigut molt pitjor si jo hagués anat disfressat de “quinto”, la qual cosa, per sort, no vaig arribar a ser.

Crec recordar que el senyor Ayné no mostrà gaire entusiasme pels esforços artístics del militar i com a resultat, la seva col·laboració amb l'editorial fou més aviat limitada.

El següent i més estable col·laborador de la Toray i tot seguit de “Selecciones Ilustradas”, procedent de l'estament militar, va ésser el comandant Sanfèliz, que estava destinat a Capitània. El comandant, també al voltant dels quaranta, era de tarannà seriós, però, afable i molt educat. Com el comandant Lozano, s'havia especialitzat en temes bèl·lics que pintava a l'aquarel·la o “gouache” amb una bona tècnica. Des del principi va gaudir d'acceptació per la seva personalitat i, com que llavors s'editaven moltes publicacions d'aquella temàtica en tebeos i novel·les de butxaca, tan al propi país com a França i Anglaterra, hi havia feina de sobres i així va trobar sortida a la seva producció sense cap mena de problema. Dintre de la mateixa especialitat també havia fet treballs que no tenien la indústria editorial com a prioritat exclusiva, per

exemple una sèrie d'aquarel·les representant soldats vestits amb uniformes de diferents èpoques que, quan es van editar fou com a col·lecció de segells de correus.

Com els anteriors, el tinent Colmeiro es presentà un dia qualsevol a la redacció i estudi de la Toray amb mostres dels seus treballs en el camp del dibuix, que en aquest cas eren vinyetes a tinta de tema... romàntic!. Aparentment els dibuixos no podien estar més allunyats del que es podria esperar en algú que havia triat com a principal a activitat l'ofici de les armes, ara, potser en el fons no era tan estrany, donada la tendència general a buscar una mica d'equilibri interior compensant excessos o mancances amb el seu oposat.

El tinent era uns pocs anys més gran que jo, tenia els cabells foscos i lluia un bigoti molt militar. I aquí venia una altra sorpresa: parlava català (era mallorquí i venia de família amb tradició militar). Llavors estava destinat junt amb un capità i un reduït nombre de soldats en un polvorí que hi havia a les afores de Marrampinyo. Com que els deures lligats amb el servei, segurament no eren excessius, imagino que li sobrava temps per dedicar a les seves afeccions artístiques, compaginant perfectament les dues activitats.

Va col·laborar amb la Toray dibuixant historietes per a les diverses col·leccions romàntiques de la casa i posteriorment va treballar per editorials angleses a través de "Selecciones Ilustradas". L'excel·lent impressió que vaig tenir arrel de la primera visita del Tinent Colmeiro a la Toray, quedà plenament confirmada en posteriors trobades i, sobretot, durant el viatge que vam fer a Londres tres o quatre anys més tard amb en Toutain i en Josep Mª Miralles, en el que demostrà ésser un molt bon company.

El brigada Rafael Goicoechea Martínez, ja era col·laborador de la Toray quan jo vaig començar a treballar a l'estudi. El brigada no

dibuixava ni pintava; era escriptor, principalment de novel·les de l'”Oeste”, que firmava amb un pseudònim gens rebuscat: Raf G. Smith.

El brigada Goicoechea, amb destí a la caixa de reclutament del carrer Comerç, (desapareguda al mateix temps que la “mili” obligatòria) va ésser col·laborador de l'editorial durant bastants anys, de fet mentre van publicar les clàssiques novel·les d'”Oeste”, de “duro”. Al ésser un escriptor “de la casa”, quan venia a lliurar algun original, solia entrar a l'estudi per la mateixa raó que ho feien el senyor Lecha i en Sánchez Pascual, és a dir, per parlar de les portades de llurs novel·les i fer –de passada- una estoneta de tertúlia.

El brigada Goicoechea era d'edat similar a la dels dos comandants o potser una mica més jove. Era una person senzilla i de bon tracte, tal com va quedar palés en els contactes mantinguts durant la meva estada a l'estudi de la Toray.

En Jordi Franch cada cop ho feia millor, despuntant unes qualitats que el convertirien en pocs anys en un gran dibuixant. Ens havíem fet amics i fou arran de la confiança sorgida que un dia m'explicà l'origen de les reticències mostrades quan li vaig suggerir la conveniència de quedar-se a treballar a l'estudi. Estava casat i era pare d'una filla. La seva muller vivia a Sant Vicenç del Raspeig amb la família i la perllongada separació li era molt difícil de suportar. Finalment aconseguí que dona i criatura vinguéssin a Barcelona i la situació millorà malgrat els inconvenients.

En Franch excel·lí en la professió i si hagués disposat de temps probablement hagués demostrat que també podia ésser un molt bon pintor.

Per l'editorial passava gent jove i no tant, amb mostres per ensenyar. Un dia va venir un xicot que es deia Fernando Fernández. Duia uns dibuixos molt ben fets per l'edat que tenia, que em van agradar

de seguida. Ara, com ja he explicat, la decisió d'acceptar un nou col·laborador depenia en última instància del senyor Ayné i això mateix –penso- fou el que li vaig dir. En l'interval d'espera va passar per l'agència d'en Toutain que, com que tenia un bon ull pel que és bo, se'l va quedar sense pensar-s'hi. Potser per en Fernando va ésser una sort. La Toray va perdre un excel·lent dibuixant, però a “Selecciones Ilustradas” –que en poc temps va esdevenir l'agència artística capdavantera a Europa- en Fernando va poder desenvolupar tot el seu talent i esdevenir un dels millors en un ofici extremadament difícil i competitiu.

La redacció i estudi de la Toray al nº 98 del Passeig de Sant Joan, va funcionar dos anys (el temps que més o menys havia estat previst des de bon principi), passats els quals l'estudi quedà dissolt i la redacció es traslladà al nou edifici del carrer Arnau d'Oms, 51-53, que seria la definitiva seu de l'editorial fins que l'empresa desaparegué a començaments dels anys vuitanta. Els aprenents de dibuixant de l'estudi, que a aquelles alçades ja havien après prou per sortir-se'n sense necessitat dels meus consells, van marxar cap a casa seva, des d'on van continuar la tasca amb l'èxit corresponent a les possibilitats de cadascun, excepte en Huéscar, que, substituïnt en Nabau –crídat a complir els seus deures militars- treballà un any més a l'oficina de l'editorial, en qualitat de grafista-retolista. M'agradaria pensar que algun d'ells, en un o altre moment havia recordat amb complaença el seu pas per l'estudi, tal com havia fet jo.

Durant el temps que es perllongà aquella feina vaig tenir l'oportunitat de conèixer gent molt diversa amb un únic objectiu en comú: arribar a ésser uns bons professionals, la qual cosa inevitablement em portava a mi mateix i les dificultats que havia hagut de passar només uns pocs anys enrera. Vaig tenir bones experiències i altres que no ho

foren tant, degut probablement a les meves pròpies deficiències. Ara, com que tot anava dins del mateix cabàs, calia acceptar-ho i així ho vaig fer.

La història podria continuar, ara bé, l'objectiu principal que en fou el pretext: explicar alguna cosa de determinades persones lligades amb l'ofici –la majoria desaparegudes-, al mateix temps que ho feia dels meus primers anys dins la professió, penso que, amb més o menys encert, ha quedat completat. Així, seguir endavant no seria res més –o gairebé- que una repetició del que ha estat escrit. Per altra banda, les incidències de la meva vida domèstica tenen un interès molt escàs, per no dir nul i no paga la pena de perdre el temps fent-ne esment. Les aventures dels dibuixants solen desenvolupar-se a les vinyetes dels pròpis tebeos i poques vegades acostumen a anar més enllà.

En quant a l'aprenentatge, no pensessiu pas que n'hi hagués hagut prou amb els primers vuit anys de professió. Ans al contrari, en aquest reconsagrat ofici on no existeixen vacances pagades, l'assegurança d'atur i ni tan sols la seguretat d'una feina continuada, a mesura que s'apren es fa més palesa la diferència entre el poc que hom sap i el que li queda per aprendre, una diferència que en comptes d'escurçar-se sembla que es faci més gran amb el pas del temps i el guany d'experiència. Això fou al menys el que em va passar a mi fins el dia que, després de cinquanta-sis anys d'exercir l'ofici, vaig lliurar l'última comanda amb la sensació que tot just havia après les beceroles.

Ara que ja no practico l'activitat que va emplenar la vida, sóc un aprenent d'altres coses (n'hi ha tantes per aprendre) i això m'agradaria seguir fins el darrer dia.

BARCELONA
2008